

**¶ 'ÖZGÜR KADIN İLE KÖLE ERKEK' BİRLİKTELİĞİNE ROMA HUKU-
KUNUN BAKIŞI: SENATUS CONSULTUM CLAUDIANUM**
(THE RESPOND OF ROMAN LAW TO THE RELATION BETWEEN 'FREE WOMAN AND
SLAVE MAN': SENATUS CONSULTUM CLAUDIANUM)

Dr. Öğr. Üyesi B. Yiğit SAYIN**

ÖZ

Roma Hukukunda özgür kadın ve başkasına ait bir erkek kölenin birlikteliği, M.S. 1. yüzyılda *Claudius* devirinde alınmış bir *Senatus* kararı (*Senatus consultum Claudianum*) ile düzenlenmiş ve bu özgür-köle birlikteliğinin hukuki sonuçları münhasıran erkek kölenin efendisinin iradesine bağlanmıştır. *Senatus consultum Claudianum* (*sc Claudianum*) hükümleri gereğince başkasının kölesi ile birliktelik yaşayan özgür kadın şayet bu ilişkiye efendinin izni var ise efendinin azatlısı, izni yok ise efendinin kölesi haline gelmekteydi. Roma hukuku nazarında özgür bir kadın ile köle bir erkeğin birlikteliği 'yok' hükmünde olup herhangi bir hukuki sonuç doğurmamaktaydı. Bu gerçeğin ışığında, *Senatus*'un bir yasama organı olarak kendi göstermeye başladığı *Principatus* devrinin ilk yüzyılında, 'hukuken yok hükmünde' olan bir birlikteliğe ilişkin *Senatus*'un bir karar almış olması incelenmeye değer olup bu bağlamda *sc Claudianum*'un *ratio legis*'i kadar onu hazırlayan sebepler de cevaplanması beklenen sorulardır.

M.S. 1 yüzyıl itibarıyla Roma her bakımdan bir dönüşüm içinde idi ve bu dönüşümün toplumsal iz düşümlerinden birisi değişen sosyo-ekonomik yapı kapsamında statü karışıklıkları ve *mixta* ilişkilerdir. Roma hukukunun 'yok' hükmünde görüyor olması özgür kadınların başkalarının köleri ile fiili birliktelikler içine girmelerine engellemiştir. Keza, bu 'fiili' evliliklerinin hukuken tanınmıyor olmaları söz konusu ilişkilerin efendinin hakiyetine tehdit şeklinde algılanmalarını da engellemiştir.

Sonuçta, *Claudius*'un azatlısı, hazine sorumlusu *Pallas*, vakıf olduğu bu hususa ilişkin bir *Senatus* kararı tasarlamış ve *Claudius* tarafından *Senatus*'a sunulan tasarı kabul edilerek bir kanun hükmünde olarak yürürlüğe konulmuştur. Amaç; özgür ile kölenin evliliğini önleyerek toplumsal düzeni tesis etmek - köle erkeklerle birlikte olan özgür kadınları cezalandırmak - Roma kadınının ahlakına veya yaşamına müdahale etmek vb. değildir. *Sc Claudianum*, kölesi başka bir kadınla birliktelik yaşayan efendinin kölesi üzerindeki hakiyetini tüm unsurları ile muhafaza etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Roma Hukuku, Köle, Kölelik, Roma Kölelik hukuku, Roma Hukukunda Kadın, Familia Ceasaris, Azatlı

¶ Eserin Dergimize geliş tarihi:22.04.2021 İlk hakem raporu tarihi:11.05.2021 İkinci hakem raporu tarihi: 18.06.2021 Onaylanma tarihi: 25.06.2021

* Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Roma Hukuku Anabilim Dalı

** Yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0001-9171-3791

Eserin Atf Şekli: B. Yiğit Sayın, "'Özgür Kadın ile Köle Erkek' Birlikteliğine Roma Hukukunun Bakışı: Senatus Consultum Claudianum", YÜHFD, C.XVIII, 2021/2, s.1667-1709.

ABSTRACT

Since 1st century CE the relation between a free Roman woman and the slave of another person was regulated by a decree of the Senatus, enacted during the reign of Claudius (hence, termed as *sc Claudianum*) and the fate of the legal consequences of such a relation was to be left solely to the will of the master. According to the rules of this *sc Claudianum*, a free Roman woman who co-habits with the slave of another person would become the slave of that person -provided that he did denounce the relation- or his freedwomen -provided that he consented to the relation-Under Roman Law, a free woman and a slave could never had a valid marriage and accordingly, their relationship would have no legal effects whatsoever. The interesting fact which calls here for further scrutiny is that the Roman Senatus did actually enact a decree on a relationship which was legally irrelevant. Thus making the social dynamics behind *sc Claudianum* as well as its *ratio legis* subjects of areas that needs deeper investigation and comprehension.

With the dawn of the 1st century, Rome started to go in an evergoing change: It all started with a change in the administration; followed by a change in the society, change in its values, change in the labor relations, and change in its law. One the main indicators of the -social- change was the increasing number of instances of status confusions and the increasing tendency to mixed-relations. Such relations being *nullum* (void) for Roman law did not stop free women to co-habit with other people's slaves; it also did nothing to deaden the conviction of mixed-relations being a threat to the master's domination over his slave.

Ultimately, Pallas, the imperial freedmen of Claudius who was also in charge of the treasury, drew up a decree targeting relations about which he may know a thing or two. He then referred it to his patron and the emperor proposed his freedman's decree to the Senate which was accepted as a binding resolution. The purpose, therefore, was not to categorically prevent relations between the 'free' and the 'slave' nor to punish free women for co-habiting with a slave. *Sc Claudianum* was not about legislating morality or reclaiming the natural order of things. It was about protecting the rights of the master over his slave who was in a 'natural' marriage with a free woman and thus asserting the master's supremacy.

Keywords: Roman Law, Slave, Slavery, Roman Law of Slavery, Women in Roman Law, Familia Caesaris, Freedman

GİRİŞ

Roma Cumhuriyeti, Julius Caesar'ın M.Ö. 44 yılındaki suikastını takip eden yirmi yıllık iç savaş devirinden *Principatus* idaresine dönüşerek çıkmıştır. İç savaşın tartışmasız galibi Gaius Octavius Thurinus da 'Caesar Augustus' ünvanı ile bu yeni devirin ilk lideri (*princeps*) olarak Roma'nın bir dünya İmparatorluğuna dönüşünü başlatmıştır. *Principatus* idaresi ile Roma'nın hukukunun değişimi de hız kazanmış ve yeni politik iklimin dikte ettirdiği üzere *Senatus*², yaratıcı bir hukuk kaynağı olarak, halk meclislerinin yerini almaya başlamıştır. Cumhuriyet devrinde kararları 'tavsiye' niteliğinde görülen Roma *Senatus*'u,

² *Senatus*, değişik sayıda Roma vatandaşından müteşekkil, özellikle krallık, cumhuriyet ve *Principatus* devirlerinde devlet idaresindeki asli üç organdan biridir, bkz. UMUR, Ziya Roma Hukuku Lugatı, Fakiülteler Matbaası, İstanbul, 1983,: -' *Senatus*, s. 191.

Principatus devrinde³ ‘yasama organı’ haline gelmiş⁴ ve yaklaşık iki asırlık bir süre boyunca bu fonksiyonunu devam ettirmiş görünmektedir. Cumhuriyetin düşüşünün ardından bir dünya imparatorluğu olma yönünde ilerleyen Roma devleti aynı zamanda genel bir merkezileşme politikası da benimsemiş ve sonucunda kendisini tüm hayatın odağına konuşturmuştur. Bu bağlamda, *Augustus* devrinin ahlak ve evlilik kanunları ile azada ve vatandaşlığa ilişkin düzenlemeler⁵ yeni Roma anlayışının ayak sesleriydi. *Augustus* devrinin düzenlemeleri ile eski devirlerde kendi evinin adeta kralı olan aile babasının (*pater familias*) gücü kırılmakta ve imparatorluğun gerçekleri karşısında *pater* ikincil bir statüye indirgenmekteydi.

Augustus’un düzenlemeleri kanun (*lex*) formunda idiler ve değişen Roma hukuk kaynakları bağlamında bu toplumsal mühendislik faaliyetinin *lex*’ler yerine *senatus consultum*’lar ile yapılması doğal bir sonuç sayılabilir.⁶ Nitekim *Principatus* devrinde toplumsal amaçları güttüğü iddia edilebilecek birçok *Senatus* kararına rastlanabilmektedir.⁷ Bu bakımdan da *Principatus* devrinde, *Claudius* devrine atfedilebilecek bir *Senatus* kararı özellikle öne çıkmaktadır: *Senatus consultum Claudianum* (*sc Claudianum*). Özgür bir kadının başkasının kölesi ile birliktelik yaşaması halinde köleliğe indirgenmesini düzenleyen bu *Senatus* kararı ayrıca efendinin ilişkiye onayı olması durumunda özgür kadının efendinin azatlısı haline gelmesini de öngörmektedir. Böyle ilginç bir muhtevaya sahip *sc Claudianum*, toplumsal yapıya müdahale amacı taşıyan hukuki düzenlemelerin en önemlilerinden biri olarak öne çıkabilir; zira özgür bir kadının köle ile ilişkisi hukuk tarafından kadının köle yapılması ile cezalandırılmaktaydı. Nitekim *sc Claudianum* doktrinde belki de üzerinde en fazla çalışma yapılmış *Senatus* kararıdır.⁸ Buna karşın söylemek gerekir ki; *sc Claudianum* üzerine

³ *Principatus* devri; *Augustus*’tan itibaren başlayan ve cumhuriyet devrini takip eden imparatorluk devrinin, *Diocletianus*’un imparator olduğu seneye kadar devam eden ilk yarısına (M.S. 27 – M.S. 284) verilen isim; bkz. UMUR, Roma Hukuku Lugatı.; -*Principatus*, s. 169-179.

⁴ RADO, Türkan, Roma’da *Senatus* ve Teşri Salahiyeti, İÜHF, Cilt 13, Sayı 1, 1947, s. 239.

⁵ *Leges Juliae* (*Lex Julia de maritandis ordinibus* - *Lex Julia de adulteriis* - *Lex Papia Poppaea*), *Lex Fufia Caninia*, *Lex Aelia Sentia*, *Iunia Norbana*.

⁶ *Principatus* devri bakımından *Augustus* devrinde halk meclislerin kanun yapma faaliyetinin yoğunlaştığı görülmektedir ama söz konusu durumun sadece *Augustus* devrine özgü olduğu ve *Augustus* sonrası *Senatus*’un *consultum*’ları ile öne çıktığı gözlemlenmektedir.

⁷ Bazı örnekler: *senatus consultum Macedonium*; *senatus consultum Vellaeianum*, *senatus consultum Orphitianum*, *senatus consultum Tertullianum*, *senatus consultum Apronianum*, *senatus consultum Largianum*, *senatus consultum Rubrianum*, olabilirler.

⁸ RADO, Türkan, *Le Senatus Consultum Claudianum*, *Annales Fac. Droit d’Istanbul*, Cilt 3, 1954, s. 44–55; SIRKS, A.J. Boudewijn, *Der Zweck des Senatus Consultum Claudianum von 52 n. Chr.*, *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, Cilt 122, 2005, s. 138-149; WEAVER, P.C.R., *Gaius 1.84 and the S.C. Claudianum*, *The Classical Review*, Cilt 14, Sayı 2, 1964, s. 137-139; CROOK, John, *Gaius, Institutes, 1.84-86*, *The Classical Review*, Cilt 17, Sayı 1, 1967, s. 7-8; BUCKLAND, W.W., *The Roman Law of Slavery, Condition of the Slave in Private Law from Augustus to Justinian*, *The Lawbook Exchange*, New Jersey, 2001 s. 412 vd.; WATSON, Alan, *Roman Slave Law*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1987, s. 10-15; HOETNIK, H. R., *Autour du ‘Sénatus-Consulte Claudien’*, *Droits de l’antiquité et sociologie juridique*, *Mélanges Lévy-Bruhl*, Paris, 1959, s. 153–162; GASTON, May, *L’activité juridique de l’empereur Claude*, *Revue Historique de Droit Français et Étranger*, Cilt 36, 1936, s. 213–254; ALBANESE, Bernardo, *Apunti sul Senatoconsulto Claudiano*, (ed.) Matteo Marrone, *Scritti giuridici*, Cilt 1, Palumbo Giappichelli, Torino, 1991, s. 29–39; GAUDEMET, Jean, *Esclavage et Dépendance dans l’Antiquité. Bilan et Perspectives*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, Cilt 69, 1982, s. 119–156; HERRMANN-OTTO, Elisabeth, *Sklaverei und Freilassung in der Griechisch-Römischen Welt*, Darmstadt, 2017, s. 226 vd.; HARPER, Kyle, *The SC Claudianum in the Codex Theodosianus: Social History and Legal Texts*, *The Classical Quarterly*, New Series, Cilt 60, Sayı 2, 2010, s. 610-638; ERDÖDY, János, *SC Claudianum: a Positive Feedback on Property or Defence of Family Bonds?*,

olan çalışmalar, ardındaki *ratio legis*’e ve de onu hazırlayan sebeplere ilişkin tatmin edici bir çıkarıma izin verememektedirler.

Mamafih, bu sonucun tersi de pek mümkün görünmüyor; zira *sc Claudianum*’un ne metni bugün elimizdedir ne de eldeki kaynakların verdiği bilgiler *sc Claudiaum*’un neşredildiği andaki içeriği hakkında bize tam olarak yardımcı olabilmektedirler. Dolayısıyla yapılması gereken; *sc Claudianum* üzerine olan tüm kaynakların incelenmesi ve geriye dönük bir analiz ile hukuki boşlukların doldurularak *sc Claudianum*’un neşredildiği andaki orijinal halini ulaşılmaya çalışılmaktadır. *Sc Claudianum*’un içerdiği ‘asıl’ hükümler aynı zamanda onun *ratio legis*’i hakkında da net bir ipucu verecektir. Bu ipucu, bir taraftan *sc Claudianum*’u hazırlayan sebepleri anlamamıza yardımcı olurken öte taraftan da özgür kadın – köle ilişkisi üzerinden M.S. 1. yüzyıl Roma sosyo-ekonomik yapısını idrak edilmesini sağlayacaktır. Bu amaçla önce bir Roma hukuku kaynağı olarak *senatus consultum* (*Senatus* kararı) incelenecek ve *sc Claudianum* üzerine olan bilgi kaynaklarını analiz edilerek *sc Claudianum*’un ‘asli’ hükümlerine ulaşmaya çalışılacak. Son bölümde ise elde edilen veriler ve varılan sonuçlar ışığında *sc Claudianum*’un *ratio legis*’i belirlenecek ve böylelikle de *sc Claudianum*’u hazırlayan sebebin ne olduğu konusunda da bir çıkarımda bulunulacak.

I– SENATUS CONSULTUM CLAUDIANUM HAKKINDA

A) Bir Hukuk Kaynağı olarak *Senatus Kararları* (*Senatus Consulta*)

Roma hukuku bakımından *senatus consulta*, yani *Senatus* kararları, cumhuriyet ve de özellikle *Principatus* devirleri itibarıyla başvurulabilen önemli bir ‘hukuk kaynağı’⁹ olarak öne çıkmaktadır; bu bağlamda da eski hukuk devrinin sonları ile klasik hukuk devrinin neredeyse tamamı süresince, *lex*’ler (ve de klasik hukuk devrinin son devirlerinde *constitutium princeps*) ile birlikte, Roma yasama faaliyetinin parçalarından birisini teşkil ettiği söylenebilir.¹⁰

Senatus kararları (*Senatus consulta*), cumhuriyet devri itibarıyla daha çok *magistra*’lara tavsiye niteliğinde olup bağlayıcılıklarını icra edilmeleri ile birlikte, ani şekilde

Journal of European History of Law, Cilt 11, Sayı 1, 2020, s. 152-160; PÓLAY, Elemer, Die Sklavenehe und das römische Recht, Acta Jur. et Pol. Univ., Cilt 14, Sayı 7, Szeged, 1967, s. 30-48.

⁹ Hukuk kaynağı (*fontes iuris*) terimi, kullanıldığı bağlam babında birden fazla teknik anlama işaret edebilir: Örneğin; ‘hukuk kaynağı’ ifadesi “hukuku yaratan kuvvetleri/asli kaynakları” (*fontes originis*) kast edebildiği gibi hukukun yaratılmasını takiben “yürürlükte aldığı şekle/meriyet metoduna” (meriyet kaynağına) da işaret edilebilmektedir. Keza, bir hukuk sistemi hakkında bilgi vermeye yarayacak olan vasıtalar da hukukun bir ‘bilgi kaynağı’ (*fontes cognoscendi*) olarak ifade edilebilmektedirler. SCHWARZ, Andreas, Roma Hukuku Dersleri, (çev.) Türkmen Rado, 2. Bası, Kenan, İstanbul, 1945, s. 30-31. Çalışma kapsamında ‘hukuk kaynağı’ olarak öncelikle hukuku yaratan kuvvetleri kastedilecektir ve bu bağlamda bir hukuk sistemini teşekkül eden yani hukukunu yaratan ‘asli kaynaklar’ (*fontes originis*) öne çıkmaktadırlar.

¹⁰ Roma hukukunun devirlerine göre asli kaynakları örf ve adet; halk meclisleri (*comitia*); Senato (*Senatus*); *praetor*’lar; rahipler/hukukçular ve de yönetici ‘*magistra*’ (*Rex-Princeps-Imperator*) olmuştur. Meriyet kaynakları olarak ise XII Levha Kanunu (*Duodecimo Tabulae*), kanunlar (*lex - leges*); plebistler (*plebiscitum*); rahip hukukçuların içtihatları; *praetor* beyannameleri (*edictum praetoris*); senato kararları (*senatus consultum – senatus consulta*); imparator emirnameleri (*constitutiones principis*); laik hukukçuların cevapları (*iuris respundum*) ve de *Iustinianus* müdevvenatının belirli parçaları (örneğin *Codex Iustiniani*) gösterilebilir; bkz. JOLOWICZ, H.F., Historical Introduction to the Study of Roman Law, Cambridge University Press, Cambridge, 1932, s. 4-6; LINTOTT, Andrew, The Constitution of the Roman Republic, Oxford University Press, Oxford, 1998, s. 3-9.

kazanan düzenlemelerdi.¹¹ Buna karşın cumhuriyet devirinde dahi hukuken bağlayıcı sayılabilecek *Senatus* kararları olduğu muhtemel görülüyor.¹² Dolayısıyla denebilir ki; *senatus consultum*'lar cumhuriyet devrinde *Senatus* ile *magistra*'lar arasındaki ilişkinin mahiyetine bağlı olarak uygulanması tavsiye edilen hatta beklenen, ama en nihayetinde doğrudan *ipso iure* hukuki etki göstermeyen kararlardı. *Senatus* belirli bir husus hakkında görüşünü ortaya koymakta ve *magistra*'ya¹³ da bu konuda harekete geçmesine ilişkin bir nevi direktif vermekteydi. *Magistra* da görev süresi sona erince muhtemelen bir parçası olacağı *Senatus*'un direktifine uyar ve alınan kararı uygulardı.¹⁴ Buna karşın *magistra*'nın *Senatus* kararını uygulamaması da mümkündür ve herhangi bir hukuki yaptırım mevcut değildi; olsa olsa *magistra*'nın politik kariyeri bakımından bazı menfi sonuçlar ortaya çıkabilirdi.¹⁵

Principatus devirinde, güçlenen aristokratik ve oligarşik temayüller ile doğrudan bağlantılı olarak, *Senatus* kararları asli bir 'hukuk kaynağı' olarak öne çıkmaya başladı ve önceleri *praetor*'un¹⁶ beyannamesinde yer almalarına bağlı olarak hüküm göstermekteydiler.¹⁷ Beyanname kapsamında *praetor*, *Senatus* kararında atf yapılan ilişkilerden kaynaklanacak dava hakkını tanımayabilir, yani *actio* vermeyebilir veya taraflardan birine bir defa (*exceptio*) verebilirdi. *Hadrianus* devirinden itibaren ise *Senatus* kararları *Senatus* tarafından kararlaştırıldıkları andan itibaren bağlayıcılık kazanmaya başladılar.¹⁸

¹¹ RADO, Türkan, *Principatus* devrinde Roma Hususi Hukukunun *Senatus Consultum*'lar Yoluyile Islahı, İstanbul, 1958, s. 14.

¹² KRUGER, Paul, *Geschichte de Quellen und Litteratur des Römischen Rechts*, 2. bası, Münih, 1912, s. 90.

¹³ *Magistra* veya *magistratus*, Roma'nın çeşitli devirlerinde devletin başında bulunan büyük memurlara verilen isimdir; bkz. UMUR, Roma Hukuku Lugati, - *magistratus*, s. 131.

¹⁴ Mommsen, *Senatus consultum*'ların hukuken bağlayıcı niteliğinin *principatus* devrinde başladığını söylese de Cumhuriyet devrinde kanun tekliflerinin halk meclisine sevkı öncesi *Senatus*'a sunulmasının kanunu teklif eden *magistra*'yı sorumluluktan azat ediyor olması ve de aksi durumda yani kanun teklifinin *magistra* tarafından *Senatus* 'a sunulmaması ihtimalinde ise *magistra*'nın sorumluluğunun baki kalacağı noktalarından yola çıkarak *Senatus consultum* 'ların ilk zamanlardan itibaren ne olursa olsun bir 'tavsiye'den daha fazla bir şey olduğu iddiasındadır; bkz. MOMMSEN, Theodor, *Römische Staatsrecht*, Cilt III-2, Leipzig, 1888, s. 1252-1271.

¹⁵ Sonuçta denebilir ki genel kanı; *Senatus consultum*'un cumhuriyet devirinde hukuki bir bağlayıcılığı olmadığı fakat pratikte riayet edildiği ve de *intercessio* (veto) hakkına sahip bir makamca (*tribune* ya da *magistra*) veto edilmemiş olduğu sürece hükümlerinin icrası ile bağlayıcılık kazandığıdır. Kararın veto edilmesi halinde ise söz konusu *Senatus consultum* bağlayıcılığı olmayan bir görüş/tavsiye (*auctoritas*) olarak kalmaktaydı.

¹⁶ *Praetor*, *imperium*'a sahip bir *magistra* olup, artan savaşlar nedeniyle *consul*'lerin çeşitli cephelerde ordu yönetmek zorunda kalması ile birlikte Roma'da yönetim ve yargı işlerini görmek üzere M.Ö 367 yılında, *lex Licinia Sextia* aracılığıyla, yeni bir *consul* makamı olarak ihdas edilmiştir. Bu üçüncü *consul* diğer *consul*'lerin yetkilerine sahip olmasına karşın, özgün görevi yargılamadır. Zaman içinde sayıları onaltıya bulan *praetor*'lar yayınladıkları beyannameler (*edictum* - *edicta*) ile özel hukuk alanına büyük bir tesirde bulunmuştur. M.S. 130 yılında *praetor* beyannamesinin kat'i hale gelmesi (*edictum perpetuum*) sonucunda faaliyetleri durmuştur; bkz. UMUR, Roma Hukuku Lugati, - *praetor*, s. 169; BERGER, Adolph: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, The American Philosophical Society, Philadelphia, 1991, - *praetor* s. 647.

¹⁷ BONFANTE, Pietro, *Storia del Diritto Romano*, Cilt I, 4. bası, Giuffrè, Milano, 1958, s. 412.

¹⁸ BUCKLAND, W.W., *A Textbook of Roman Law*, 3.bası, Cambridge University Press, Cambridge, 1963, s. 12-13; GIRARD, Paul Frederic, *Manuel Elementaire de Droit Romain*, 6. Bası, Rousseau, Paris, 1918, s. 32-34; JOLOWICZ, H.F., *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, s. 368-369.

Principatus'da *Senatus* artık yasama fonksiyonunu tamamen kazanmıştır denebilir; bu devirdeki *senatus consultum*'lar da önce *praetor*'un aracılığı ile, sonraki devirlerde ise doğrudan olarak hukuki etki göstermeye başlamışlardır. Halk meclislerinin¹⁹ kanun yapma yetkisini kaybetmesi ile paralel olarak *Senatus*, hukuk yaratma ve norm koyma kuvvetini kazanmaya başlamıştır. *Senatus*'un 'kanun' hükmünde olarak aldığı ilk kararın ise M.S. 10 tarihli *sc Silanianum* olduğu genelde kabul edilmektedir.²⁰

Cumhuriyet devri *senatus consultum*'ları ekseriyetle idari konulara ilişkin alınmış kararlardır;²¹ ayrıca aynı devirde mahiyetleri bakımından 'yasaklayıcı' nitelikte olan *senatus consultum*'lar da gözlemlenebilmektedir.²² Mamafih yasakların karşılığını yani müeyyidele-ri söz konusu *Senatus* kararlarında göremiyoruz. Cumhuriyet devri *senatus consultum*'ları arasında özel hukuka taalluk ettiği söylenebilecek kararlar da bulunmaktadır fakat burada özel hukuka ilişkin *senatus consultum*'ların aslen *principatus* devrine²³ ait olduğu hatırlatılmalıdır. Bu bağlamda da söz konusu *Principatus* devri *senatus consultum*'larının da değişen sosyo-ekonomik gerçekler karşısında 'toplumun belirli kesimlerinin sosyal himayesi';²⁴ 'toplum yapısındaki değişimleri tanzim etme'²⁵ ya da 'toplum yapısında oluşabilecek radi-

¹⁹ 'Halk meclisleri' aslında Roma'da krallık devirinden itibaren görülen ve de halkın bazı işlemleri yapmak, irade ve isteklerini beyan etmek amacıyla belirli bir nizam içinde toplanmasıdır. Belirli bir nizam içinde olmadan da toplanmak mümkündür (*conventio*) ama bu toplantılarda karar verilmez sadece görüş alışverişinde bulunulurdu. Cumhuriyet devrinde halk meclisleri -özellikle *patricii* ve *plebs* ayrımı odağında- farklılaşmış ve yeni tipleri ortaya çıkmış; *Principatus* devri ile zaman içinde (M.S. 2. yüzyıl itibarıyla) tamamıyla ortadan kalkmışlardır; bkz. UMUR, Roma Hukuku, s. 29-35.

²⁰ SCHILLER, A. Arthur, *Senatus Consulta in the Principate*, Tulane Law Review, Cilt 33, 1959, s. 499.

²¹ Cumhuriyet devrinde *Senatus*'un devlet idaresinde karışmadığı alan kalmadığına dair bkz. RADO, Teşri Salahiyeti, s. 244.

²² Örneğin, *Bacchus* (*Dionysos*'un Roma versiyonu) festivallerini yasaklayan M.Ö. 186 tarihli *senatus consultum de Bacchanalibus*; Yunan filozof ve hatiplerinin Roma'da ikamet etmelerini yasaklayan M.Ö. 161 tarihli *senatus consultum de philosophis et rhetoribus* veya *principatus*'un ilk yıllarında rüşveti önlemeye yönelik çıkarılan M.Ö. 4 tarihli *senatus consultum Calvisianum de pecuniis repetundis* gibi. *Senatus consultum de Bacchanalibus* için bkz. TIERNEY, J.J., The "Senatus Consultum de Bacchanalibus", *Proceedings of the Royal Irish Academy: Archaeology, Culture, History, Literature*, Cilt. 51 (1945 - 1948), s. 89-117; *senatus consultum de philosophis et rhetoribus* için bkz. Aul. Gel. 15.11; *senatus consultum Calvisianum de pecuniis repetundis* için bkz. TÜRKÖĞLU ÖZDEMİR, Gökçe, Roma Hukukunda Rüşveti Önlemeye Yönelik Düzenlemeler, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Özel Sayı, 2007, s.1195-1196.

²³ Özellikle *Tiberius* devrinden (M.S. 14 – M.S. 37) itibaren.

²⁴ Aile evlatlarını korumaya yönelik *senatus consultum Macedonium*; kadını korumaya yönelik *senatus consultum Velleaenium* gibi. *Senatus consultum Macedonium* için bkz RADO, Türkan: *Senatus Consultum Macedonium ve Roma Hukukunda Filius Familus*'ların Para Ödünçleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doçentlik Tez, İstanbul, 1944; ayrıca bkz. D.14.6.1; *senatus consultum Velleaenium* için bkz. TÜRKÖĞLU ÖZDEMİR, Gökçe, Roma Hukukunda *Senatus Consultum Velleaenium*, Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt IV, Sayı: 1-2, 2005, s. 199-223.

²⁵ Örneğin değişen toplumsal yapıya uyum sağlamak amacıyla (agnatik miras sisteminin kadın lehine tanzimi için) miras hukukuna ilişkin çıkarılmış bütün *senatus consultum*'lar (*senatus consultum Orphitianum* ve *senatus consultum Tertullianum* gibi); vasiyet yapma hakkını Roma *civitates*'lerine de teşmil eden *senatus consultum Apronianum* ve de *libertas* odaklı olup azadı kolaylaştıran hükümler ihtiva eden *senatus consultum Articuleianum*, *senatus consultum Largianum*, *senatus consultum Rubrianum* gibi kararlar bu kategoride kabul edilebilirler. *Senatus consultum Orphitianum* ve *senatus*

kal çözümleri/statü karışıklıklarını önleme²⁶ *ratio*'larından en az birisini güttükleri söylenmelidir.²⁷ Bu bakımdan da bazı '*senatus consultum*'ların 'kamu' veya 'özel' hukuk karakterlerini tayin etmek o kadar kolay görünmemektedir.

Principatus devrinde çıkarılan *senatus consultum*'ların dikkat çeken bir diğer özelliği ise cumhuriyet devrindekilere nazaran daha genel hükümler ihtiva etmeleridir.²⁸ Bazı *senatus consultum*'lar evvelden çıkarılmış bir *Senatus* kararı ile (veya bir *lex*) ile getirilen bir yasağı veya imtiyazı teşmil etmek ya da kuvvetlendirmek için çıkarılmıştır.²⁹ Genel temayül; idari olan *senatus consultum*'lar hariç diğer *Senatus consultum*'ların, toplumsal meseleler özelinde, başkaca bir hukuk kaynağının (örneğin *iuris prudentia* veya *leges*) düzenlemediği durumları hedeflemesidir.³⁰

Principatus devrinde, krallık ve cumhuriyet devirlerindeki durumun aksine olarak, *Senatus* (ve de *senatus consultum*'ları) genel kurullar koyma yetkisini elde etmekle artık 'asli bir hukuk kaynağı' (*fontes origines*) haline gelmiştir. *Principatus* devrinin başlarında halk meclisleri aleyhine olarak birçok yetki kazanmış olan *Senatus* buna karşın kazandığı bu yetkileri, zaman içinde, giderek kuvvetlenen *princeps/imperator*'un³¹ lehine olarak kaybetmiştir. Bir taraftan *Principatus*'un 'ideolojik' bir sembolü olan *Senatus*'a verilen ehemmiyet ve tanınan yetkiler artar görünürken öte yandan aslında yavaş yavaş gösterişten ibaret veya

tus consultum Tertullianum için bkz. MEINHART Marianne, Die Senatusconsulta Tertullianum und Orfitianum in ihrer Bedeutung für das klassische römische Erbrecht, Hermann Böhlau, 1969; *senatus consultum Rubrianum* için bkz. D.40.5.26.7; *senatus consultum Apronianum* için bkz. D. 36.1.27; *senatus consultum Largianum* için bkz. HUNTER, Alexander William, A Systematic Historical Exposition of Roman Law in the order of a Code, 4. bası, Sweet & Maxwell Ltd., Londra, 1803, s. 872-874; *senatus consultum Articuleianum* için bkz. D. 40.5.51.7.

²⁶ Boşanmış kadınlar bakımından çocuğunun baba ile olan nesepl ilişkisini düzenleyen *senatus consultum Plancianum* gibi; bkz. D. 35.2.59.1.

²⁷ SCHULZ, Fritz, Principles of Roman Law, (çev.) Marguerita Wolf, Clarendon Press, Oxford, 1934, s. 10-11.

²⁸ Cumhuriyet devrinin senato kararları arasında sadece belirli bir duruma, coğrafi olarak belirli bir bölgeye ya da münhasıran olarak sayılı kişilere yönelik birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin; İtalya savaşı sırasında Roma'ya destek veren üç Yunanlı kaptana bu yardımlarına karşılık verilen çeşitli imtiyazları düzenleyen *senatus consultum de Asclepiade* (M.Ö. 78); Roma dışındaki belirli bölgelere çöp atılmasını (ve kutsal mezar yerlerini kirletmeyi) yasaklayan *senatus consultum de pago Montano* (M.Ö. 1. yüzyıl); M.Ö. 170 tarihli olan ve *Thisbae* şehri ile olan münasebetleri düzenleyen *senatus consultum Thisbensibus*; M.Ö 159 tarihli olan ve *Tibur* şehrine genel bir af getiren *senatus consultum Tiburtinis*; Suriye kralı *Antiochus*'a ilişkin Yahudilerce iletilmiş şikayetlere verilen cevabı içeren M.Ö. 132 tarihli *senatus consultum Iudaeis* ... gibi. *senatus consultum Thisbensibus* için bkz. RICCOBONO, Salvatore, Fontes Iuris Romani Antejustiniani, Cilt I, Floransa, 1941, s. 242-246, n. 31; *senatus consultum de Asclepiade* için bkz. BRUNS, George Carl, Fontes Iuris Romani Antiquae, (ed.) Otto Gradenwitz, 7. bası, I.C.B. Mohr, Tübingen, 1909, s. 176-180; *senatus consultum de pago Montano* için bkz. RICCOBONO, s. 272-273, n. 39; *senatus consultum Iudaeis* için bkz. Joseph. Ant. Iud., 13.9.2.

²⁹ *Senatus consultum Dasumianum* (M.S. 119)'u kuvvetlendirmek/yenilemek için çıkarılan *senatus consultum Iuncianum* (M.S. 127) gibi; *senatus consultum Iuncianum* için bkz. D. 40.5.28, 51.

³⁰ SCHULZ, Principles, s. 11; ayrıca bkz. s. 11 dn 8.

³¹ *Princeps*'in kelime manası vatandaşların birincisi olup, *Augustus* devrinden itibaren imparatora verilen bir sıfat haline gelmiştir. *Principatus* devri boyunca *Princeps*'in iktidarı artmış ve zaman içinde tek hakim haline gelerek son imparatorluk devrinin mutlak iktidarının imparatoru (*imperator*) olmuştur; bkz. UMUR, Roma Hukuku Lugati, -*princeps*, s. 169; BERGER, s. 493.

imparatorun oyuncağı bir meclis haline dönüşmüş³² ve M.S. 1. yüzyıl ile başlayan yasama faaliyeti henüz M.S. 3. yüzyıla gelemeden sona ermiştir.³³

B) Senatus Consultum Claudianum’un üzerine olan Kaynakların Takdimi

Roma tarihi içinde *Senatus*’nun çok sayıda kararı bulunmaktadır ve bunlardan bazıları hakkında detaylı bilgi sahibiyiz. Bir takım *Senatus consultum*’lar bakımından bilgimizi epigrafik ve arkeolojik bulgulara, diğer bazı *Senatus consultum*’lar bakımından ise edebi/hukuki eserlerdeki atıflara borçluyuz.³⁴ *Senatus consultum Claudianum* özelinde ise çok şanslı olduğumuz söylenemez; zira *sc Claudianum*’un metnine dair elimizde ne bir epigrafik/arkeolojik bulgu ne de kapsayıcı bir atıf bulunmaktadır. Bugün elimizde *sc Claudianum*’dan bahsedene eserler yok değildir; sorun: söz konusu atıfların *sc Claudianum*’un - özellikle orijinal metninin- içeriği hakkında bize tam bir resim sunamamasıdır.³⁵ *Sc Claudianum*’un ‘ilk’ ve ‘özgün’ hali önemlidir; zira söz konusu *Senatus* kararının tarihsel ve toplumsal olarak anlamlandırılması ancak ilk teşri anındaki asli/orjinal formu odağında yapılabilir. Dolayısıyla *sc Claudianum* üzerine olan kaynakların tarihi -daha doğrusu *sc Claudianum*’un neşir tarihinden (M.S. 52/54) ne kadar sonraya ait oldukları- de ayrı bir önemi haizdir. Şimdi *sc Claudianum*’a ilişkin eldeki atıfların ait olduğu eserleri kısaca inceleyelim:

1) Asli Bilgi Kaynakları

Sc Claudianum’dan bahseden en eski tarihli eser (M.S. 109) *Tacitus*’un *Annales*’idir. *Tacitus* dışında *Suetonius*, *De vita Caesarum* (M.S. 121)’unun ‘*Vespianus*’ bölümünde ve *Gaius* da *Institutiones*’inde (tahmini M.S. 161); *sc Claudianum*’u bahis konusu ediyorlar. Bu eserler *sc Claudianum*’un neşir tarihine nispeten yakın tarihli ait eserler olarak öne çıkmaktadırlar ve bu bağlamda a asli kaynaklar olarak ele alınacaklar. *Sc Claudianum*’a atıfta bulunan diğer eserler³⁶ ise her ne kadar ‘hukuki’ kaynaklar olmakla özel bir önemi haiz olsalar da sonuçta tarih olarak yüzlerce yıl sonraya aittirler. Bu sebeple de *sc Claudianum*’un ‘asıl/özgün’ halini tespitten ziyade bize *sc Claudianum*’un hükümlerinin klasik ve

³² *Senatus*’un mutlak imparatorluk yolunda meşru hakimiyetin halktan imparatorluğa geçişinde bir geçit rolü oynanmış olduğuna dair bkz. RADO, Teşri Salahiyeti, s. 248.

³³ RADO, *Senatus Consultum*’lar Yoluyula Islah, s. 25-26.

³⁴ bkz. BRUNS, s. 164-211.

³⁵ *Princeps*’in teklifi ile üzerine alınan senato kararlarına olan atıfların karar metnine değil teklife (*oratio principis*’e) olduğuna dair bkz. SCHULZ, Fritz, *History of Roman Legal Science*, Clarendon Press, Oxford, 1946, s. 147.

³⁶ Örneğin ‘*Pauli Libri Quinque Sententiarum ad Filium*’; ‘*Tituli ex corpore Ulpiani*’ (her iki eserde tahminen M.S. 3.yüzyıl sonrasına aittir); *Codex Theodosianus* (M.S. 438); *Iustinianus*’un *Codex*’i (M.S. 534) ve de *Institutiones*’i (M.S. 533) gibi... Ayrıca hukuki bir eser olmasa da *Tertullianus*’un M.S. 3. yüzyıla ait eseri ‘*Ad Uxoriam*’ (2.8) de burada zikredilebilir: *Ad Uxoriam* (2.8): “... *Nonne etiam penes nationes seuerissimi quique domini et disciplinae tenacissimi seruis suis foras nubere interdicut? Scilicet ne in lasciuam excedant, officia deserant, dominica extraneis promant. Nonne insuper censuerunt seruituti uindicandas quae cum alienis seruis post dominorum denuntiationem in consuetudine perseuerauerint?*” *Tertullianus*’un bu metinde kullandığı metaforlara dair bkz. FLEXENHAR III, Michael, *Sought Out for Luxury, Castrated for Lust: Mistress-Slave Sex in Tertullian’s Ad Uxoriam 2.8.4, Vigiliae Christianae* 72, 2018, 484-505.

post-klasik hukukta uğradığı değişimi göstermede yardımcı olabileceklerdir; dolayısıyla bu hukuki kaynaklar ‘feri kaynaklar’ olarak göz önüne alınacaktır.³⁷

Öncelikle en eski tarihli olarak görünen *Annales*’den başlayalım: Bir senatör ve de tarihçi olan *Tacitus* tarafından yazılan *Annales*, İmparatorlar *Tiberus* ile *Nero*’nun hükümdarlıkları arasında geçen devri (M.S. 14 - M.S. 68) anlatan bir eserdir. *Annales* sadece tarih olarak *sc Claudianum*’a en yakın tarihli kaynak olarak bir önemi haiz değildir; aynı zamanda yazarı *Tacitus*’un bir senatör olarak³⁸ *acta Senatus*’a (*Senatus*’nun karar ve tartışma zabıtları) erişim ihtimali bakımından da oldukça önemlidir. *Tacitus*, *Annales*’inde *sc Claudianum*’dan şu şekilde bahsetmektedir:

Tac. Ann. 12.53:

“*Inter quae refert ad patres de poena feminarum quae servis coniungerentur; statuiturque ut ignaro domino ad id prolapsae in servitute, sin consensisset, pro libertis haberentur. Pallanti, quem repertorem eius relationis ediderat Caesar, praetoria insignia et centies quinquagies sestertium censuit consul designatus Barea Soranus.....*”

“Bu görüşmeler sırasında (*Claudius*) *Senatus*ya köleler ile birliktelik yaşayan (*coniungerentur*) kadınların cezalandırılmasını teklif etti ve de kölelerin efendilerinden habersiz (*ignaro domino*) olarak onlarla birliktelik yaşayanların köleliğe, efendilerin onayı olması durumunda ise azatlığa indirgenmelerine karar verildi. İmparator tarafından söz konusu teklifin yaratıcısı olarak takdim edilen *Pallus*’a (İmparator *Claudius*’un azatlısı) *consul designatus Barea Soranus* aracılığıyla 15 milyon *sesterius* ve de *praetor*’luk makamının nişanları sunuldu....”

Görüldüğü üzere *Tacitus* önce *sc Claudianum*’un muhtevasından ve de getirdiği müeyyideden bahsederken ardından da İmparator *Claudius*’un azatlısı *Pallas*’ın da -en azından *Claudius*’ın ifadesine göre- *sc claudianum*’u hazırlayan kişi olduğunu belirtiyor ve *Pallas*’a teklif edilen maddi ve onursal payelere değiniyor. *Tacitus*’un ifadelerinde altı çizilmesi gereken ana unsurlar: *sc Claudianum*’un İmparator *Claudius*’un azatlısı *Pallas* tarafından hazırlandığı; bu *Senatus* kararı uyarınca özgür bir kadının bir köle ile birliktelik yaşaması ve söz konusu birliktelikten kölenin efendisinin haberi olmaması (*ignaro domino*) durumunda köle durumuna indirgeneceği; buna karşın kadının birliktelik yaşadığı kölenin efendisinin bu birliktelikten haberi olarak onay vermesi durumunda ise özgür kadının azatlı hale geleceğidir. Açıkçası buradaki en ilginç nokta: özgür bir kadının köle bir erkek ile birliktelik yaşaması ve bu birlikteliğe efendinin onayı olması durumunda özgür kadının birliktelik yaşadığı kölenin efendisinin azatlı haline gelmesidir. Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise; kadın ve köle arasında cinsel bir ilişkiden ziyade bir birliktelikten (*coniungerentur: coniungo*)³⁹ bahsediliyor olmasıdır. Her birliktelik cinsel bir ilişki öngörebilse de sonuçta her cinsel ilişkinin bir birliktelik anlamına gelmeyeceği de aşikardır. Dolayısıyla *Tacitus*’un bahsettiği durum: özgür bir kadının başka birisinin kölesi ile -hukuken geçerli olmasa da- ‘bir evlilik’ içine girmesidir.⁴⁰ Kölenin efendisinin bu birlikteliğe bir onayı

³⁷ Söz konusu eserlerin ilgili bölümlerini burada tam olarak vermek gerekir ise: *Codex Theodosianus*’da Cod. Th. 9.9; *Pauli Libri Quinque Sententiarum ad Filium*’da Paul. Sent. 2.21a; *Tituli ex corpore Ulpiani*’de Tit.Ulp. 11.11; *Iustinianus*’un Codex’inde C. 7.24 ve *Institutiones*’inde I Ins. 3.12.1.

³⁸ BIRLEY, R. Anthony, *The Life and Death of Cornelius Tacitus*, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Cilt 49, Sayı 2, 2000, s. 234.

³⁹ GLARE, P.G.W., *Oxford Latin Dictionary*, 2. bası, Oxford University Press, Oxford, 2012.; - *coniungo*, s. 448;

⁴⁰ Roma hukuku bakımından bir tarafı köle olan evlilik akdi ‘yok’ hükmündedir (Ulp. Tit. 5.5); geçerli bir evlilik (*iustum matrimonium*) sadece özgürlere ait idi. Bu sonuç kölelerin kendi aralarında özgür-

olması durumunda da kadın efendinin azatlısı olur ve özgür kadın – köle erkek ilişkisi de böylelikle efendinin *domus*'u içindeki fiili bir birlikteliğe dönüşür. *Tacitus*'un bahsettiği 'ceza', özgür bir kadının bir köle ile cinsel ilişkiye girmesi ile alakalı bir 'ceza' değildir; özgür kadının başkasının kölesinin 'karısı' olmasına ilişkin bir cezadır. Buna karşın sorulması gereken soru pek değişmemektedir: Özgür bir kadın ne gibi bir amaçla özgürlüğünü bu derece riske atabilmekte hatta ondan vazgeçebilmektedir?⁴¹

Tacitus'un ardından *Suetonis*'in, *sc Claudianum*'un ihdas sebebine ilişkin olarak kadınların *libido*'su ve *luxuria*'sından bahsetmesi bu iddiaya karşı bir argüman olarak sunulabilirse de yazar ve tarihçi olarak zaten güvenilirliği şüpheli⁴² *Suetonis*'in burada yaptığı, Roma tarihi boyunca erkek hukukçu ve yazarların kadınlarla ilgili tüm sosyal meselelerde takındıkları tavrın tipik bir örneğidir. Kadınlarla ilgili hususlarda onların duygusallıkları, lüks düşkünlükleri, cinsel ahlaksızlıkları, 'hafif' olmaları vb. her daim dile getirilir.⁴³ Bu hususa birazdan döneceğiz şimdi *Tacitus*'un eserine nispeten yakın bir tarihe ait olan *Gaius*'un *Institutiones*'e gelelim.

Institutiones, bir 'tarih' değil 'hukuk eseri' olması hasebiyle ayrı bir öneme sahiptir ve bu bağlamda da *Tacitus*'un ifadeleri ile çelişen bilgiler içerdiğinin altı çizilmelidir. Burada altı çizilmesi gereken bir diğer husus ise *Gaius*'un *Institutiones*'inin ilgili bölümlerinin (Gai. 1. 81-84, 91, 160) doğrudan '*Senatus consultum Claudianum*'a ilişkin olmadığıdır; *Gaius*, *Senatus consultum Claudianum*'dan önce bir Romalı ile bir Latin veya yabancıdan (*peregrinus*) doğacak olan çocuğunun vatandaşlık hususu bağlamında (Gai. 1. 1.81-84, 91), ardından ise *capitis deminutio maxima*⁴⁴ hallerinden biri olarak (Gai. 1. 1.160) bahsetmektedir.

Gaius'un *sc Claudianum*'a ilişkin olarak aktardıkları temelde *Tacitus* ve de *Suetonis*'in aktardıklarına benzer olsa da aynı zamanda önemli farklılıklar da bulunmaktadır. *Gaius*, özgür kadının köle haline indirgenmesinin kölenin efendisinin ilişkiyi bilmesi ve kadını uyarması (*denuntiatio*) şartına bağlı olduğunu söylemektedir;⁴⁵ kadının efendiden habersiz (*ignaro domino*), onun kölesi ile bir ilişki içinde olması yeterli değildir. Fakat asıl farklılığı bu ilişkiden bir çocuk olma ihtimali çerçevesinde görüyoruz. *Gaius*, *Tacitus* ve *Suetonis*'den farklı olarak, *sc Claudianum*'un kadının ilişkiye girdiği köleden olan çocuğu üzerindeki etkisini de bahis konusu etmekte ve kölenin efendisinin izni olmaması durumun-

ler gibi evlilik törenleri yapmalarına, kendi ailelerini kurmalarına (*servus familia*), birbirlerini özgürler gibi karı ve koca olarak çağırmalarına engel olamamıştır. Bu konuda bkz. BRADLEY, Keith, *Slaves and Masters in the Roman Empire: A Study in Social Control*, Oxford University Press, New York, 1987, s. 49; SALLER, P. Richard, *European Family History and Roman Law, Continuity and Change*, Cilt 6, Sayı 3, s. 337; EDMONDSON, Jonathan, *Slavery and the Roman Family*, (ed.) Bradley Keith / Cartledge Paul, *Cambridge World History of Slavery*, Cilt I, 2011, s.347; ayrıca bkz. D. 32.41.2; D. 33.7.12.7; D. 33.7.12.33; D. 38.16.11; Paul. Sent. 3.6.38; C. 5.27.1; Cod. Th. 4.6.3.

⁴¹ Bu sorunun cevabına ilişkin bkz bölüm III. B.

⁴² Bu konuya ilişkin bkz. SYME, Ronald, *Biographers of the Caesars*, Museum Helveticum, 1980, Cilt. 37, No. 2, 1980, s. 104-128; GASCOU, Jacques, *Suetone historien*, Ecole française de Rome, Roma, 1984.

⁴³ bkz. SAYIN, Yiğit B., *Roma'da Kadının Adı: Pagan Roma Kadını üzerine Düşünceler ve Tespitler*, *Toplumsal Cinsiyet ve Hukuk*, Cilt I, On iki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, s. 35-37.

⁴⁴ *Capitis deminutio maxima*, *status libertatis*'in (özgürlük durumunun) kaybedilmesidir. *Capitis deminutio maxima* 'ya uğrayan kişi diğer *status*'leri de (*status civitatis* ve *status familia*) kaybetmekte ve köle durumuna düşmektedir; bkz. UMUR, Roma Hukuku Lugatı.: - *capitis deminutio* s. 32.

⁴⁵ Gai. 1. 1. 160: "... quibus *in vitis et denuntiantibus cum servis eorum coierint*".

da onunla ilişkiye girmiş olan özgür kadının 'köle' haline gelme cezasına çarptırılacağını ve doğacak çocuğun da köle sayılacağını; buna karşın özgür kadın ile ilişkide bulunduğu kölenin efendisi arasında bir anlaşma bulunması halinde kadının *ex pacto* olarak özgür kalacağını ama çocuğunun köle olarak doğacağını söylemektedir.⁴⁶ Sonuçta, kadın bir nevi çocuğunun karşılık kendi özgürlüğünü takas edebilmekteydi. *Gaius* ardından *Hadrianus*'un bu 'uygunsuz' (*inelegantia*) ve de 'adaletsiz' (*iniquitate*) hükmü yürürlükten kaldırarak tekrar *ius gentium* ile öngörülen duruma dönüldüğünü ekler.⁴⁷

Görüldüğü üzere *Gaius*'un *sc Claudianum*'a ilişkin olarak söyledikleri ile özellikle *Tacitus*'un aktardıkları arasında ciddi iki fark bulunmaktadır. *Gaius*, kadının köleliğe indirilmesi için ilişkide olduğu kölenin efendisinin bu ilişkiden haberi olması ve kadını uyarması ama kadının bu uyarıya uymamış olması gerekliliğinden bahsederken *Tacitus*, köleliğe indirgenme cezası için efendinin söz konusu ilişkiden haberi olmamasını yeterli görmektedir. *Gaius*, özgür kadın - köle erkek ilişkisinden çocuk olma ihtimalini ve bunun olası hukuki sonuçlarına detaylı olarak değinirken *Tacitus* (ve de *Suetonis*) ise bu olasılıklardan hiç bahsetmemektedir. Bu farklılıkların (ve de özellikle *sc Claudianum*'un yasaklamış olduğu özgür kadın-köle erkek ilişkisinden doğacak çocuğunun hukuki kaderininin düzenlenmemiş olma ihtimalinin) bir sonraki bölümde daha detaylı inceleneceğini burada belirterek şimdi *Suetonis*'a ve de *sc Claudianum*'a -daha doğrusu özgür kadınların başkalarının köleleri ile ilişkilere girmelerini cezalandırdığını söylediği bir *Senatus* kararına- ilişkin verdiği bilgilere dönelim.⁴⁸ *Suetonis*'in ifadeleri mercek altına alındığında *Tacitus* ve *Gaius*'unkilerden önemli bir noktada ayrıldığını ve *Senatus consultum Claudianum*'u İmparator *Claudius*'un devirine (M.S. 41- M.S. 54) değil *Vespasianus*'un devirine (M.S. 69 - M.S. 79) denk getirdiği görülmektedir.

Suet. Vesp. 11

"*Libido atque luxuria coercente nullo invaluerant; auctor senatui fuit discernendi, ut quae se alieno servo iunxisset, ancilla haberetur...*"

"Şehvet (*libido*)⁴⁹ ve aşırılığının (*luxuria*)⁵⁰ zapt edilememesi sonucu *Senatus*yu bir başkasının kölesi ile birliktelik yaşayan kadınların kendilerinin köle olacaklarına dair karar aldırdı...."

Suetonis, *Gaius* ve *Tacitus*'un aksine *sc Claudianum*'un ardında yatan sebebe yönelik ifadelerde de bulunmakta ve 'şehvet' ile aşırılığın zapt edilememesi' nedeniyle *Senatus*'un bir köle ile birliktelik yaşayan kadınları köle haline indirgeyecek bir karar aldığından bahsetmektedir. İdari konulara pek ehemmiyet vermediği bilinen⁵¹ *Suetonis*'in gerek *sc Claudianum*'un ait olduğu tarihi devire gerekse de *sc Claudianum*'un ardında yatan sebebe ilişkin ifadeleri güvenilir olmaktan uzaktır. *Suetonis*'un *sc Claudianum*'dan *Vespianus*'un devirinde çıkarılmış gibi bahsetmesinin sebepleri doktrinde irdelenmiş ve bu bağlamda İmparator *Vespianus*'un kendi devirinde *sc Claudianum*'un hükümlerini pekiştirici bir karar

⁴⁶ Krş. D. 40.12.37; C. 7.16.10. *Gaius*'un iletlediği ihtimalde hür kadın ve kölenin sahibi bir 'anlaşma' yapsalar da anlaşmaya kuvvetini veren ve doğacak çocuğun statüsünü belirleyen *senatus consultum Claudianum*'dur (Gai. I. 1.84).

⁴⁷ Gai. I. 1.84.

⁴⁸ *Suetonis* bahsettiği senato kararının ismini vermemektedir.

⁴⁹ *Libido* için bkz. LEWIS, T. Charlton/SHORT, Charles, A Latin Dictionary, Clarendon Press, Oxford, 1891: -*libido* s. 1060; KABAĞAÇ, Sina/ALOVA, Erdal, Latince-Türkçe Sözlük, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995: -*libido* s. 344; GLARE,: - *libido*, s. 1129.

⁵⁰ *Luxuria* için bkz. LEWIS/SHORT,: - *luxuria* s. 1088; KABAĞAÇ/ALOVA,: -*luxuria* s. 353; GLARE,: - *luxuria*, s. 1159.

⁵¹ SYME, s. 127.

aldığı, *Suetonis*’in de aslında o karardan bahsediyor olduğu ikna edici şekilde iddia edilmiştir.⁵² Bu iddia kabul edilirse *Suetonis*’in *sc Claudianum*’un ardında yatan sebeplere ilişkin söyledikleri de *Claudius* devrinde çıkarılan asıl *sc Claudianum* için değil, olsa olsa *Vespianus*’un *sc Claudianum*’un hükümlerini pekiştirme ve -muhtemelen- genişletme saiki için geçerli addedilebilir ki bu sonuç eldeki tarihi ve kavramsal örüntü ile de daha uyumludur. Sonuçta ne *Tacitus* ne de *Gaius sc Claudianum*’a ilişkin herhangi bir ‘ahlaki’ dinamikten bahsetmektedirler. Keza, özgür bir kadının bir köle ile -anlık cinsel ilişkisinin değil- ‘birlikteliğinin’ yasaklandığı düşünüldüğünde, özellikle ‘*libido*’nun *sc Claudianum*’un ardında yatan bir sebep olmasının mantıksızlığı da kendisini göstermektedir. Ayrıca özgür bir kadının kendi kölesi ile birlikteliğinin *sc Cladianum*’dan ancak üç asır sonra *Konstantinus* tarafından yasaklandığı⁵³ düşünüldüğünde, sorunun ‘özgür Roma kadının’ bir köle ile kendisini aşagılamaı olmadığı açıkça görülmektedir.

Luxuria ise belirli durumlarda köleler ile ilişkilendirilebilen bir kavramdı⁵⁴ ama burada da *Suetonis*’in ‘*luxuria*’ ile neyi kast ettiğini anlamak kolay değildir; *sc Claudianum*’un amacı ve hedefleri bakımından ‘*libido*’ (şehvet) bir noktaya kadar -doğru olmasa da- kabul edilebilecek bir unsur olarak alınabilirse dahi bir kadının bir başkasının kölesi ile karı-koca hayatı yaşamasının ‘*luxuria*’ ile olan bağlantısı bir soru işareti yaratmaktadır. Bu soru işareti ise aslında bir tenakuzu ifade etmemekte olup, aksine, yukarıda da ifade edildiği üzere, Roma’nın her devrinde görüldüğü üzere yine kadınların ‘iffeti/iffetsizliği’, lüks düşkünlükleri, ihtirasları ve de ‘cinsel aşırılıkları’, bu kez de *Vespianus/Suetonis*’ce, maddi/politik/sosyal kaygıların kisvesi haline getirilmektedir. Kadınlar sadece şehvet sebebi ile değil aynı zamanda artık lüks ve şatafattan ne yapacaklarını şaşırılmış ‘yozlaşmışlar’ olarak da, başkalarının köleleri ile birlikte olabilmekteydiler(!)

2) Fer’i Bilgi Kaynakları

Şimdi *sc Claudianum* üzerine olan -*Gaius*’un *Institutiones*’inin dışındaki- diğer ‘hukuki’ kaynaklardan da kısaca bahsedelim; fakat öncelikle hatırlatılması gerekir ki, ‘hukuki’ kaynaklar olarak nitelendirilebilecek olan bu eserlerin tamamı *sc Claudianum*’ın ihdasından yüzlerce yıl sonraya aittirler ve aslen *sc Claudianum*’un muhtevasının ve hükümlerinin zaman içindeki değişimlerini göstermeleri bakımından kıymetlidirler; *sc Claudianum*’un neşredildiği andaki muhtevası konusunda ise ancak geriye dönük bir analizin ferî unsurları olarak yardımcı olabilirler. Keza, modern Roma hukuku çalışmalarının beslendiği en önemli bilgi kaynaklarından olan *Digesta*; ve de *Iustinianus*’un diğer derleme ve eserleri,⁵⁵ *sc Claudianum*’a ilişkin olarak alışılmamış derecede suskundurlar. Aslında bu sonuç sürpriz değildir, zira *Iustinianus*, *sc Claudianum*’u M.S. 533 yılında⁵⁶ yürürlükten kaldırmıştır⁵⁷ ve haliyle ilga ettiği bir düzenlemenin *Iustinianus*’un kendi müdevvenatında

⁵² SIRKS, s. 142.

⁵³ Cod. Th. 9.9.1.

⁵⁴ Bknz. EDWARDS, Catharine, *Luxury (luxuria)*, Oxford Classical Dictionary. Oxford University Press, 2011.

⁵⁵ *Codex* (M.S. 534) ve de *Institutiones* (M.S. 533).

⁵⁶ MELLUSO, Marco, *La schiavitù nell’età disciplina giuridica e rilevanza sociale*, Paris, 2000, s. 47-52.

⁵⁷ I. Ins. 3.12.1: “*Erat et ex Senatus consulto Claudiano miserabilis per universitatem adquisitio, cum libera mulier servili amore bacchata ipsam libertatem per Senatus consultum amittebat et cum libertate substantiam: quod indignum nostris temporibus esse existimantes, et a nostra civitate deleri et non inseri nostris digestis concessimus.*” “Bundan başka, *Senatus consultum Claudianum* mucu-

fazla yer bulamamış olması doğal karşılanmalıdır. Dolayısıyla elimizde başlıca ‘hukuki kaynak’lar olarak *Ulpianus*’a ait olduğu söylenen ‘*Tituli ex corpore Ulpiani*’; *Paulus*’a ait olduğu söylenen ‘*Pauli Libri Quinque Sententiarum ad Filium*’; (her iki eser de tahminen M.S. 3. yüzyıl sonrasına aittir) ve de *Codex Theodosianus* (M.S. 438) kalmaktadır.

Tituli ex corpore Ulpiani isimli eser, *Ulpianus*’a atfedilen ama kimin tarafından, ne zaman yazılmış olduğu halen tartışmalı olan bir toplama eserdir. Bugün, muhtemelen M.S. 3. yüzyılda veya biraz sonrasında, yani post-klasik devirde, bilinmeyen bir hukukçu tarafından yazılmış olduğuna inanılan *Tituli ex corpore Ulpiani* yine de klasik hukuk anlayışını aksettiren bir eser olarak göz önüne alınmaktadır. *Paulus*’un ‘*Pauli Libri Quinque Sententiarum ad Filium*’ (ya da kısaca *Sententiae Pauli*) isimli eserinin yazarının da kim olduğu ihtilaflıdır. Bugün tamamı elimizde olmayan bu eser hakkındaki malumatımız *Digesta*, *Fragmenta Vaticana*, *Collatio* ve de *Consultatio* gibi post-klasik devir eserlerinin içinde parça parça yer alması hasebiyledir.⁵⁸ Modern doktrinde, eserin *Paulus* tarafından yazıldığı ve M.S 3. yüzyılda, bilinmeyen bir kişi tarafından onun muhtelif eserlerinden derlenmiş olduğu genel olarak kabul görmekte olsa da muhalif fikirler de yok değildir. *Sc Claudianum*, ‘*Tituli ex corpore Ulpiani*’nin 11. bölümünün ‘*capitis deminutio*’ bahsinde (Tit. Ulp. 11.10-11) kısaca konu edilmekte iken⁵⁹ *Sententiae Pauli* de ise çok daha detaylı bir şekilde yer almaktadır. *Sententiae Pauli*’nin 2. kitabının 21. bölümü “..başkalarının köleleri ile birleşen/birliktelik kuran kadınlara ve *Senatus consultum Claudianum*”a (*De mulieribus quae se servis alienis iunxerint vel ad Senatus consultum Claudianum*) hasredilmiştir.⁶⁰ *Sententiae Pauli*’nin 2. Kitap, 21. bölümünde *sc Claudianum*’un şartlarına ve hükümlerine ilişkin birçok bilgi yer alsa da bu bilgilerin *sc Claudianum*’un neşredildiği andaki muhtevasını ne dereceye kadar yansıttığı oldukça şüpheli olup, *sc Claudianum*’un boşluklarının yorum ve/veya sonraki imparatorlarca vaz edilmiş tadil/ekleme/kaldırma faaliyetleri ile desteklenmesini göstermek bakımından yardımcı olabilirler.

Son olarak *Codex Theodosianus*’a bakalım. *Codex Theodosianus*, aslen Hristiyan imparatorların emirnamelerinin (*constitutiones/leges*) bir derlemesi olarak tarif edilebilir.⁶¹ *Codex Theodosianus*, 16 kitaptan müteşekkil olarak önce belirli konulara (*titulus*) ayrılmış ardından da her konuya giren alakalı emirnameler (*constitutia* veya *lex*) tarihlerine göre

bince, bayağı bir külli halefiyet yolu vardı; hür bir kadın bir köle ile devamlı cinsi münasebet haline düştüğü takdirde, bu *Senatus consultum* ile hürriyetini ve hürriyeti ile beraber mamelikini kaybetmekte idi: böyle bir şeyi zamanımız için uygunsuz ve devletimizden tardedilmeğe layık bulunduğu müzdan, bunun *Digesta* kitaplarımızda yer almasına müsaade etmedik.” (Iustinianus *Institutiones* (çev.) Ziya Umur, s. 239); ayrıca bknz. C. 7.24.

⁵⁸ SCHWARZ, s. 244. Bunun yanı sıra söz konusu eserin yaklaşık altıda birlik bir kısmı da *lex Romano Visigothorum*’un hülâsasında yer almaktadır

⁵⁹ Ulp. Tit. 11.10-11: “*Capitis minutionis species sunt tres: maxima, media, minima. Maxima capitis diminutio est, per quam et civitas et libertas amittitur, veluti cum incensus aliquis venierit, aut quod mulier alieno servo se iunxerit denuntiante domino et ancilla facta fuerit ex Senatus consulto Claudiano.*”

⁶⁰ *Sc Claudianum*, *Sententiae Pauli*’nin 4. Kitap 10. bölümünde de kadının mirasçılığına ilişkin bahis konusu edilmektedir.

⁶¹ Doğu Roma imparatoru II. *Theodosius*, M.S. 429 yılında, *Constantinus* devirinden itibaren çıkarılmış olan tüm emirnameleri/kanunları (*leges*) derlemeleri amacıyla bir komisyon oluşturmuştur. Söz konusu komisyonun Roma, *Constantinopolis* ve de Ravenna’daki imparatorluk arşivlerinden yararlanarak oluşturdukları derleme, M.S. 438 yılında ilan edilerek, 1 Ocak 439 yılı itibarıyla tüm Roma imparatorluğunda yürürlüğe girmiştir; bu hususa ilişkin bknz. HONORE, Tony, *Law in the Crisis of Empire 379-455 AD: The Theodosian Dynasty and its Quaestors*, Oxford University Press, New York, 1998, s. 97-98.

sıralanarak konuların altına eklenmiştir. *Codex Theodosianus*'un 4. kitabının 12. konusu *Senatus consultum Claudianum* (*Ad Senatus consultum Claudianum*) olup, *sc Claudianum*'a ilişkin toplamda 7 imparatorluk emirnamesini ihtiva etmektedir.⁶² Buna karşın belirtmek gerekir ki; aynı başlık altında -ve kronolojik bir sırada- yer alan emirnameler belirli bir duruma özgü tasarlanmış, özel nitelikte imparator emirleridir; yoksa *Senatus consultum Claudianum*'un uygulanmasına yönelik tutarlı ve sistemli bir inkişafı işaret eden düzenli bir yasama faaliyetini yansıtmamaktadırlar.⁶³

C) *Senatus Consultum Claudianum*'un neşredilmesi ve neşir tarihi

Sc Claudianum, İmparator *Claudius*'un hazineden sorumlu olan Yunanlı azatlı *Marcus Antonius Pallas*⁶⁴ tarafından hazırlanmış ve *Senatus*'a sunulmuştur. Müeyyidesi köle ya da azatlı hale indirgenme olan bir *Senatus consultum*'un mimarının bir azatlı olması ilk bakışta ilginç görünebilse de *Claudius*'un hükümdarlığı özelinde sürpriz değildir. Şöyle ki; İmparator *Claudius*, amcasının oğlu *Caligula*'nın suikastı sonrası oluşan kaostan *praetorian* muhafızları tarafından *princeps* ilan edilerek çıkmış olup,⁶⁵ bu bağlamda da iktidarının meşruiyeti daha en başından itibaren *Senatus* tarafından sorgulanmaya açık idi.⁶⁶ Muhtemelen *Senatus* ile arasındaki bu gerginlik; ve de *Principatus* Roma'sının giderek genişleyen sınırlarının getirdiği yönetim problemleri sebebiyle *Claudius* aslen 'kendi adamlarına' güvenmiş ve yaklaşık 13 yıl süren hükümdarlığına 'azatlıları' damga vurmuştur.⁶⁷

Princeps'in kendi köle ve azatlılarına yönetiminde yer verme pratiği *Claudius* ile başlamamış olsa da onun devirinde söz konusu temayül adeta devlet politikası haline gelmiştir.⁶⁸ Hazineden sorumlu (*rationibus*) *Pallas* dışında; *Claudius*'un eski kölesi *Narcissus* iletişimden (*praepositus ab epistulis*), *Callistus* hukuktan (*libellis*)⁶⁹ ve *Polybius* da diğer

⁶² *Constantinus*'un 1 Nisan 314; 28 Ocak 318,320 ve de 6 Ekim 331 tarihli 4 adet emirnamesi – *Julianus*'un 6 Aralık 362 tarihli emirnamesi – *Valentianus*, *Valen* ve de *Gratianus*'un 4 Nisan 366 tarihli emirnamesi ve de *Arcaidus* ile *Honorius*'un 7 Mart 398 tarihli emirnamesi; *Constantinus*'un emirnameleri için bkz. Cod. Th. 4.12.1-5; *Julianus*'un emirnamesi için bkz Cod. Th. 4.12.2; *Valentinus*, *Valen* ve de *Gradianus*'un emirnamesi için bkz. Cod. Th.4.12.6.

⁶³ Bu hususa ilişkin bkz. HARPER, *SC Claudianum*, s. 610-638.

⁶⁴ *Pallas*, *Claudius*'un yanında kendisine yer bulmadan evvel *Claudius*'un annesi ve *Marcus Antonius*'un kızı *Antonia Minor*'un bir kölesi olup Roma geleneklerinin öngördüğü üzere azat edildiği zaman 'babasının (*pater*)' ismini almıştır: *Marcus Antonius Pallas*. Ardından *Antonia* genç yaşında ölünce *Pallas*, *Antonia*'nın oğlu *Claudius*'un *client*'i olmuştur; bkz. SMITH, William, A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology, Cilt 3, John Murray, Londra, 1880; -*pallas*, s. 100-101.

⁶⁵ *Claudius*'un *princeps* ilanını takiben bastırıldığı sikkelerin üzerinde yer alan *praetorian* karargahının resmi ve '*imper. recep*' (*imperatore recepto*: 'imparatorluğu borçlu olduğu') ibaresi için bkz. Dictionary of Roman Coins, George Bell & Sons, Londra, 1899.; -*Imperatore Recepto*, s. 477.

⁶⁶ *Claudius*, askerler tarafından İmparator ilan edilen ilk isimdir.

⁶⁷ *Claudius*'un azatlılarına ve kadınlara fazla güvenerek adeta onların hizmetkârı haline gelmesine dair eleştiriler için bkz. Suet. Claud. 28-29.1; Tac. Ann. 12.58, 12.52.3. Buna karşın modern doktrin *Claudius*'a çok daha olumlu bir göz ile bakmaktadır; bkz. MOMIGLIANO, Arnaldo, *Claudius*; the Emperor and His Achievement, (çev.) Hogarth W. D., Clarendon Press, Oxford, 1934; LEVICK, B.M., *Claudius*, Yale University Press, New Haven, 1990; ALSTON, Richard, *Aspects of Roman History AD 14-117*, Routledge, New York, 1998; s. 77 vd.; OSGOOD, Josiah, *Claudius Caesar: Image and Power in the Early Roman Empire*, Cambridge University Press, 2011.

⁶⁸ ROSTOVITZ, Michael: *The Social Economic History of the Roman Empire*, 2. basım, Clarendon Press, Oxford, 1957, s. 81.

⁶⁹ Daha doğru bir ifade ile, dilekçe ve başvurulardan sorumlu.

işlerden sorumlu (*a studiis*) azatlılar olarak İmparator'a en yakın yüksek memurlarlardı.⁷⁰ Bu eski-köleler İmparator adına konuşma hak ve yetkisini de haiz görünmektedirler; örneğin *Narcissus*'un Britanya'nın işgali öncesinde *Claudius*'un adına askerlere hitap ettiği bilinmektedir.⁷¹ Burada şu hususu belirtmekte fayda var: Her ne kadar *Claudius*'un hükümdarlığı süresince *Claudius* ve *Senatus* arasında bir gerginlik mevcut olsa da *Claudius*'un *Senatus*'u zayıflatmak ya da geri planda bırakmak gibi bir amacı olduğu görünmemektedir. Aksine *Senatus*'a saygılı yaklaşmış, adetlerini benimsemiş ve müzakere geleneğini teşvik ederek onu daha etkin bir organ haline getirmeye çalışmıştır.⁷² Ayrıca *Augustus* devirinden itibaren ilk kez *Senatus*'un kendi bronz sikkesini basmasına izin vermiş, Makedonya ile *Achea* kolonilerini tekrar *Senatus*'un hakimiyetine bırakmıştır.⁷³ Buna karşın *Claudius*, *Senatus*'u hiçbir zaman tam olarak yanına çekememiş⁷⁴ ve bu devam eden gerginliğin sonucunda da bir taraftan *Senatus*'un etkinliğini azaltırken, diğer taraftan yönetimdeki azatlıların sayısını ve yetkilerini arttırmış görünmektedir.

Senatus consultum Claudianum'un neşir tarihi doktrinde genel olarak M.S. 52 olarak kabul edilmektedir.⁷⁵ Tarihi M.S. 54 şeklinde gören az sayıda yazar⁷⁶ olsa da sonuçta *sc Claudianum*'un *Claudius* devirinin (M.S. 41 – M. S. 54) sonlarında neşredildiği üzerine bir şüphe bulunmamaktadır.⁷⁷ *Sc Claudianum*'un ait olduğu tarihi devir önemlidir; zira yukarıda da belirtildiği üzere *Claudius*, *Senatus* ile arasındaki daimi gerginlik sebebiyle iktidarı boyunca giderek azatlılarının yetkilerini artırarak, onların yönetimdeki etkilerini *Senatus*'un aleyhine olarak kuvvetlendirmişti ve *Senatus consultum Claudianum* da böyle bir politik iklim altında neşredilmişti. İmparator'un hazineden sorumlu azatlısı *Pallas*, özgür kadınların başkalarının köleleri ile birliktelikler yaşamaları karşısında efendilerin -ki burada efendiler kategorisine özel kişiler yanında Roma devleti ve İmparator'un kendisi de dahildirler- hak ve menfaatlerini gözetecek bir düzenleme tasarlamış ve ardından bu düzenlemeyi *Claudius*'a iletmışti. Statü karışıkları ve toplumsal hiyerarşi konusundaki hassasiyeti ile bilinen *Claudius*,⁷⁸ söz konusu düzenlemeyi onaylayarak *Senatus*'a sunmuş; *Senatus* da *Pallas*'ın bu düzenlemesini müzakere etmeden olduğu gibi kabul etmiştir. Ardından *Senatus consultum Claudianum*'un hükümleri bir *magistra* beyannamesine gerek duymaksızın yürürlüğe girmiş⁷⁹ ve böylelikle de Roma'da özgür kadınların başkalarının köleleri ile birliktelikleri,

⁷⁰ *Claudius*'un öne çıkan diğer azatlıları olarak; hadım *Posides*, *Pallas*'ın kardeşi olan Kudüs valisi *Felix* ve de oyunların düzenleyicisi *Harpocras* sayılabilir (Suet. Claud. 28.1).

⁷¹ Tac. Ann. 12. 65; Seneca Ad Polybium.

⁷² bkz. Bruns, s. 195-198.

⁷³ Cass. Dio, 60. 24.1; Suet. Claud. 25.3; LEVICK, B.M., Antiquarian or Revolutionary? *Claudius Caesar's* Conception of His Principate, *The American Journal of Philology*, Cilt 99, Sayı 1, 1978, s. 92.

⁷⁴ *Claudius*'un hükümdarlığı sırasında kendisine karşı yapılan çok sayıda komplo ve suikast girişimlerinin gösterdiği üzere; bkz. Suet. Claud. 29, 36-37; Tac. Ann. 11.

⁷⁵ MOMMSEN, Theodor, *Römische Strafrecht*, Duncker & Humblot, Leipzig, 1899, s. 854.; BUCKLAND, Law of Slavery, s. 401 412; HOETNIK, s. 153.; WEAVER, *Gaius* 1.84, s. 138.; CROOK, s. 7.

⁷⁶ KASER, *Römische Privatrecht* I, 1971, s. 289.; WIELING, Hans, *Die Begründung des Sklavenstatus nach ius gentium und ius civile*, Stuttgart, 1999, s. 20; POLAY, s. 30.

⁷⁷ Bir evvelki bölümde de altı çizilmiş olduğu üzere *Suetonis*, *Vespasianus* devirinde 'başkalarının köleleri ile birlikteliklere giren özgür kadınlara köle olma cezası' öngören bir senato kararından bahsetse de söz konusu senato kararı 'asıl' *sc Claudianum* değildir; *sc Claudianum*'un bir tadili/düzenlemesidir.

⁷⁸ Örneğin bkz. D. 37.11.5; Joseph. Ant. Id. 5.3; Suet. Claud. 25.3; ayrıca bkz. *Tabula clesiana*, CIL V.5050.

⁷⁹ Ne *Gaius* ne de *Ulpianus* herhangi bir *magistra* beyannamesiden veya *praetor* emrinden bahsetmektedirler.

Claudius devirinin sonlarından itibaren, kölelerin efendilerinin hak ve menfaatlerini odak alacak şekilde düzenlenmiştir.

II- *SC CLAUDIANUM*'UN MUHTEVASI VE HUKUKİ MAHİYETİ

A) *Senatus Consultum Claudianum*'un Uygulama Alanı

Görüldüğü üzere elimizdeki kaynaklar *sc Claudianum*'un 'uygulama alanı' hakkında net bir çıkarıma imkan veriyor olsalar da *sc Claudianum*'un hukuki sonuçları konusunda aynı derecede sarih değildiler. Şimdi önce *sc Claudianum*'un uygulama alanını, ardından da hukuki sonuçlarını inceleyerek, *sc Claudianum*'un ilk neşredildiği andaki muhtevasını yani orijinal metninde yer alan hükümlerini ortaya çıkarmaya çalışalım.

Sc Claudianum'un hükümleri, 'başkalarının köleleri' ile 'birliktelikler yaşayan' 'özgür kadınlar' bakımından geçerliydi; bu bağlamda örneğin, bir özgür kadının başkasının kölesi ile gecelik ilişki yaşaması; köle bir kadın ile köle bir erkeğin birliktelik yaşaması; özgür bir kadının kendi kölesi ile birliktelik ve/veya gecelik ilişki yaşaması gibi olasılıklarda *sc Claudianum* hükümlerinin uygulama alanı bulamayacağı sonucuna varılmaktadır. *Sc Claudianum*'un uygulama alanı: Romalı özgür bir kadının başkasının kölesi ile birliktelik yaşadığı durumlardı, dolayısıyla *sc Claudianum*'un hüküm göstermesi için gereken unsurlar: 'özgür kadın' (*mulier libera*) – 'başkasının kölesi' (*servus aliena*) - 'birliktelik' (*contubernium*) olarak belirlenebilir. Şimdi bu üç unsuru tek tek incelemeye geçelim:

1) Özgür Kadın (*Mulier Libera*)

Öncelikle kadın 'özgür' olmalıydı ya da en azından 'köle olmamalıydı'; burada akla ilk olarak kadının azatlı olmasının önemi olup olmayacağı sorusu gelebilir. Başkasının kölesi ile birliktelik yaşayan kadının *ingenua libera* değil *libertina* olması halinde yine de *sc Claudianum* kendisine uygulama alanı bulacak mıdır? Bu sorunun cevabı olumlu olmalıdır. Teknik bir taraftan bakılırsa, azatlı kadın (*libertina*) zaten hukuken özgürdür (*libera*); yani özgür kategorisinin altında mütalaa edilmektedir, dolayısıyla özgür kategorisi -istisna belirtilmediği sürece- azatlıları da kapsamaktadır. *Sc Claudianum*'un ardındaki olası amaçların efendilerin hak ve menfaatlerini gözetmeyi hedeflediğini düşünülürse, bir kimsenin kölesi ile ilişkiye giren kadının özgür ya da azatlı olmasının söz konusu hedefler açısından pek bir farkı bulunmamaktadır. Kadının, ister özgür isterse azatlı olsun, efendinin maddi menfaatleri bakımından oluşturduğu tehdit çok farklı değildir.⁸⁰ Keza bu ilişkiden bir çocuk doğması olasılığında da efendi açısından sonuçların menfiliği çok ayırtmamaktadır. Her iki durumda da köle 'özgür' doğmuş bir çocuğun babası olarak efendiye daimi bir tedirginlik yaratacak ve bunun sonucunda da efendinin kölesi üzerindeki hakimiyetinde istenmeyen bir külfet meydana gelecektir. Son olarak hatırlatmak gerekir ki, azatlı bir kadının başkasının kölesi ile birlikteliği bakımından kölenin efendisi yanı sıra azatlı kadının *patronus*'unun haklarını da göz önüne almak gerekir. Bu bağlamda, azatlı bir kadın şayet *patronus*'unun izni olmadan başkasının kölesi ile birliktelik içine girse, ilişkide olduğu kölenin efendisinin kölesi haline gelmezdi. Kendi *patronus*'unun kölesi haline indirgenmekteydi. Ayrıca kendisine bir ceza nev'inden 'azat sonrası *ipso iure* Roma vatandaşlığı' kapısı kapanmaktaydı.⁸¹ *Patro-*

⁸⁰ Bu tehdidin çok ciddi olmadığına dair bkz. bölüm III A.

⁸¹ Satılması durumunda yeni sahibince azat edilme imkanı olabilirdi; bkz. Paul. Sent. 2.21.7.

nus'un ilişkiye bilgisi ve onayı olması durumunda ise karışık bir durum yoktur; kadının statüsü ilişkide olduğu kölenin efendisinin iradesine bağlı olarak belirlenir.⁸²

Sc Claudianum'un ilerleyen devirler bakımından özgür, azatlı, Romalı tüm kadınlar (*mulieres liberae*)⁸³ için geçerli olduğuna dair ihtilaf yoktur;⁸⁴ keza, M.S. 52/54'de neşredildiği anda farklı bir hüküm içerdiğine dair bir bilgi de yoktur. Buna karşın, *sc Claudianum*'un orijinal metninde sadece özgür (*libera*) ifadesinin kullanılmış olduğu ve bu ifadenin 'köle olmayan tüm kadınları' kast ettiği de iddia edilebilir. *Sc Claudianum*'un neşredildiği tarihten başlayarak 'köle olmayan tüm Romalı kadınlar' için geçerli olması beklenir; aksi takdirde kararın uygulanma alanı ve bu bağlamda da efendilerin hak ve menfaatlerinin korunması hedefi oldukça kısıtlanmaktadır. Kadının, özgürlük durumundan bağımsız olarak, 'yabancı' olmasının ise bir önemi haiz olduğu görülüyor. *Gaius*'un ifadelerinden⁸⁵ *sc Claudianum*'un sadece Roma vatandaşı olan (*cives Romani*) kadınları kapsadığı düşünülürse de sonraki devir kaynakları vatandaş olmayan belirli kategori kadınları da (örneğin Latin) *sc Claudianum*'un uygulama alanı içinde mütalaa etmektedirler.⁸⁶ Yabancı kadınların⁸⁷ *sc Claudianum* karşısındaki kaderi ise çok kesin görünmüyor. Roma ile *ius civile* odaklı hukuki bağı olmayan özgür -ama yabancı- bir kadının bir Roma vatandaşının kölesi ile ilişki yaşamasının herhangi bir hukuki sonucu olamayacağından⁸⁸ yola çıkarak böyle bir ihtimalin *sc Claudianum* tarafından düzenlenememiş olması uzak bir ihtimal olarak görünmemektedir.⁸⁹

2) Başkasının Kölesi (*Servus Alienus*)

Özgür (köle olmayan) kadının, başkasının kölesi (*servus alienus*) ile birliktelik yaşaması gerekmektedir. Burada ilk altı çizilmesi gereken; kadının ilişkide olduğu kölenin 'başkasının kölesi' (*servus alienus*) olması gerektiğidir. Burada 'başkasının kölesi'nin efendisi özel bir kişi olabileceği gibi *municipum* (*servi municipia*), Roma devleti (*servi publici/servi fisci*) veyahut İmparator (*Familia Caesaris*) da olabilir. Nitekim *sc Clau-*

⁸² Paul. Sent. 2.21a.6. *Patronus* kadın (*patrona*) ise vasisinin *auctoritas*'ı olmaksızın onay veremezdi (Ulp. Tit. 11.27).

⁸³ bknz. Cod. Th. 4.12.1,5,7; I Ins. 3.12.1; C. 7.24.

⁸⁴ Örneğin bknz. Paul. Sent. 2.21.a.2.

⁸⁵ Gai. I. 1. 84,9,160; ayrıca bknz. Ulp. Tit. 11.11.

⁸⁶ Paul. Sent. 2.21a.1.

⁸⁷ Burada 'yabancı' kadın' ile öncelikle '*peregrinus*', '*deditii*' ve de barbar olarak kabul edilen kadınlar kastedilmektedir.

⁸⁸ Romalı kadından doğan çocuk Romalı olurdu; yabancı bir kadından doğacak çocuk ise -babası Roma vatandaşı olsa dahi- *ius civile*'nin tanıdığı 'evlilik' dışında doğmuş olmakla, Romalı değil yabancı addedilmektedir; bknz. Gai. I. 1.77, 78, 82; Ulp. Tit. 5.8.9. Yabancı bir kadının, bir köle ile Roma hukuku kapsamında geçerli bir 'evlilik' içine girebilmesine imkan yoktur; bknz. Gai. I. 55; Ulp. Tit. 5.5. Dolayısıyla, yabancı kadınlar Romalı efendiler için özel bir 'mali tehdit' oluşturmamaktaydılar. Örneğin, yabancı bir kadının köle ile birlikteliği sonucu bir çocuk dünyaya gelmiş ve çocuğun babası köle, ardından bir şekilde özgürlüğüne kavuşmuş olsa dahi, sonuçta çocuğu ile arasında doğrudan bir bağ olamazdı; zira kendisi azat ile Roma vatandaşı (*cives Romana*) olurken çocuğu yabancı (*peregrinus*) kalmaktadır; azat ve hukuk sonuçları için bknz. SAYIN, Yiğit, Roma'da Köle ve Hukuku, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, s. 563-579.

⁸⁹ Sonuçta, *ius civile* tarafından 'evlilik' olarak kabul edilmeyen ilişkilerden doğan çocukların yurttaşlık durumu annelerinin durumuna göre belirlenmekteydi; bknz. ÇELEBİCAN, Karadeniz Özcan, Roma Hukuku: Tarihi - Kaynaklar - Genel Kavramlar - Kişiler Hukuku - Hakların Korunması, 17. bası, Turhan, Ankara, 2014, s. 149. Yabancı bir kadın ile köleden doğacak çocuğun babasının efendisini rahatsız edecek bir hak iddiası bulunamazdı.

dinaum'un, ilerleyen devirlerde, bu durumdaki köleler ile birliktelik yaşayan kadınlara ilişkin olarak ana kuraldan farklı sonuçlar öngördüğü görülmektedir.⁹⁰

Kadının kendi kölesi ile ilişki yaşaması, evvelki bölümde de belirtildiği üzere *sc Claudianum*'un uygulama alanına girmemektedir. Kadın, kendisinin veya hakimiyeti altında bulunduğu bir erkeğin değil, tamamıyla yabancı birinin kölesi ile ilişki içinde olmalıydı. Örneğin, kadının *potestas*'ı altında olduğu babasının kölesi ile birliktelik yaşaması *sc Claudianum*'un uygulama alanında değildi. Buna karşın, kadının evlenerek kocasının *manus*'u altına girmiş olduğunu ve de kocasının kölesi ile fiili bir birliktelik içinde olma olasılığını düşündüğümüzde söz konusu vakanın çözümü aynı derece kolay olmayabilir. Evli kadının kocasından başka bir erkekle birlikteliği zaten 70 küsur yıl evvel *Augustus*'un çıkarmış olduğu *lex Iulia de adulteriis coercendis* (M.Ö. 18) ile yasaklanmıştı⁹¹ ve şikayet hakkını kullanmayan kocayı da *lenocinium* (muhabbet tellallığı) suçu sebebi ile cezalandıracak kadar sert tedbir ve cezalar içermekteydi.⁹²

Dolayısıyla *manus* altında olan bir kadının kocasına ait bir köle ile ilişkide olması durumunda mesele *sc Claudianum* hükümlerinin uygulanmasına kalmazdı; *lex adulteriis*'in müeyyideleri öncelik alırdı. Burada kadının *manus* altında olup olmamasının da bir önemi de yoktur; *manus*'suz (*sine manus*) bir ilişkide olan evli kadın da kocasını bir başkasının kölesi ile aldatırsa, haliyle o da aynı kanunun müeyyidelerine tabii olacaktır.⁹³ Burada belirtilmesi gerekir ki; *lex Iulia de adulteriis*'in hedefi 'zina'nın erkek tarafı değil kadın tarafıdır ve de bu bağlamda da zina olarak nitelendirilecek ilişkilerin cezalandırılması bakımından kadının statüsü erkeğin statüsüne nazaran çok daha önemlidir.⁹⁴ Mamafih, kadının zina yaptığı erkeğin 'köle' olması ihtimali bu gerçeğe bir istisna oluşturmaktaydı. Şöyle ki; *Lex Iulia de adulteriis* ve *Augustus*'un diğer evlilik/cinsellik kanunları⁹⁵ aslında *familia*'ların (ailelerin) ve de özellikle *pater familias*'ların (aile babalarının) gücünü kırmak adına *Augustus*'un devleti -ve kudretini- yatak odasına kadar sokması anlamına gelmekte⁹⁶ ve bu bakımdan da aile mahkemelerinin (*iudicia domesticum*) yetkileri ile birlikte babaların ve kocaların zina yapan kadınlar üzerindeki ölüm-dirim hakkını (*ius occidendi*)⁹⁷ kısıtlama

⁹⁰ Bu hususa ilişkin bkzn. bölüm III B.

⁹¹ *Lex Iulia de adulteriis*'in klasik hukuk boyunca yürürlükte olduğuna dair bkzn. KUNKEL, Wolfgang, Kleine Schriften: Zum Römischen Strafverjahren und zur Römischen Verfassungsgeschichte, Böhlau, 1974, s. 74; K.G. için bkzn. GARNSEY, Peter, Adultery Trials and the Survival of the Quaestiones in the Severan Age, The Journal of Roman Studies, Cilt 57, Sayı 1-2, 1967, s. 56-60.

⁹² MOMMSEN, Strafrecht, s. 700-701; ayrıca bkzn. D. 48.5.2.6.

⁹³ Evli bir kadının başkasının kölesi ile birliktelik yaşıyor olma ihtimalinin oldukça düşük olabileceği düşünülse de özellikle *sine manus* olan evlilikler bakımından imkansız olmasa gerek.

⁹⁴ Özgür bir kadının kocasından başkası ile olan ilişkisi zina iken özgür bir erkeğin karısından başka bir kadınla ilişkisi, ancak o kadının da evli olması durumunda *lex Iulia de adulteriis* tarafından zina kabul edilmekteydi. Evli erkeğin 'ilişki yaşanılmasına hukuken cevaz verilmiş olan' kadınlarla (örneğin köleler, fahişeler, zina suçundan daha evvel mahkum olmuşlar, Romalı ile evlenmesine izin olmayan yabancılar ve de muhabbet tellalı kadınlar) birlikteliğinde bir sorun görülmemekteydi; bu konuya ilişkin bkzn. MCGINN, A.J. Thomas, Roman Prostitutes and Marginalization, The Oxford Handbook of Social Relations in the Roman World (ed.) Michael Peachin, Oxford, 2011, s. 646-647; CSILLAG, Pal, The Augustan Laws on Family Relations, Akademiai Kiado, Budapeste, 1976, s. 20 vd.; THOMAS, J. A. C., Textbook of Roman Law, North-Holland Pub. Co, Amsterdam, 1976, s. 419-431.

⁹⁵ *Leges Juliae: Lex Iulia de maritandis ordinibus* (M.Ö. 18); *Lex Papia Poppaea* (M.S. 9).

⁹⁶ TAMER Diler, Augustus Çağında Cinsel Suçlar: *Lex iulia de adulteriis coercendis*, Homer, İstanbul, 2007, s. 12.

⁹⁷ Bknz. TAMER, s. 139 vd.

amacını gütmekteydiler. Eski hukukun baba ve kocaya tanıdığı olduğu ‘zina yapan kadını ve aşığını neredeyse sorgusuz olarak anında öldürme hakkı’, *Augustus*’un düzenlemeleri ile birlikte sınırlanarak belirli şartlara bağlamıştır. Zina yapan kadını -ve de aşığını- öldürme hakkı sadece, belirli koşullar altında, babaya tanınmakta iken koca ise karısına dokunamazdı; karısının zinada bulunduğu erkeği ancak ‘bir köle’ veya aileden birisinin azatlısı olması durumunda öldürme hakkına sahipti.⁹⁸ Görüldüğü üzere *lex Iulia de adulteriis*’in yürürlükte olduğu bir düzende evli bir kadının köle ile ilişkisinin *lex Iulia de adulteriis*’ce öngörülen sonuçları *sc Claudianum*’a bir söz hakkı bırakmamaktaydı.

Kadının kendi oğlunun kölesi ile birliktelik yaşaması durumunda ise anneliğe saygıdan dolayı *sc Claudianum* uygulama alanı bulamamaktaydı.⁹⁹ Aynı şekilde kadının kendi azatlısının kölesi ile birlikteliği halinde de benzer bir mantık¹⁰⁰ *sc Claudianum*’un hüküm doğurmasını engellemektedir.¹⁰¹ Kadının kendi oğlunun ya da azatlısının kölesi ile ilişkisinin *sc Claudianum*’un orijinal metninde düzenlenip düzenlenmediği konusunda kesin bir çıkarımda bulunamamak da *sc Claudianum*’un ardındaki muhtemelen *ratio*’lar düşünüldüğünde özgür bir kadının kendi azatlısının veya oğlunun (ya da *pater*’inin) kölesi ile fiili birliktelik yaşamasının engellenmesi beklenemezdi. Sonuçta ‘başkasının kölesi’ ifadesinin altındaki mantık özellikle kölenin efendisinin ‘mali ve manevi haklarında’¹⁰² menfi bir sonucu engellemeye yönelik olup, bu tehdidin mevcut olmadığı söz konusu ilişkilerin *sc Claudianum*’un kapsamına girmesi de anlamsız olurdu. Keza, basit bir lafzı yorum dahi ‘başkasının kölesi’ ifadesinin kadının *pater*’inin, kendi oğlunun ya da azatlısının kölesini içermediği sonucuna götürecektir; dolayısıyla bu hususa ilişkin *sc Claudianum*’da herhangi bir hükmün yer alması olduğu kuvvetle muhtemeldir. Son olarak kadının azatlı olması ve kendi *patronus*’unun bir kölesi ile birliktelik yaşama ihtimalini inceleyelim. Tahmin edileceği üzere, azatlı kadının kendi *patronus*’unun kölesi ile birlikteliği *sc Claudianum* tarafından özel olarak düzenlenmemiş ve -muhtemelen hukuki yorum sonucunda- böyle bir birlikteliğin kadının ‘azatlı’ statüsünde bir değişikliğe yol açmayacağı sonucuna varılmıştır. Azatlı kadın, “*patronus*’unun evinden ayrılma isteğinin olmadığı kabulü” sonucunda statüsünü muhafaza edebilmekteydi.¹⁰³ Böylelikle de efendi, bilgisi olduğu bu fiili birlikteliğin kendi *domus*’u altında devam etmesine hukuken cevaz vermiş olmaktadır.

3) Birliktelik (*Contubernium*)

Sc Claudianum’un uygulama alanı bulması için gereken son unsur, özgür Romalı kadın ile kölenin arasındaki ilişkinin niteliğine ilişkindir. Bu bağlamda *sc Claudianum*’un belki de en ‘ilginç’ özelliği ortaya çıkmaktadır: engellenmesi amaçlanan özgür kadınların köleler ile olan cinsel ilişkileri değil birliktelikleridir (*contubernium*). Nitekim *sc Claudianum* üzerine olan kaynakların kullandığı dil, hedeflenen münasebetin kadın ile köle arasındaki anlık cinsel ilişkinin olmadığını açık şekilde göstermektedir. Söz konusu münasebet *Tacitus* tarafından ‘*coniungerentur: coniungo*’, *Seutonius*’ce ise ‘*iunxisset: iungo*’ olarak betimlenirken, *Gaius* da ilişkiyi tanımlamak için ‘*coierint: coeo*’ fiilini kullanmaktadır. Aynı şekilde, M.S. 3-4. yüzyıla ait olan kaynaklarda da *sc Claudianum*’un müeyyideye tabii

⁹⁸ Ayrıca koca, karısını aşığı ile ilişki halinde yakalamış olmalıydı; bknz. Paul. Sent. 2.26.4.

⁹⁹ Paul. Sent. 2.21a.16.

¹⁰⁰ Paul. Sent. 2.21a.16: “*Si mater servo filii se iunxerit, non tollit Senatus consultum claudianum erubescendam matris etiam in re turpi reverentiam exemplo eius, quae se servo liberti sui coniunxerit.*”

¹⁰¹ Paul. Sent. 2.21.13.

¹⁰² bkzn. bölüm III A.

¹⁰³ Paul. Sent. 2.21a.11.

tuttuğu ilişkiyi işaret etmek için çok benzer bir dil kullanmaktadırlar: ‘con-iunxerit/contubernio, perseveraverit¹⁰⁴/iunxerit¹⁰⁵/contubernio coniunxit¹⁰⁶ gibi. Dolayısıyla kesin olarak denebilir ki; *sc Claudianum*’un hükümlerinin uygulama alanı bulabilmesi için özgür kadın ile başkasının kölesi arasında ‘con-iungo’, ‘iungo’, ‘coeo’ fiillerinin tanımladığı bir ‘contubernium’ oluşması gerekliydi. Burada ‘con-iungo’, ‘iungo’ ve ‘coeo’; ‘birleşme’ anlamına gelen fiiller olarak aynı zamanda ‘evlilik/birlik’ hedefine yönelik bir tınıyı da haizdirler;¹⁰⁷ keza, ‘coeo’ ve ‘iungo’ doğrudan ‘evlenmek’ anlamında da kullanılmaktadırlar.¹⁰⁸ ‘Contubernium’ ise teknik olarak zaten ‘kölelerin evlilikleri’ için kullanılan bir terimdir ve bu bağlamda da özgür kadın ile kölenin daimi bir ‘fiili birlikteliğine’ işaret eder.¹⁰⁹ Görüldüğü üzere, *sc Claudianum* özgür ile kölenin ilişkisini kategorik olarak yasaklamamakta ve hükümleri ancak özgür Romalı kadının başkasının kölesi ile adeta bir karı-koca hayatı yaşaması durumunda yaşam alanı bulabilmekteydi.

B) Senatus Consultum Claudianum’un Hukuki Sonuçları

Senatus consultum Claudianum’un uygulama alanını: ‘özgür Romalı kadınların başkalarının köleleri ile fiili birliktelikler yaşaması’ olarak tayin ettikten sonra şimdi de *sc Claudianum*’un söz konusu durumda öngördüğü hukuki sonuçları -ve müeyyideleri- inceleyelim. İlk olarak, üzerinde ihtilaf bulunmayan noktadan başlayalım: *Sc Claudianum* neşredildiği andan itibaren ‘özgür bir kadının başkasının kölesi ile birliktelik yaşaması’ halinde iki ana sonuç öngörmekteydi: Köle ile birliktelik yaşayan kadın, kölenin efendisinin bu ilişkiye onayı olması haline azatlığa; efendinin ilişkiyi yasaklaması halinde ise köleliğe indirgenmekteydi. Bu sonuçlar üzerine bir tartışma yoktur; soru işareti, özellikle efendinin ilişkiye izni olmaması olasılığına ilişkindir. Bir diğer tartışmalı husus ise, bir evvelki bölümde de bahsedilmiş olduğu üzere, *sc Claudianum*’un özgür kadın ile kölenin ilişkisinden bir çocuk doğması olasılığını düzenleyip düzenlemediğine ilişkindir.

1) Özgür Kadının Durumu ve Denuntiatio gerekliliği

Sc Claudianum’un bir başkasının kölesi ile birliktelik yaşayan kadın için öngördüğü statü değişiklikleri hakkında bilgi sahibi olsak da bu sonuçların nasıl bir usul ile meydana geldiği konusunda aktarılanlar değişiklik göstermektedirler. *Tacitus*, efendinin kölesinin özgür bir kadınla ilişkide olduğundan haberi olmamasından (*ignaro domino*) bahsederken, *Gaius* ise efendinin ilişkiyi yasaklaması ve ardından bu hususun kadına tebliğinden (*denuntiatio*)¹¹⁰ ve kadının uyarıya riayet etmemesinden bahsetmektedir. Bu durumda elimizdeki iki olasılık kalıyor:

¹⁰⁴ Örneğin bkz. Paul. Sent. 2.21.a.1.

¹⁰⁵ Örneğin bkz. Ulp. Tit. 11.11.

¹⁰⁶ Örneğin bkz. Cod. Th. 4.12.1.

¹⁰⁷ *Coeo* için bkz. KABAĞAÇ/ALOVA, -*coe/oe* s. 94; LEWIS/SHORT, - *coeo* s. 358; *iungo* için bkz. KABAĞAÇ/ALOVA, - *iun/go* s. 331; LEWIS/SHORT, - *jungo* s. 1017.

¹⁰⁸ GLARE, - *coeo*, s. 375, - *iungo*, s. 1079-1080.

¹⁰⁹ BERGER, - *contubernium*, s. 415; HEUMANN, Hermann/SECKEL, Emil, *Handlexicon zu den Quellen des Römischen Rechts*, 9. bası, Fischer, Jena, 1926, -*contubernium* s. 106.

¹¹⁰ *Denuntiatio*; uyarı, tehdit; bkz. LEWIS/SHORT, -*denuntiatio*, s. 547; *denuntiare* ise bildirmek, beyan etmek, tehdit etmek ve de uyarmak anlamına gelmektedir; bkz. KABAĞAÇ/ALOVA, *Sözlük*, -*denunti/are* s. 163. *Denuntiare*, hukuki olarak ise ‘tanıklıkta bulunmak’ anlamındadır; bkz. HEUMANN/SECKEL, -*denuntiare*, s. 134; BERGER, - *denuntiare* s. 431.

1- *Sc Claudianum*'un neşredildiği formunda efendiden kadına yönelik herhangi bir uyarı (*denuntiatio*) gerekliliğinin yer almamış olduğu ve bu şartın zaman içinde hukuki yorum (veya *sc Claudianum*'un sonraki imparatorlarca tadili) sonucu ortaya çıkmış olması,¹¹¹

2- *Sc Claudianum*'un orijinal metninde '*denuntiatio*' şartının yer alması ve hukukçu olmayan *Tacitus*'un *Senatus* kararını aktarırken bu 'teknik' detayı göz ardı etmiş olması.

Açıkçası *sc Claudianum*'un orijinal metninde, efendisinden izinsiz olarak köle ile birliktelik yaşayan kadının nasıl köle haline indirgeneceğine dair bir usulden bahsedilmemiş olması uzak bir ihtimal gözükmemektedir. Sonuçta; *sc Claudianum* ile Romalı özgür bir kadın, *Senatus* kararı ile köle haline indirgenebilmekte; ayrıca 'özgürlük' (*libertas*), kişiler arasındaki özel bir anlaşmanın konusu olabilmekteydi. *Sc Claudianum* ile getirilen bu yeni düzen o zamana dek hakim olan Roma'nın '*libertas*' anlayışı ile uyuşmamaktaydı ve bu sebeple de *sc Claudianum*'un öngördüğü 'köleliğe indirgenme' prosedürünün açık bir şekilde düzenlenmiş olması beklenir. Nitekim *denuntiatio* şartına *Gaius*'un *Institutiones*'inin yanı sıra *Sententiae Pauli* ve *Tituli ex corpore Ulpiani*'de de rastlanmaktadır. Ayrıca, *Tertullianus* da *ad uxorem* (M.S. 207) isimli eserinde *sc Claudianum*'a atıfta bulunurken *denuntiatio* terimi kullanmaktadır. '*Denuntiatio* şartı'nın en başından itibaren *sc Claudianum*'un parçası olduğuna dair bir diğer delil ise imparator emirnamelerinden verilebilir. *Julianus*, M.S. 316 yılındaki emirnamesinde '*Senatus consultum Claudianum*'a aykırı' olan tüm düzenlemelerin (*constitutiones*) kaldırıldığını söylerken, 'kadının en aşağı statünün zinciriyle bağlanması için hukukun emrettiği üzere üç kez uyarılmış olması gerektiğini' de eklemektedir.¹¹² *Julianus*'un emirnamesinde kullanılan dil (aykırı olan düzenlemelerin kaldırılması), *sc Claudianum*'un özüne dönüldüğü itibarı vermekte olup, 'üç *denuntiatio*' şartının *sc Claudianum*'un neşriden itibaren mevcut olduğunu düşündürülebilir.

Mamafih, belirtmek gerekir ki; yukarıda yer alan savlar *denuntiatio* şartının *sc Claudianum*'un orijinal metninde yer aldığını kesin olarak kanıtlayamazlar: *Institutiones*, *Sententia Pauli* ve de *Tituli ex corpore Ulpiani*'de '*denuntiatio*' şartından bahsedilmesi, klasik hukukta kadının köleliğe indirgenebilmesi için '*denuntiatio*'nun gerektiğini gösterir; yoksa *sc Claudianum*'un en başından beri bu şartı içerdiğine delil olamaz. '*Denuntiatio*' şartına, *sc Claudianum*'da kadının köleliğe indirgenmesine ilişkin bir usul öngörülmemiş olması -ya da öngörülen usulün beklendiği gibi işlememesi- sonucu yapılan hukuki yorum ile varılmış olunması da aynı derecede olasıdır. Keza, *Julianus*'un M.S. 316 tarihli emirnamesinin de *sc Claudianum*'un ihdasından yaklaşık üç yüzyıl sonraya ait olduğu ve bu üç asırlık süre içerisinde *sc Claudianum*'un hükümlerinin gerek hukuki yorum ile gerekse de emirnameler aracılığıyla müteaddit defalar tadile uğradığı hatırlanmalıdır. Ayrıca, *Julianus*'un emirnamesi ile aslen selefi *Constantinus*'un '*Senatus consultum Claudianum*'a aykırı olan' düzenlemelerini yürürlükten kaldırdığı ve *sc Claudianum*'u M.S. 52'deki haline döndürdüğünü kast etmediği de iddia edilebilir.¹¹³ Görüldüğü üzere; klasik hukukta kölelik müeyyidesi için '*denutiatio*' şartının arandığı konusunda bir ihtilaf bulunmamaktadır, soru; söz konusu şartın

¹¹¹ Bu olasılıkta, özgür bir kadının kölesi ile birliktelik yaşadığı öğrenen efendi herhangi bir uyarıda bulunmadan doğrudan (muhtemelen bir *magistra* kararı aracılığıyla) kadına köle olarak sahip olabilecektir. Kanımca böyle bir usulün pratikte yaratabileceği mahsurlar aşikardır.

¹¹² Cod. Th. 12.4.5: "*Senatusconsultum Claudianum fir(mu)m esse censem omnibus constitutionibus, quae contra id latae (sunt, penitus infirmatis, ut libera mulier, sive procurato(r)i sive actori privato sive alii cui libet servili condicione (pol)luto fuerit sociata, non aliter libertate amissa nexu con(dic)ionis deterrimae adstringatur, nisi trinis fuerit denun(tia)tionibus ex iure pulsata.*"

¹¹³ Bu hususa ilişkin bkz HARPER, *Sc Claudianum*, s. 634.

sc Claudianum'un metninde yer alıp almadığına ilişkin olup, her iki olasılığı da düşündürecek deliller mevcuttur.

Zaman içinde, efendinin kadına ilişkisini onaylamadığını ve yasakladığını bir kere tebliğ etmesi (*denuntiatio*) yeterli görülmemeye başlandı ve -muhtemelen *Hadrianus* devrinde- kadına 'üç defa *denuntiatio*' yöneltmesi gerekliliği ortaya çıktı.¹¹⁴ *Municipium*'larda ise *denuntiatio* şartının bulunmadığını ve kadınının başka bir usuli prosedüre gerek kalmaksızın köle haline indirildiği görülüyor.¹¹⁵ '*Denuntiatio*', kadının ilişkide bulunduğu kölenin efendisi dışında onun aile evladı, *procurator*'u hatta yetkilendirdiği kölesi tarafından dahi yapılabilirdi.¹¹⁶ Efendinin kadına yönlendirdiği üçüncü *denuntiatio*'yu takiben, kadın bir *magistra* kararı aracılığıyla efendinin hakimiyetine girmektedir.¹¹⁷

Efendi bir *pupillus*¹¹⁸ ise bu durumda *denuntiatio* hakkı vasisindeydi;¹¹⁹ eğer efendi (*domina*) vesayet altında olan bir kadın (*tutela mulier*) ise kadının kendisi *denuntiatio*'da bulunabilirdi.¹²⁰ Kölenin müşterek bir mülkiyet altında olması durumunda ise şayet tüm müşterek malikler birlikte *denuntiatio*'da bulunurlarsa o halde kadın müşterek bir hakimiyet altına girmekte idi. Müşterek maliklerin birlikte *denuntiatio*'da bulunmadığı hallerde ise ilk kimin *denuntiatio*'da bulunduğu önem kazanmaktaydı.¹²¹ Kadının birliktelik yaşadığı kölenin bir aile evladının *peculium*'una¹²² dahil olması durumunda ise *denuntiatio*'yu yapacak olan aile evladı olurken, kadının hakimiyet altında gireceği kişi ise aile evladı değil onun *pater*'i olmaktadır.¹²³ Kadının *filiafamilias* olması ve efendinin de *denuntiatio*'da bulunması durumunda ise, kadın *alieni iuris* kaldığı müddetçe özgürlüğünü muhafaza edebilmekteydi,¹²⁴ fakat *sui iuris* olur ve köleyle olan birlikteliğine devam etmekte ısrar ederse köle haline indirgenirdi.¹²⁵ Buna karşın kadın, babasının *iussum*'u altında hareket ediyor yani

¹¹⁴ Üç *denuntiatio* şartının klasik hukuk kökenli olup, olmadığına dair bkz. ALBANESE, s. 30-39. *Constantinus* M.S. 317 yılındaki emirnamesi ile üç *denuntiatio*'nun yedi tane Romalı şahidin huzurunda yapılması şartı getirmiş, ardından M.S. 331 yılında ise -tahminen özel mülahazalarla- *denuntiatio* şartını kaldırmıştır. En nihayetinde M.S. 362 yılında İmparator *Iulianus* üç *denuntiatio* şartını tekrar tesis etmiştir; bkz. Cod. Th. 4.12.2,4,5. *Gaius* ve *Ulpianus* ise *denuntiatio*'nun üç kere yapılması gerekliliğinden bahsetmemektedirler; bkz. Gai. I. Ulp. Tit.

¹¹⁵ Paul. Sent. 2.21a.4. Kadının, birliktelik yaşadığı kişinin köle olduğunu bilmemesi durumu hariç (Paul. Sent. 2.21.14).

¹¹⁶ Paul. Sent. 2.21a.4

¹¹⁷ *Praetor*'un veya eyaletlerde valinin kararıyla, bkz. Paul. Sent. 2.21a.17. Hakimiyet altına giren kadınının malvarlığının akıbeti konusunda ise sarih bir metin bulunmamaktadır; bkz. BUCKLAND, Law of Slavery, s. 413

¹¹⁸ Henüz bülüğe çağına ulaşmamış, *sui iuris* olduğu için vesayete altında olan erkek; bkz. UMUR, Roma Hukuku Lugati, - *pupillus* s. 174.

¹¹⁹ Paul. Sent. 2.21.a.2.

¹²⁰ Paul. Sent. 2.21a.3; metin açık değildir.

¹²¹ Paul. Sent. 2.21a.15.

¹²² *Peculium*, Aile babasının veya efendinin aile evlatlarına veya kölelerine yönetmek ve işletmek üzere aile mamelekenden ayırarak verdiği mallar veya ekonomik bir değer taşıyan hakların yekunudur (ÇELEBİCAN, Karadeniz Özcan, Roma Hukuku'nda Peculium Müessesesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Cilt 25, Sayı 3, 1968, s. s. 182).

¹²³ Paul. Sent. 2.21a.5. *Pater*'in bu hususta bir bilgisi ya da rızası olmasına gerek yoktur.

¹²⁴ 'Çocukların babalarının durumlarını kötüleştiremeyecekleri' sebebiyle (Paul. Sent. 2.21a.9).

¹²⁵ Paul. Sent. 2.2.21a.18.

babasının emri ya da talimatı altında köleyle birlikteliğe girmiş ise efendinin *denuntiatio*'da bulunmasıyla *-alieni iuris* olmasına karşın- köleliğe indirgenirdi.¹²⁶

Sententia Pauli'den öğrenilen tüm bu teknik/usuli bilgilerin *sc Claudianum*'un zaman içindeki değişimini yansıttığı aşıkardır. Sonuç olarak, *sc Claudianum* uyarınca özgür bir kadının başkasının kölesi ile birlikteliği sebebiyle köle haline indirgenmesinin, en azından klasik hukukta, efendinin kadını uyarması (*denuntiatio*) ve kadının da bu uyarıya riayet etmemesine bağlı olduğu söylenebilir. Bu şartın orjinal metninde yer alıp almadığı konusu ise kesin olmamakla beraber *denuntiatio* şartının en baştan itibaren *sc Claudianum*'un bir parçası olmuş olması hem elimizdeki tarihi hukuki/yasama örüntüsü hem de *sc Claudianum*'un ardında yatan amaçlar ışığında daha mantıklıdır.

2) Çocuk Meselesi

Şimdi *sc Consultum*'un hukuki sonuçlarına ilişkin diğer bir ihtilafli nokta olan 'özgür kadın ile kölenin birlikteliklerinden çocuk doğması' ihtimaline gelelim: Haliyle burada sorulması gereken asıl soru: '*Sc Claudianum*'un özgür kadının başkasının kölesi ile birlikteliğinden doğacak olan çocuğun hukukun akıbetini belirleyerek hüküm altına almış olup olmadığı'dir; mamafih bu soruya kesin bir cevap verilebileceği söylenemez. Keza, *Sc Claudianum* ile birlikte 'çocuk' ihtimali ve sonuçlarından bahseden tek klasik hukukçunun *Gaius* olduğu gerçeği de soruna bir cevap bulmak açısından bize yardımcı olmamaktadır. İlginç olan nokta ise *Gaius*'un *sc Claudianum*'u ağırlıklı olarak 'çocuk' ihtimalleri bağlamında konu etmesidir. Şöyle ki; *Gaius* *sc Claudianum*'dan önce, 'yeni doğan çocuğun annesinin statüsünü takip edeceğine' dair genel *Ius Gentium* kuralına aykırılıklar babında (1.84), ardından da evlilik dışında doğan çocukların statüleri ile alakalı olarak (1.91) bahsetmektedir. *Institutiones*'de *sc Claudianum*'a ilişkin verilen son bilgi ise (Gai. I. 1.160): 'özgür bir kadının *sc Claudianum* hükümlerine aykırı biçimde başkasının kölesi ile birliktelik yaşaması durumunda kadının bir *capitis demunitio maxima*'ya uğrayacağına' dairdir.

Gaius, *Institutiones*'inin ilk kitabında '*ius personarum*' meselelerini incelerken evvela bir Roma vatandaşı ile bir yabancı (ve Latin) arasındaki ilişkilerden doğacak çocukların statülerine değinmekte ve "çocukların annelerinin statülerini takip edecekleri" (*partus sequitur ventrem*) yani 'köle kadından doğan çocuğun köle, özgür kadından doğan çocuğun özgür olacağı', *ius gentium* kuralını ortaya koymaktadır.¹²⁷ Ardından ise kanun ya da kanun gücünde bir düzenleme ile söz konusu *ius gentium* kuralına aykırılıklar olabileceğini belirterek örnek olarak *sc Claudianum*'u ve onun hükümlerini verir.¹²⁸ *Gaius*, *sc Claudianum* gereğince özgür bir Roma kadınının başkasının kölesi ile birliktelik yaşaması ve kölenin efendisi ile arasında bir anlaşma olması durumunda kadının özgür olacağını, çocuğun ise köle doğacağını söylemektedir ki bu sonuç evlilik dışında doğacak çocuğun statü olarak annesini takip edeceği *ius gentium* kuralına açık bir şekilde aykırıdır. *Gaius* bu bariz aykırılığın gerekçesini ise "kadın ile kölenin efendisi arasındaki anlaşmanın *sc Claudianum* tarafından geçerli kılınması" şeklinde vermektedir. Sonuçta *Gaius*'un ifadelerinden anladığımız: özgür kadın ile ilişkide bulunduğu kölenin efendisi arasında bir anlaşma bulunması durumunda kadının *ex pacto* özgür olarak (*libera permanene*) ilişkide bulunduğu kölenin efendisinin azatlısı haline gelirken çocuğunun da efendinin hakimiyeti altına gireceğidir. Ardından, *Hadrianus* bu 'uygunsuz' (*inelegantia*) ve de 'adaletsiz' (*iniquitate*) hükmü yürürlükten kaldırarak tekrar *ius gentium* ile öngörülen duruma dönülmesini sağlamıştır. Tam da

¹²⁶ Paul. Sent. 2.21a.10.

¹²⁷ Gai. I 1.82-83.

¹²⁸ Gai. I.1.84.

burada belirtmek gerekir ki *Gaius*'un kullandığı '*libera permanere*' terimi ortada bir tenakuz olduğu sonucuna yol açabilir zira efendinin ilişkiye onayı durumunda *sc Claudianum*'un kadın için öngördüğü müeyyide kadının azatlığa indirgenmesi iken *Gaius* ortada bir çocuk olması ve kadın ile efendinin anlaşmaları halinde (*ex pacto*) kadının özgür, çocuğun ise köle olacağını söylemektedir. Buna karşın söz konusu uyumsuzluğa Crook tarafından son derece mantıklı bir açıklama getirilmiştir: Crook, metnin aslen çocukların hukuki vaziyetini açıklamaya yönelik olduğunu dolayısıyla da bu bağlamda annenin sadece özgür ya da köle olmasının ehemmiyeti olacağından veçhile *Gaius*'un azatlı (*liberta*) ve de özgür (*libera*) arasında bir ayırım görmeyerek '*libera*'yı kullandığı – sonuçta özgür sınıfı, azatlıları da kapsamaktadır- iddiasındadır.¹²⁹ Crook'ın açıklaması *Gaius*'un amacı ve metnin bulunduğu yer itibarıyla mantıklı olup söz konusu tenakuzu ortadan kaldırmaktadır.

Görüldüğü üzere *Gaius*, *sc Claudianum*'dan önce çocukların statülerine ilişkin *ius gentium* istisnalarından birisi olarak bahsetmektedir. *Gaius*, ardından kadının hamile iken bir statü değişikliğine uğraması ihtimallerini incelemeye başlar ve önce bir köle kadının hamile iken azat edilerek Roma vatandaşı haline gelmesi (Gai. I. 1.88-89) sonrasında da Romalı bir kadının hamile iken '*aqua et igni interdictus*'a uğraması yani 'su ve ateşten mahrum bırakılması'¹³⁰ halinde doğacak çocuğun statüsünü konu eder (Gai I. 1.90). *Gaius*'un bu konudaki üçüncü örneği ise '*sc Claudianum*' ile alakalıdır ve efendinin '*denuntiatio*' da bulunduğu hamile kadının ilişkide ısrar ederek köle haline indirgenmesi durumunda sonradan doğacak çocuğun köle sayılacağı sonucunu içermektedir.¹³¹

Gaius'un *sc Claudianum*'a ilişkin olarak söyledikleri herhangi bir ilave analize tabii tutmadan doğru kabul edilirse: *sc Claudianum*'un özgür kadın ile kölenin birlikteliklerinden doğacak çocukların vaziyetlerini düzenleyen hükümler içerdiği ve söz konusu hükümler uyarınca bir köle ile birliktelik yaşayan kadının köleliğe indirgenmesi olasılığında çocuğunun köle doğacağını; kadının efendi ile anlaşması halinde ise kendisinin özgür (azatlı) kalarak doğacak çocuğunun özgürlüğünü efendinin hakimiyetine bırakabildiği sonuçlarına varılır. Mamafih yine *Gaius*'un ifadelerinden yola çıkarak söz konusu sonucun aksi yönünde bir iddia da ortaya konabilir. Bu bakımdan öncelikle dikkat çekilmesi gereken *Gaius*'un (1.91)'deki kullandığı dilin ve seçtiği kelimelerin ('*conplures distinguunt et existimant...*'), 'çocuğun köle olarak doğacağı' sonucuna *sc Claudianum*'un içerdiği hükümlerinden ziyade hukukçuların yorumu ile varılmış olduğu intibainı verdiğiidir. Şayet *sc Claudianum*'un efendinin izni olmadığını ve yasakladığı bir ilişkiden doğan çocuğun statüsünü düzenlememiş olduğunu öngörülürse bu durumda kabul etmek gerekir ki kadının, *ius gentium*'a aykırı olarak, çocuğunu *ex pacto* köle verebilmesine imkan veren 'uygunsuz' (*inelegantia*) ve de 'adaletsiz' (*iniquitate*) bir hükmü içeriyor olması fazlasıyla tutarsız olurdu.

Tüm bu hususların ışığında, *sc Claudianum*'un çocukların statülerine ilişkin herhangi bir hüküm içermemiş olması kuvvetle muhtemeldir. Şöyle ki; evet, *ius gentium* uyarınca özgür kadın ile köle erkeğin ilişkisinden doğan çocuk özgür olacaktır, fakat hatırlamak gerekir ki *sc Claudianum*'un neşredildiği tarihi devir bakımından ana rahmindeki çocuğun

¹²⁹ CROOK, s. 8.

¹³⁰ '*aqua et igni interdicto*, (su ve ateşten mahrum edilmek) bir sürgün cezası idi. Cezaya çarptırılan Romalı malvarlığını ve de vatandaşlığını kaybederdi; bkncz. UMUR, Roma Hukuku Lugatı,- *interdictum aqua et igni*, s. 91; Berger,- *Interdicere aqua et igni*, s. 507.

¹³¹ Gai. I. 1.91.

tabii olacağı bir ‘*favor libertatis*’ imtiyazı henüz cari değildi¹³² ve bu bakımdan da kadının köle olmasından sonra doğacak çocuğun köle olması beklenen sonuçtur. Nitekim *Gaius*’un da ifade ettiği üzere böyle bir durumdaki kadının çocuğu, kadın ve köle arasında geçerli bir evlilik olmaması sebebiyle köle olacaktır. Dolayısıyla bu hususun, yani kadının köle olduktan sonra doğacak çocuğunun köle olacağını, ayrıca düzenlemesine gerek duyulmamış olması makul görünüyor. Burada sorun, kadının çocuğu doğurduktan sonra köleliğe indirgenmesi durumunda ortaya çıkabilir ve bu olasılıkta çocuğun ‘özgür’ doğacak olmasının efendi bakımından mahsurları düşünülebilir. Buna karşın bu sonucun da dikkate alınmış olduğu ve neredeyse 1 yıl boyunca kölesinin bir özgür kadımla fiili birliktelik yaşadığından haberi olmayan efendinin hak ve menfaatlerini gözetmek için özel bir fayda görülmediğini iddia edilebilir.¹³³ Kendi kölesinin, üstelik özgür bir kadımla, karı koca hayatı yaşadığını hiç bilmeyen ya da bilip de umursamakta geciken efendinin korunması için bir gereklilik yoktu, aksine -pasif bir formda da olsa -cezalandırılması beklenebilirdi. Ayrıca *sc Claudianum*’un efendilerin iradelerine tanıdığı kuvvet ve onların seçimlerine bıraktığı alan da düşünüldüğünde *sc Claudianum*’un kadın-köle ilişkisinden doğacak çocuğun hukuki statüsünü belirlememiş olması daha mantıklıdır. Yukarıda belirtildiği üzere efendinin *denunciato*’su sonucu köle olmuş kadının çocuğunun köle olacağı beklenen hukuki yorumdur. Kadın ile efendinin anlaşmaları halinde ise -ki bence *Gaius*’un *ex pacto* olarak ifade ettiği aslında efendinin ilişkiye izni ve onayı anlamına gelmektedir -*sc Claudianum* özellikle bir hukuki boşluk öngörmüş ve efendinin, kadın ile anlaşması şartıyla, tercihlerine açık kapı bırakmıştır. Bu boşluktan faydalanan kadın ve efendiler de bu tip anlaşmalar yaparak çocuğun statüsünü aralarında belirlemeye başladılar.¹³⁴ Mamafih, bu genel Roma anlayışına doğrudan aykırı bir pratik idi ve çok geçmeden *Hadrianus* kadın ile efendinin anlaşarak çocuğun statüsünü tayin etmelerini yasakladı. Dolayısıyla *sc Claudianum*’un orijinal metninde çocukların statülerine ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktaydı zira buna gerek görülmemişti. Zaman içinde söz konusu ‘boşluk’, bir yandan hukuki yorum diğer yandan da fiili pratikler ile doldurulmaya başlandı; muhtemelen *sc Claudianum*’un hedeflediği de aslında bu yaklaşım idi.

C) *Senatus Consultum Claudianum*’un Özellikleri

Şimdi son olarak *Senatus consultum Claudianum*’un ‘bir *Senatus* kararı’ olarak hukuki özelliklerine bakalım ve önce ‘bağlayıcılık’ meselesini inceleyelim. *Senatus consultum Claudianum*’un muhtevası, neşredildiği devir ve de neşrinin ardından yüzyıllar boyunca düzenli olarak tadili, *sc Claudianum*’un *Senatus*’nun bir tavsiyesinden daha fazla bir şey olduğunu göstermektedir. Keza, *magistra*’lara bir direktif nev’inde karara bağlanmış olması da pek mümkün görünmüyor. Eldeki kaynakların sunduğu resim, *sc Claudianum*’un bağlayıcılığı hususunda net olsa da söz konusu bağlayıcılığın hangi aşamada ortaya çıkacağı konusunda aynı açıklıkta değildir. *Sc Claudianum*’un bir ‘kanun’ kuvvetinde olduğu çok muhtemeldir; bu kuvveti *Senatus*’da kararlaştırıldığı anda mı kazanmış olduğu yoksa *prae-tor* beyannamelerinde yer almakla mı emredici hale geldiği ise tartışılabilir.¹³⁵ Dolayısıyla

¹³² Ana rahmindeki çocuğun özgürlüğü babında ‘*favor libertatis*’ anlayışının post klasik hukuka ait olduğuna dair bkz. DI MARZO, Roma Hukuku, (çev.) Ziya Umur, 2. Bası, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1959, s. 36; ayrıca bkz. Gai. 1.89.

¹³³ Bu aynı zamanda efendiye bir nevi ceza olarak da görülebilir. *Claudius*’un hasta köleleri ile ilgilenmeyen efendilere ceza olarak kölelerine özgürlük verdiği düzenleme için bkz. D. 40.8.2; ayrıca bkz. Suet. Claud. 29.1.

¹³⁴ WEAVER, Gaius 1.84, s. 138-139.

¹³⁵ *Oratio (Princeps*’in teklifi) müessesinin yerleşmesi ile *Claudius* devirinden itibaren senato kararlarının daha “amir şekil ve mahiyet” kazandığına dair bkz. RADO, Teşri Salahiyeti, s. 256.

aslında burada tartışma *sc Claudianum*'un etkisini *ius civile*'de mi yoksa *ius honorarium*'da mı göstereceğine ilişkindir. Mamafih, söz konusu tartışma *sc Claudianum*'un yürürlüğe girmek için bir *praetor* beyannamesine gerek duyup duymadığı sorusu ile de doğrudan alakalıdır. Şöyle ki; *Senatus consultum*'ların *ius civile* mi yoksa *ius honorarium* kapsamında mı bağlayıcı hale geleceği sorusu özellikle 'özel hukuka' taalluk eden *Senatus* kararları bakımından öne çıkar yoksa bugün genel olarak 'kamu' ya da özel olarak 'idare', 'vergi' veya 'ceza' hukuku meseleleri olarak nitelendirebileceğimiz hususlara ilişkin olan *Senatus* kararları bakımından bu tartışmanın pek bir manası bulunmamaktadır.¹³⁶ Bu bağlamda örneğin idari bir *senatus consultum*'un üzerine bir de cezai karakter taşıması durumunda söz konusu *senatus consultum*'un *ius civile* ya da *ius honorarium* bağlamında etki göstereceği sorusunun bir önemi kalmamaktadır. Dolayısıyla, '*ius publicum*' karakteri daha baskın olan *sc Claudianum*'un *Senatus* tarafından kararlaştırılması ile bağlayıcı hale gelmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir.¹³⁷

Şimdi *sc Claudianum*'un bu 'karakterine' ve de öngördüğü hukuki sonuçlara gelinirse; *sc Claudianum* ile bir husus ('köle olmayan kadınların', 'başkalarının köleleri' ile 'fiili birliktelikler' içine girmeleri) hedeflenmiş ve bu bağlamda özellikle kadının ilişki içinde olduğu kölenin efendisinin hakları ve menfaati göz önüne alınarak söz konusu duruma taalluk edilecek farklı ihtimal ve sonuçlar belirlenmiş ve tüm bu ihtimallerde kadının statüsünde menfi bir değişim öngörülmüştür. Dolayısıyla *sc Claudianum* ilk tahlilde 'yasaklayıcı bir düzenleme' olarak yorumlanabilir ve köleler ile ilişkideki kadınları cezalandırmayı amaçladığı iddia edilebilir. Buna karşın kölenin efendisinin ilişkiye 'izni' olup olmamasına bağlı olarak söz konusu statü değişikliğinin derecesi değişebilmekteydi ki bu sonuç; *sc Claudianum*'un 'yasaklayıcı' olduğu kadar hatta daha fazlasıyla 'düzenleyici' bir karakter taşıdığını bize göstermektedir. Keza, özgür kadın ile köle erkek arasındaki ilişkiye müdahale hakkı sadece kölenin efendisine tanınmış; bu bakımdan örneğin kadının ailesi veya kamu otoriteleri dışarıda bırakılmıştır. Ayrıca, *sc Claudianum*, bilgisi ve izni olduğu sürece erkek kölenin efendisini, özgür kadın ile kölesi arasındaki ilişkiyi sonlandırmaya da zorlamamaktaydı.

Son olarak eklemek gerekir ki; *sc Claudianum* genel hükümler ihtiva etmekte olup herhangi bir istisna öngörmemekteydi. Bu bağlamda örneğin *Familia Caesaris*¹³⁸ mensubu

¹³⁶ SCHILLER, *Senatus Consulta*, s. 498.

¹³⁷ K.G. için bkz. KNEIPP, Ferdinand, *Gai Institutionum Commentarius Primus*, G. Fischer, Jena, 1911, s. 155.

¹³⁸ Roma'da 'kamu köleleri' birçok farklı terim (*servi publici/populi 'Romani'* – *servi fisci* – *servi Caesaris* – *Familia Caesaris* vb.) ile isimlendirilmektedir ve bu terimsel farklılıklar belirli pratik fonksiyonel ayırımların altını çizmek bakımından önemsiz değildirlir. Önceleri *servi populi/publici* ile ifade edilen aslen cumhuriyet devrine ait bir kategori olup, klasik hukuk devrinde ortadan kalkmaya başlamıştır. *Servi publici Romani*, Roma halkına ait sayılmakla her daim halkın yani kamunun menfaatine olarak kullanılır. Savaş esirlerinin bazıları, Roma devleti tarafından köle statüsünde ve daimi surette kamu hizmetlerine verilerek *servus populus/publicus* haline getirilmekteydiler. Roma devleti ayrıca vasiyet, bağış, satın alma ve de ceza mahkumiyetleri sonucunda da *servi publici*'ler elde edebilmekteydi. Sonuçta, *Augustus* devri itibarıyla *servi publici*'nin görev ve sorumlulukları *servi Caesaris* tarafından üstlenilmeye başlanmış ve bu grup, imparatorun azatlıların (*liberti Augusti*) da eklenmesiyle genel olarak *Familia Caesaris* şeklinde isimlendirilmiştir. *Familia Caesaris*'in köle üyeleri: *servi Caesaris*, *servi fiscales* ve de *servi privatae rei Caesaris* olarak tasnif edilebilirse de tabii oldukları kurallar ve sahip olabildikleri haklar açısından sarıh bir farklılık görülmemektedir; sonuçta hepsi İmparatorun köleleridir. *Familia Caesaris* hakkında detaylı bilgi için bkz. WEAVER, P. R. C., *Familia Caesaris: A Social Study of the Emperor's Freedmen and Slaves*, Cambridge University Press, Cambridge, 1972.

köleler için M.S. 4 yüzyıl emirnamelerinde görülen imtiyazlar¹³⁹ *sc Claudianum*'un metninin parçası değildirler; zaman içinde *sc Claudianum*'un hükümlerinin yorumu ve genişletilmesi – veya daraltılması- babında ortaya çıkmışlardır. Dolayısıyla kesin olarak denebilir ki; tüm Romalı kadınların her 'kategoriden köle' ile girdikleri birliktelikler, neşrediliği an itibarıyla *sc Claudianum*'un uygulama alanına girecektir.

Sonuçta, *Senatus consultum Claudianum* tüm Roma'da istisnasız biçimde uygulanmak üzere alınmış, 'kanun hükmünde', bir *Senatus* kararı idi ve köle olmayan kadınların köle erkeklerle olan ilişkilerini kategorik olarak yasaklamaktan ziyade zaten toplumda yoğun şekilde görülen bu ilişkileri tanzim etmeyi amaçlamaktaydı. Bu bağlamda da aslen ilişki karşısında efendinin haklarını kuvvetlendirmeyi hedeflemekteydi. Dolayısıyla *sc Claudianum* temelde "özgür kadın - köle erkek - efendi" üçlüsünün iç ilişkisine doğrudan müdahale etmemekteydi, zira ana hedefi efendinin menfaatleri idi.¹⁴⁰ Bu sebeple de hukuki sonuçları belirlemeyi münhasıran efendiye bırakmış ve kadın ile efendinin aralarında anlaşma yapabilecekleri bir alana da ayrıca imkan vermiştir.

III- SENATUS CONSULTUM CLAUDIANUM'U ANLAMLANDIRMAK

A) *Senatus Consultum Claudianum* 'un *ratio legis*'i

Roma Hukukunda özgür kadınların köle erkeklerle olan birliktelikleri M.S. 52 yılından itibaren *sc Claudianum* tarafından düzenlenmekteydi ve *sc Claudianum* yarım milenyum boyunca, M.S. 533'de *Iustinianus*'un ilgasına dek yürürlükte kalmıştır. *Sc Claudianum*'un M.S. 52'deki neşrini takiben hükümlerinin yüzyıllar içinde değişim gösterdiği aşikardır. *Sc Claudianum*'un bu beş yüzyıllık süre boyunca tadili aslında bir yandan gerek Roma kadınının gerekse de Roma kölesinin hukuki/sosyal konumlarının inkişafını gösterirken, diğer yandan da Hristiyanlığın zaferinin getirdiği ahlaki değişimin ipuçlarını verir. Buna karşın tüm bu hususlar *sc Claudianum*'un yayımlanmasının ardındaki asli amacın yani *ratio*'sunun ne olduğu sorusuna cevap veremezler. *Claudius*, tam olarak hangi saik ile azatlı *Pallas*'ın ilettiği tasarımı *Senatus*'a sunmuş ve Romalı özgür kadınların başkalarının köleleriyle izinsiz birliktelik yaşamaları durumunda köle; efendilerle anlaşmaları durumunda ise azatlı haline indirgenmelerini arzulamıştır? *Pallas*, *Claudius* ve de *Senatus*'un buradaki amaç ya da amaçları tam olarak nelerdir? Kararın hedefi özgür kadınlar mıdır, yoksa erkek köleler ve onların efendileri midir? Korunmak istenen, aile/kadın onuru, genel ahlak ya da toplumsal hiyerarşi midir yoksa mesele aslında tamamıyla maddi midir? Bu bakımdan özellikle kamu köleleri (*servi publici*) ya da *Cesar*'ın köleleri (*familia Caesaris*) bir ehemmiyet arz etmekte midirler?¹⁴¹ Doktrinde, tüm bu sorulara bir cevap vermek adına *sc Claudianum*'un *ratio*'sunun ne olduğuna dair birçok farklı teori ve iddia yer almaktadır. Bunlar arasından en öne çıkanları olarak: Özgür kanının köle kanı ile kirlenmesini önlemek;¹⁴² statü karışıklıklarının önüne geçmek;¹⁴³ köle ile birliktelik yaşayan Romalı kadınları cezalandırmak,¹⁴⁴ efendinin kölesinin çocuklarının üzerindeki 'mülkiyet hakkını'¹⁴⁵ koru-

¹³⁹ bkz. Cod. Th. 4.12.3.

¹⁴⁰ 'Efendinin menfaatleri' için bkz bölüm III A.

¹⁴¹ *Augustus* devri itibarıyla *servi publici*'nin görev ve sorumlulukları *servi Caesaris* tarafından üstlenilmeye başlanmış ve bu grup, İmparatorun azatlıların (*liberti Augusti*) da eklenmesiyle genel olarak *Familia Caesaris* şeklinde isimlendirilmiştir.

¹⁴² Cambridge Ancient History, Cilt X, 1934, s. 693; sonraki baskılarında söz konusu ifade çıkarılmıştır.

¹⁴³ PÓLAY, s. 33.

¹⁴⁴ WEAVER, Gaius 1.84, s. 137-139.

¹⁴⁵ Buradaki 'mülkiyet hakkı' ifadesinin eleştirisi için bkz. SIRKS, s. 144.

mak;¹⁴⁶ efendinin mal varlığına yönelik izinsiz müdahaleleri engellemek,¹⁴⁷ ev kölesi (*ver-nae*) ve *familia ceasaris*'in sayısını arttırmak;¹⁴⁸ efendinin mali hak ve menfaatlerini gözetmek¹⁴⁹ ve de efendi ile kölesi arasındaki itaate dayanan bağı kuvvetlendirerek, efendinin köle üzerindeki hakimiyetini temin etmek¹⁵⁰ gösterilebilirler.

Sc Claudianum'un amacının 'özgür ile köle kanının karışmasını önlemek' olmadığı aşikar olup, söz konusu husus doktrinde birçok yazar tarafından dile getirilmiştir.¹⁵¹ Keza, *sc Claudianum*'un statü karışıklıklarını hedeflemesinin manalı olmadığı zira özgür kadın ile köle arasında geçerli bir evlilik olmayacağı da ifade edilmiştir¹⁵². *Sc Claudianum*'un amacının kadınları cezalandırmak olduğu iddiası ise kadının köleleştirilmesinin sadece efendinin iradesine tabii tutulmuş olduğu düşünüldüğünde oldukça zayıflamaktadır. *Sc Claudia-num*'un amacının 'başkasının' kölesi ile birliktelik yaşayan özgür kadını cezalandırmak olduğu kabul edildiği takdirde bu hususta kadının *familia*'sına ya da kamu otoritelerine herhangi bir yetki tanınmamış olmasının açıklanması gerekir. Amaç kadını cezalandırmak ise neden bu konudaki yetki münhasıran kölenin efendisine bırakılmıştır? Aynı soru *sc Cladianum*'un ahlaki ve sınıfsal mülahazalar ile tasarlanmış olduğu iddiasına karşı da sorulabilir: Amaç genel ahlakın korunması ve de toplumsal düzenin sağlanması ise devlet ve otoritesi neden kendisini geride tutmaktadır?

Sc Claudianum'un amacının efendinin kölesinin çocukları üzerindeki mülkiyet hakkını korumak iddiasına karşı ise öncelikle Roma hukukunda erkek bir köle ile özgür bir kadının birlikteliğinden doğacak çocuğun özgür doğmuş sayılacağını ve de efendinin erkek kölesinin çocuğu üzerinde herhangi bir hukuken korunacak hakkı olamayacağını hatırlatmak gerekir. Aynı şekilde, *sc Claudianum*'un efendinin mal varlığına izinsiz müdahaleyi engellemeyi hedeflediği iddiası da kölesinin özgür bir kadınla birlikteliğinin efendinin mal varlığına menfi bir etkisi olacağını öngörmektedir, ama bu menfi etkinin tam olarak nasıl hasıl edeceği soru işaretidir. Her halükarda köle efendinin hakimiyeti altında kalmakta, özgür bir kadınla birlikte -hatta onun evinde-¹⁵³ ve efendiden uzakta yaşadığı ihtimallerde dahi kazanımları hukuken efendinin olmaya devam etmektedir. Burada belki kölenin özgür bir kadınla birliktelik yaşama uğruna *peculium*'unu harcayarak aslında efendinin olan mal-varlığında bir azalmaya sebebiyet vermesinin engellenmesi düşünülebilirse de, kabul etmek gerekir ki, bir *senatus consultum*'un amacının bu derecede dar ve spesifik olması düşük bir ihtimal görünmektedir.

¹⁴⁶ CROOK, s. 7.

¹⁴⁷ PÓLAY, s. 33.

¹⁴⁸ PÓLAY, s. 48; WEAVER, *Familia Caesaris*, s. 165-169; GRUBBS, Evans Judith, *Women and the Law in the Roman Empire: A Sourcebook on Marriage, Divorce, and Widowhood*, Routledge, Londra, 2002, s. 263,267; ARJAVA, Antti., *Women and Law in Late Antiquity*, Oxford University Press, Oxford, 1996, s. 221.

¹⁴⁹ HERRMANN-OTTO, *Sklaverei und Freilassung*, s. 226–227.

¹⁵⁰ SIRKS, s. 145 vd.

¹⁵¹ CROOK, s. 7.

¹⁵² SIRKS, s. 143.

¹⁵³ Roma-Suriye Kanunu uyarınca kadının köle ile kendi evinde değil ama kölenin efendisinin evinde yaşaması halinde çocukları köle, kendisi ise özgür olmaktadır; bknc. MITTEIS, Ludwig, *Reichsrecht und Volksrecht in den Östlichen Provinzen des Römischen Kaiserreichs*, Leipzig, 1891, s. 364-372. Kadının köle ile kölenin efendisinin evinde yaşıyor olmasının efendinin ilişkiye izni olduğu anlamına geleceği varsayımına dayanan bu sonuca *sc Claudianum*'un hükümlerinin yorumu ile ulaşıldığına dair bknc. MOMMSEN, *Strafrecht*, s. 855.

Sc Claudianum'un kölelerin sayısını arttırmayı amaçladığı iddiası ise özellikle Roma'nın kölelik kaynakları bağlamında değerlendirilmelidir. Her ne kadar *vernae* (evde doğmuş köleler) anlaşılabilir nedenlerle çok tercih edilseler de *sc Claudianum*'un neşredildiği M.S. 52/54 tarihi itibarıyla Roma'da köle temini için çok sayıda imkan bulunmaktaydı. *Principatus*'un ilk devirleri birçok savaş ve fetih görmüş, karşılığını da Roma'da köle olarak satılan savaş esirleri (*captivas*) ile almıştır. Çocuk terki (*expositi*) önemli kölelik kaynaklarından biri olarak öne çıkarken,¹⁵⁴ adam kaçırma pratiği de -yasak olmasına rağmen- köle pazarlarına gelir sağlamaya devam etmekteydi.¹⁵⁵ Tüm bunların yanı sıra antik dünyadaki doğum riskleri ve bebek ölüm oranları da düşünüldüğünde *sc Claudianum*'un özellikle *vernae* köle sayısını arttırmayı amaçladığı savı pek olası değildir.

Bir diğer iddia ise *Claudius*'un azatlısı '*rationobis*' *Pallas* tarafından hazırlanan *sc Claudianum*'un aslen *Familia Ceasaris* ile alakalı olduğu ve imparatorluk kölelerinin özgür kadınlarla sayısı giderek artan birlikteliklerinin mali sonuçlarını imparator lehine düzenlemeyi hedeflediğidir. Bu bağlamda *Familia Ceasaris*'in nüfusunu arttırmak da söz konusu hedefin bir parçasıdır. *Pallas*'ın *sc Claudianum*'u tasarlarken böyle bir hedefi güttüğü kabul edilse dahi sonuçta *sc Claudianum* bir *Senatus* kararı idi ve tüm herkese istisnasız uygulanmak üzere yayınlanmıştı. Eldeki kaynaklarda da aksini düşündürcek bir bilgi bulunmamaktadır. *Pallas*'ın, saray ve çevresinde vakıf olduğu ilişkileri imparator lehine düzenlemek adına sadece *Familia Ceasaris* 'i hedefleyen bir *senatus consultum* tasarlaması çok muhtemel görünmüyor.

Senatus consultum Claudianum'un hükümleri değerlendirildiğinde *ratio* 'su; efendinin özgür bir kadınla birliktelik yaşayan kölesi üzerindeki hakimiyetini tümüyle muhafaza etmektedir. Şöyle ki; *sc Claudianum* bir taraftan efendinin kölesi üzerindeki mali haklarını gözetmeyi hedeflerken¹⁵⁶ diğer taraftan da efendi ile kölesi arasındaki bağı korumak¹⁵⁷ hatta güçlendirmek amacındadır. Dolayısıyla *ratio*: efendinin kölesi üzerindeki hakimiyetinin hem maddi hem de manevi unsurlarının korunmasıdır. Bu bağlamda *sc Claudianum*'un efendi ile kölesi arasındaki 'bağ'ın korunmasını maddi hakların korunması karşısında önceliklendirmiş olduğu da iddia edilebilir. Şöyle ki kölesinin başka bir kadınla olan birlikteliği efendinin malvarlığında doğrudan bir menfi etki yaratamazdı. Kölenin özgür kadından bir çocuğu olması halinde de ortada efendi açısından korunacak bir hak ya da menfaat bulunmamaktadır, zira özgür bir kadından doğan çocuğun özgür olacağı en temel Roma kölelik kurallarından biri idi. Burada efendi açısından kölesinin özgür bir çocuğu olmasının en büyük hukuki riski, ileride kölenin azadı sonrasında çocuğunun ona mirasçı olarak efendinin azatlısının malvarlığı üzerindeki haklarına bir nevi müdahale edebilme ihtimalidir. Herhangi bir ailesi olmayan kölenin azat edilmesini takiben mirasını efendisine bırakması beklenir, yeter ki bu yeni azatlı -eski kölenin- mirasçısı olabilecek yakınlıkta kimseler olmasın. Görüldüğü üzere efendinin kölesinin özgür bir kadınla birliktelik yaşamasından hatta ondan 'özgür' bir çocuğu olmasından -kölesini azat etmediği sürece- net bir maddi kaybı olmamaktaydı. *Sc Claudianum* bu bakımdan efendiye bir korumadan ziyade bir zenginleş-

¹⁵⁴ bknz. BUCKLAND, *Law of Slavery*, s. 402; WATSON, s. 16; İPEK, Nurcan, Arkaik ve Klasik Devir Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 23, Sayı 2, 2017, s. 295-360; CORBIER Mirreille, *Child Exposure and Abandonment*, (ed.) Suzanne Dixon, *Childhood, Class and Kin in the Roman World*, New York, Routledge, 2005, s. 52-74; HARRIS, V. W. *Child-Exposure in the Roman Empire*, *The Journal of Roman Studies*, Cilt 84, 1994, s. 1-22.

¹⁵⁵ Suet. Aug. 32.

¹⁵⁶ HERRMANN-OTTO, *Sklaverei und Freilassung*, s. 226.

¹⁵⁷ SIRKS, s. 145.

me imkanı sağlamıştır da denebilir, zira *sc Claudianum* sonrası özgür kadın ile kölenin birlikteliğinden doğacak çocuk artık köle olarak doğabilecek ve efendinin malvarlığına dahil olacaktır.¹⁵⁸ Buna karşın *sc Claudianum*'un hedefi kölesinin çocuğunun efendinin mal varlığına dahil edilmesi değildir, nitekim *sc Claudianum*'un çocuğa ilişkin herhangi bir hüküm içermediği ve bu hususu genel hukuk yorumuna bırakmış olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Sc Claudianum efendinin kölesi üzerindeki hakimiyetinin tüm unsurlarını muhafaza etmeyi amaçlamaktaydı ve bu unsurlar hem efendinin mali haklarını hem de kölesi ile arasında itaate dayanan bağı içermektedirler. Efendinin kölesi üzerindeki mali haklarının korunması *sc Claudianum*'un hedeflerinden biriydi fakat birçok vaka bakımından efendinin mali haklarının acil ve özel bir korunma ihtiyacı bulunmamaktaydı; bu bağlamda daha doğrudan olan hedef: "efendi ile köle arasındaki bağı muhafazası" idi. Efendi, kölesinin bir 'mutlak hakimi'¹⁵⁹ olarak onun hem maliki hem babası hem de hamisidir. Köle, azat edildikten sonra da efendisinden tamamıyla kopamaz ve *patronus*'una karşı *obsequium*,¹⁶⁰ *honor* ve *reverentia* ile yükümlü olarak bağlı kalmaya devam ederdi.¹⁶¹ Kölenin, özgür bir kadınla birliktelik yaşaması, ondan çocuğu olması ve bir aile meydana getirmesi kuşkusuz ki efendi ile kölesi arasındaki bağına bir tehdittir. Kölenin yaşamındaki öncelikler değişecek, sonucunda efendisinin istekleri ile karısı ve çocuğunun ihtiyaçları çatışabilecektir. *Sc Claudianum* bu tehdidi bertaraf etmek adına köle ile özgür kadın arasındaki ilişkiye kölenin efendisini dahil etmiş ve onun iradesini başat kılmıştır. Efendi ilişkisi onaylar ise özgür kadın efendinin azatlısı haline gelir ve artık efendinin kölesi ile azatlısı kendi *domus*'u altında ilişkilerine devam ederler. Bu durumda efendi ile kölesi arasındaki bağ devam etmekte hatta belirli açılardan kuvvetlenmektedir. Efendi ilişkisi onaylamaz ve yasaklar buna karşın kadın ilişkide ısrar eder ise kadın efendinin kölesi olmaktadır. Bu durumda ilişkinin devam etmesine bir engel de kalmamaktaydı; zira efendi için artık ortada kölesi ile özgür bir kadının ilişkisi yoktur, kendi iki kölesinin ilişkisi vardır ve bu ilişki de herhangi bir tehdit içermemektedir.¹⁶² Buna karşın hatırlatmak gerekir ki efendi, bazı özel sebeplerden dolayı

¹⁵⁸ Benzer bir akıl yürütme efendinin ilişkisi onaylaması ihtimalinde azatlısı olacak kadının malvarlığına ilişkin olarak da yapılabilir. Buna karşın burada efendinin kazanımı, kadının mirasçı haline gelmekle uzun vadeli bir kazanımdır.

¹⁵⁹ Köle üzerindeki hakimiyetin hem özel hukuk hem de kamu hukuku bakımından sonuçları olabileceği noktasından yola çıkarak, sui *generis* bir mutlak hak olarak kabul edilebileceği kanısındayım. Burada hatırlatılması gereken, efendinin köle üzerindeki mutlak hakkının icrasının kölenin *status* değişimi ile -yani köle olmaktan azatlı olması ve sistem dışı olmaktan vatandaş olması ile- sonuçlanabilmesidir ki; başka hiçbir *res* üzerinde (hayvanlar dahil) böyle yetki ve güç mevcut değildir. Ayrıca 'köle üzerindeki mutlak hakimiyet', yine başka hiçbir *res*'de ve modern 'mülkiyet' hakkının görünümünde mevcut olmayan bir unsur daha içermektedir: *ius patronatus*. Efendi, üzerinde hakimiyet sahibi olduğu '*res*'e yeni iki (*libertas/civitatis*) statü kazandırırken, bu kazandırmanın sonucunda eski '*res*'/yeni '*cives*' ile arasında yine de bir bağ kalmaktaydı. Bu konuda bkz. SAYIN, Roma'da Köle ve Hukuku, s. 494.

¹⁶⁰ *Obsequium*, azatlının patronuna veya onun çocuklarına göstermesi beklenen saygı ve hürmettir; bkz. UMUR, Roma Hukuku Lügatı, -*obsequium*, s. 145; HEUMANN/SECKEL, -*obsequium* s. 382.

¹⁶¹ *Obsequium* için bkz. D. 1.16.9.3.; D. 25.3.5.20.; D. 35.1.84; D. 37.14.19; D. 38. 2.1.1.; C. 7.16.30; *honor* için bkz. Gai.1.172; D. 38.2.1pr.; *reverentia* için bkz. D. 37.15.9.

¹⁶² Aksine kölelerin bu tip ilişkileri 'faydacı' bir anlayış altında desteklenmekteydi; örneğin bkz. Varr. De Rust. 2.10.6, Col. Re Rust. 1.8.5,19.

kölesi ile kadının ilişkisine temelden karşı ise kadının da kölesi olması sonrasında iki kölesi arasındaki bu ilişkiyi dilediği biçimde sona erdirebilirdi.¹⁶³

Görüldüğü üzere *sc Claudianum*'un ana amacı efendinin kölesi üzerindeki hakimiyetini muhafaza etmektedir; köle ile özgür kadının ilişkisini yasaklamak veya cezalandırmak değildir. Kadın şayet bir köle ile olan birlikteliği sebebiyle cezalandırılmak istemiyor ise efendinin uyarısı sonrası birlikteliğini sonlandırabilirdi. Bu bakımdan *sc Claudianum* aslen bu tip ilişkileri engellemek niyetinde de görünmüyor.¹⁶⁴ Keza, *sc Claudianum*'un hedefi efendinin kölesinin çocuklarının üzerindeki hakimiyet hakları ya da mal varlığına yapılan haksız müdahaleler de değildir. *Sc Claudianum*, efendiyi söz konusu ilişkiden dolayarak ilişkinin kaderini tamamiyle efendinin isteğine bırakmıştır. Böylelikle de özgür kadınların köleleri ile ilişkilere girmeleri durumunda köleleri üzerindeki mutlak hakimiyetlerinin karşılığı olarak kendilerine kayıtsız bir takdir yetkisi tanımıştır.

B) *Senatus Consultum Claudianum*'u hazırlayan sebepler üzerine

Sc Claudianum, özgür kadınlarla birliktelikler yaşayan kölelerin efendilerinin hak ve menfaatlerini göz etmek amacıyla çıkarılmış ve bu ilişkilerin kaderini tamamiyle efendilerin takdirine bırakmıştır. *Ratio*'su, efendinin hakimiyetini tüm unsurlarıyla muhafaza etmektir; özgür kadın ve köle arasındaki ilişkiyi yasaklamak, engellemek veya cezalandırmak değil. Özgür kadın-köle ilişkisi, efendinin takdir yetkisi altında devam edebilir ya da etmeyebilir; *sc Claudianum* bu konuda suskun kalarak söz hakkını efendiye vermiştir. Buradaki ilginç soru: söz konusu ilişkilerin tarafları kadınların kimler olacağıdır ki bu sorunun cevabı önceki bölümlerde yönelmiş olan “özgür bir kadın ne gibi bir amaçla özgürlüğünü bu derece riske atabilmekte hatta ondan vazgeçebilmektedir”¹⁶⁵ sorusunun cevabını da verecektir. Başkasının kölesi ile bir ‘fiili birliktelik’ içine girecek yani onunla adeta karı-koca hayatı yaşayacak kadınların *Suetonis*'in betimlediği gibi ‘lüks ve şatafattan şaşırmsız zengin ve özgür’ kadınlar olamayacağı aşikârdır. Keza, köle ile birliktelik yaşayacak kadınların sadece sosyo-ekonomik olarak en alt ‘sınıf’¹⁶⁶tan gelen, ‘özgür ama fakir’¹⁶⁷ olacağı çıkarımı da M.S. 1. yüzyıl Roma'sının gerçekleri karşısında tartışılabilir. Köleler ile birliktelik yaşayan özgür kadınların büyük oranın azatlı, *illegitimae*¹⁶⁸ veya genel olarak alt sınıftan oldukları

¹⁶³ İlk akla gelecek yol kadını başkasına satması olabilir.

¹⁶⁴ Sonuçta efendinin birlikteliği sonlandırmasına ilişkin bir hüküm de yoktur.

¹⁶⁵ bkz. bölüm I. B 1.

¹⁶⁶ Çalışma kapsamında ‘sınıf’ ile insanların sahip oldukları malvarlıklarına ya da gelir fırsatlarına bağlı olarak içinde buldukları ekonomik koşullar kast edilmektedir. Burada, Roma'nın en eski ‘hukuki’ sınıf ayrımı olarak adlandırılabilir *patricii* – *plebs* ayrımının M.S. 1. yüzyıl itibarıyla ortadan kalkmış olduğunu da belirtmek gerekir. Ayrıca bkz. UMUR, Roma Hukuku, s. 43-49; ÇELEBİCAN, Roma Hukuku, s. 175; JOLOWICZ, s. 357-358.

¹⁶⁷ Fakirliğin’ antik çağdaki ve de Roma’daki anlamının modern zamanlardan farklı olduğuna dair bkz. OSBORNE, Robin, Introduction: Roman Poverty in Context, (ed.) Atkins, Margaret/Osborne, Robin, Poverty in the Roman World, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 1-20. Osborne, ‘fakirliğin’ Roma’da ‘mutlak’ değil ‘nispi’ bir durum olarak algılandığının altını çizmekte ve antik düşüncede ‘fakir olmanın’ aza kanaat getirmek ile değil ‘hiç sahip olamamakla’ belirlendiğini ortaya koymaktadır. Roma şehrinde fakirliğe dair bkz. MORLEY, Neville, The Poor in the City of Rome, (ed.) Atkins Margaret/Osborne, Robin, Poverty in the Roman World, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 21-39.

¹⁶⁸ *Illegitimus*, hukuken geçerli bir evlilikten doğmamış birisidir ve sonucunda babasının ailesinden olamazdı (DI MARZO, s. 156; Gai. I. 1.188,89; HEUMANN/SECKEL, -*Illegitimus*, s. 246); buna karşın, belirli sosyal kısıtlamalar haricinde, vatandaşlık haklarını haizdir (bkz. TAYLOR, R. L.,

üzerine şüphe yoktur;¹⁶⁹ buna karşın istisnaların bulunduğu da kuvvetle muhtemeldir ve bu bağlamda da aristokratik bir Romalının ev kölesiyle veya yüksek değerde *peculium*'u haiz tüccar bir köleyle ya da bir İmparatorluk kölesiyle birliktelik yaşayacakların sadece 'özgür ama fakir' kadınlar olmayacağı da iddia edilebilir. Sonuçta, kesin olan *Suetonis*'in hatalı olduğu ve *sc Claudianum* bakımından meselenin '*luxuria*', '*honoris*' veya '*libido*' olmadığıdır.

M.S. 1. yüzyıl itibarıyla Roma İmparatorluğu tam bir dünya imparatorluğu haline gelmiş; sınırları Britanya adasından¹⁷⁰ kuzey Afrika kıyılarına, İberya yarımadasından Orta Doğu ve Asya sınırlarına dek uzanarak yüzlerce farklı dil, din ve kültüre ev sahipliği yapmaktaydı. Nitekim milat devirlerinde dünya nüfusunun yaklaşık 1/5'inin Roma sınırları içinde yaşadığı düşünülmektedir ki bu sayı da aşağı yukarı 50-60 milyon kişiye tekabül etmektedir.¹⁷¹ Haliyle burada söz konusu 60 milyon insanın ciddi bir bölümünün 'vatandaş' olmadığını, vatandaşlar arasında çok sayıda azatlı bulunduğunu ve nüfusun belirli bir bölümünün de 'özgür' değil, 'köle' olduğunu söylemek gerekir. M.Ö. 1-2. yüzyıllar itibarıyla Roma nüfusunun ne kadarlık bir oranını kölelerin teşkil ettiği sorusu üzerinde doktrinde detaylı biçimde durulmuştur¹⁷² ve her ne kadar köle/özgür oranı eski tarihli çalışmalarda neredeyse özgür nüfusun yarısına karşılık gelecek kadar yüksek olarak öngörülse de¹⁷³ modern çalışmalarda giderek daha mütevazî olarak (% 15-20) belirlenmektedir.¹⁷⁴ Söz konusu köle nüfusunun ne kadarının şehir ve ne kadarının kırsal kesimde yaşadığına gelinirse, bu konuda farklı hesaplamaların mevcut olduğu görülmektedir.¹⁷⁵

Voting Districts of the Roman Republic: The Thirty-Five Urban and Rural Tribes, Yeni Baskı, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2013, s. 132 vd.).

¹⁶⁹ Örnekler için bkz. RAWSON, Beryl, Family Life among the Lower Classes at Rome, Classical Philology, Cilt 61, Sayı 2, 1966, s. 74- 78.

¹⁷⁰ Britanya'nın işgali M.S. 43 yılında *Claudius* tarafından başlamış ve M.S. 87'de tamamlanmış sayılmaktadır (bkz. Cass. Dio. 60. 23).

¹⁷¹ MCALPIN, David Heer, Society and Population, Prentice Hall, New Jersey, 1968, s. 2.

¹⁷² Örneğin bkz. BRUNT, P.A., Italian Manpower: 225 AD – 14 BC, 1971; HOPKINS, Keith, Conquerors and Slaves, Cambridge University Press, Cambridge, 1978; FINLEY, Moses, Ancient Slavery and Modern Ideology, New York, 1980; PARKIN, G. Tim, Demography and Roman society, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1992; HARRIS, V. William, Demography, geography, and the Sources of Roman Slaves, Journal of Roman Studies, Cilt 89, 1999, s. 62–75; SCHEIDEL, Walter, Human mobility in Roman Italy II: The slave population, Journal of Roman Studies, Cilt 95, 2005, s. 64–79.

¹⁷³ Bknz. GIBBON, Edward, The History of the Decline and Fall of the Roman Empire, Cilt I, Londra, 1776, s. 41-42; BLAIR, William, An Inquiry to the State of Slavery Amongst Romans, Edinburgh, 1883, s. 15 dn (b); BELOCH, Karl-Julius, Die Bevölkerung Griechisch-Römischen Welt, Leipzig, 1886, s. 415-418.

¹⁷⁴ SCHEIDEL, Walter, Quantifying the Sources of Slaves in the Early Roman Empire, The Journal of Roman Studies, Cilt 87, 1997, s. 156-169 SCHEIDEL, Walter, The Slave Population of Roman Italy: Speculations and Constraints, Topoi, Cilt 9, Sayı 1, 1999, s. 129-144; HARRIS, V. William, Towards a Study of the Roman Slave Trade, s. 117; LO CASCIO, Elio, Thinking Slave and Free in Coordinates, By the Sweat of your Brow: Roman Slavery in its Socio-Economic Setting, Bulletin of the Institute of Classical Studies: Supplement No. 109, 2010, s. 21-30.

¹⁷⁵ Örneğin bkz. HOPKINS, s. 68-69; SCHEIDEL, Walter, The Roman Slave Supply, (ed.) Keith Bradley, Paul Cartledge, The Cambridge World History of Slavery, Cambridge, 2011, s 287-310; BRADLEY, K.R., On the Roman Slave supply and Slavebreeding, Slavery & Abolition: A Journal of Slave and Post-Slave Studies, Cilt 8 Sayı 1, 1987, s. 42-64.

Mamafih, sayı ve orana ilişkin olmasa da ‘şehirde yaşayan kölelerin sayısının kırsal kesimde yaşayanlara nazaran daha yüksek olduğu’ üzerinde ittifaka varılmış olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁶ Çalışma konusu açısından burada üzerinde durulabilecek son bir oran ise özgür nüfusun ne kadarlık bir bölümünün köle sahibi olduğuna dairdir. M.S. 1. yüzyıl itibarıyla Roma vatandaşlarının yüzde kaçının kölesi bulunduğu dair –özellikle Roma şehri için- çok fazla bir delil bulunmamaktadır; Mısır bakımından ise M.S. 1. yüzyıla ait *census* listelerinden bölgedeki ailelerin yaklaşık %15’inin köle sahibi olduğu sonucuna varılabilir.¹⁷⁷ Harper, nispeten yakın tarihli bir çalışmasında köle mülkiyeti ve *census* kayıtları üzerinden yaptığı farazi bir hesaplamada¹⁷⁸, M.S. 4. yüzyıl itibarıyla Roma toplumunun %1.35’lik bir oranının Roma’daki toplam kölelerin %49’unu elinde bulundurdukları sonucuna varmıştır.¹⁷⁹ Harper, Roma köle sahibi olabilme bakımından toplumu “En zengin – zengin – burjuva – kırsal” (tarımsal) olarak dörde böler¹⁸⁰ ve bu 4 ‘geniş’ kategori toplumun yaklaşık % 11.3’lük bir oranına denk gelmektedir, yani toplumun sadece %11’lik bir bölümü köle sahibidir. Bunların ise sadece %1.3’ünün beş veya daha fazla kölesi bulunmakta; söz konusu %1.3 içinde çok küçük bir grubun ise sayıları binleri bulan köleleri olabilmekteydi; geride kalan %10 ise azami 5, ortalama olarak 2 köle sahibiydi. Toplumun kalan %88’lik bölümü ise köle sahibi değildi ve Harper’ın deyişi ile köle sahibi olmamanın belirlediği ‘yoksulluk’ ve ‘toplum dışılığı’ bir parçası idiler.¹⁸¹ Her ne kadar Harper’ın tahminleri *sc Claudianum*’un devirinden iki asır sonraya ait olsalar da oranlarının M.S. 1. yüzyıl Mısır oranları ile gösterdikleri benzerlik üzerinden M.S. 52/54 yılında Roma vatandaşlarının %10-20’lik bir oranının köle sahibi olduğu ve kalan %80-90’lık bir bölümünün ise herhangi bir kölesi olmadığı tahmininde bulunulabilir. Bu çıkarım da Roma toplumunun bugün ‘alt sınıf’¹⁸² olarak nitelendirilecek kesiminin genişliğini gösterir, nitekim özellikle İmparatorluk devirinin başından itibaren toplumun özgür fertleri arasındaki gelir düzeyi radikal biçimde farklılaşmıştır; örneğin söz konusu devirler itibarıyla bir senatörün ortalama yıllık kazancı

¹⁷⁶ SCHEIDEL, *Slave Supply*, s. 289.

¹⁷⁷ BAGNALL, Roger/FRIER, Bruce, *Demography of Roman Egypt*, 2. bası, Cambridge University Press, 2006, s. 181-312; BAGNALL, Roger/FRIER, Bruce/RURTFERD, Ian, *The Census Register P. Oxy. 984: The Reverse of Pindar’s Paean*, Brüksel, 1997 s. 57-88.

¹⁷⁸ Harper’ın dayandığı demografik çalışma için bkznz. SCHEIDEL, Walter/FRIESEN, J. Steven, *The Size of the Economy and the Distribution of Income in the Roman Empire*, *The Journal of Roman Studies*, Cilt 99, 2009, s. 61-91.

¹⁷⁹ HARPER, Kyle, *Slavery in the Late Roman World: AD 275 - 425*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 59 tab. 1.1.

¹⁸⁰ HARPER, burada Scheidel/Friesen’in çalışmalarında takip ettiği, gelir düzeyi temelli ayırımı göz önüne alır. Scheidel ve Freiser, Roma toplumunu ‘gelir seviyesi’ bakımından dörde ayırmaktadırlar: Elit sınıf (Senatörler, Equestrian/Şövalye -*Decurion* sınıfları mensupları ve diğer zenginler) - Orta sınıf (Burjuva, kırsal) ve de yoksul kesim olarak; bkznz. SCHEIDEL/FREISER, s. 76 tab.6, s. 82- 84, s. 89 tab. 11.

¹⁸¹ HARPER, *Slavery in the Late Roman World*, s. 56.

¹⁸² Roma toplumunu ekonomi temelinde sınıflandırma tartışmalarına dair bkznz. ALFÖLDY, Geza, *Römische Sozialgeschichte*, 3. bası, Wiesbaden 1984; ALFÖLDY, Geza, *Die Römische Gesellschaft: Ausgewählte Beiträge*, Stuttgart, 1986; GARNSEY, Peter, *Social Status and Legal Privilege in the Roman Empire*, Oxford, 1970; HARRIS, V. William, ‘On the applicability of the concept of class in Roman history’, (ed.) Yuge, T./Doi M., *Forms of Control and Subordination in Antiquity*, Tokyo and Leiden, 1988, s. 598-610; SCHNEIDEL Walter, *Stratification, deprivation and quality of life*, (ed.) Atkins Margaret/Osborne, Robin, *Poverty in the Roman World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 40-59; Roma’da orta sınıfın olmadığı bulunmadığı ve toplumun sadece zengin ya da fakir olarak ikiye bölünmüş olduğu teorisi için bkznz. BRUNT, s. 383; TONER, J.P., *Rethinking Roman History*, Cambridge, 2002, s. 50-51.

bir çiftçininkinin yaklaşık 200 katıdır.¹⁸³ Dolayısıyla, köleler ve azatlılar dışarıda bırakıldığına dahi geride kalan Roma toplumunun büyük bir kısmının pek de rahat şartlarda yaşamadıkları ve aslında ekonomik açıdan kölelerden çok daha iyi bir vaziyette sayılamayacak muazzam sayıda özgür vatandaş bulunduğu üzerine pek bir tartışma yoktur.¹⁸⁴ Bunun yanı sıra Julio-Claudian hanedanı devrinde (M.Ö. 27 – M.S. 68) İtalya'nın zenginleşmesi ile birlikte Batı ve bazı Doğu eyaletlerinin şehirleşmesi sonucunda¹⁸⁵ bir şehir burjuvası sınıfının ortaya çıktığı da görülmektedir. Eski Roma aristokrasisi ve onun belirlediği geleneksel toplum düzeni, ömürlerini tamamlayarak yerlerini yeni sınıflara ve daha dinamik ama karmaşık bir yapıya bırakmışlardır.¹⁸⁶ Bu karmaşık ve 'ayrışık yapı'¹⁸⁷ birçok farklı, sosyal etkileşim imkanı içermekle toplumsal hareketliliğe de izin vermektedir ve bu bakımdan belirli ilişkiler babında hukuki statü farklılıklarının ikincil önem arz edebileceği iddia edilebilir.

Şimdi köle sahibi olma oranlarına dönersek; görüldüğü üzere M.S. 1.yüzyıl itibarıyla Roma nüfusunun yaklaşık %15-20'lik bir bölümü köle iken, bu köle grubu da özgür vatandaşların sadece %15-20'lik bir bölümüne aitti. Dolayısıyla Roma vatandaşlarının çok büyük bir oranının köle sahibi olmadığına gösterdiği üzere Roma'da köle sahibi olabilmek her Romalıya nasip olamayacak bir 'lüks' idi. Bu bakımdan da fakir bir Romalı için köle sahibi olabilmek hayatı boyunca ulaşamayacağı bir hedef haline gelebilmekteydi. Böyle bir hedefi hiç gerçekleştirememiş yani köle sahibi olamamış, alt gelir seviyesinden bir Roma vatandaşı ile zengin veya çok zengin bir *domus*'un evinde doğmuş (*vernae*), belirli zanaat veya sanatlarda eğitilmiş ve tabii olduğu *familia*'nın önemli işlerini gören, *peculium* sahibi bir şehir kölesi (*familia urbanus*) arasındaki hukuki statü farkının fiiliyattaki etkisinin ne derecede olacağı tartışmaya açıktır ve kanımca *sc Claudianum*'un *ratio*'su ve de hükümleri bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Roma vatandaşlarının ciddi bir yüzdesi her ne kadar kölelerden hukuki bakımdan yüksek bir statüde olsalar da sosyo-ekonomik olarak aslında onlardan çok da farklı şartlarda

¹⁸³ JONGMAN, M. Willem, *The Economy and Society of Pompeii*, J.C Gieben, Amsterdam, 1988, s. 196; bu hususa ilişkin ayrıca bkz. GOLDSMITH, W. Raymond, *An Estimate of the Size and Structure of the National Product of the Early Roman Empire*, *Review of Income and Wealth*, Cilt 30, Sayı 3, 1984, s. 263-288; GERAGHTY, M. Ryan, *The Impact of Globalization in the Roman Empire*, 200 BC-AD 100, *The Journal of Economic History*, Cilt 67, Sayı 4, 2007, s. 1036-1061.

¹⁸⁴ Bu hususa ilişkin bkz. RAWSON, s. 72; GARNSEY, Peter, *Peasants in the Roman Society*, (ed.) SCHEIDEL, Walter, *Cities, Peasants and Food in Classical Antiquity: Essays in Social and Economic History*, Cambridge University Press, 1998, s. 91-107; GARNSEY, Peter, *Non-Slave Labour in the Roman World*, (ed.) Walter Scheidel, *Cities, Peasants and Food in Classical Antiquity: Essays in Social and Economic History*, Cambridge University Press, 1998, s. 134-151.

¹⁸⁵ UMUR, *Roma Hukuku*, s. s. 117-119.

¹⁸⁶ ROSTOVITZEFF, s. 99.

¹⁸⁷ Köle – özgür ve Romalı-yabancı ayırmaları hukuki bir temele sahip olmalarına karşın diğer sınıfsal farklılıklar çok uzun bir süre hukuken belirlenmedikleri gibi tasavvur edilmeye başlandıkları zaman dahi pratikte karşılıklarını bulamamışlardır (bkz. JONES, H.G. Arthur, *The Later Roman Empire*, Cilt I-II, Basil Blackwell, Oxford, 1964, I s. 478, II s. 1048 vd.; MACMULLEN, Ramsey, *Social Mobility and the Theodosian Code*, *Journal of Roman Studies*, Cilt 54, 1964, s. 49-53). İmparatorlukta belirli gruplara verilen 'hukuki imtiyaz'lar (örneğin: ceza hukukunda *humiliores* karşısında *honestiores*'lara tanınmış olanlar) veya kısıtlamalar (örneğin: senatörlerin belirli tonajlardan büyük gemi sahibi olamamaları, azatlı kadınlarla evlenememeleri, ticaretle uğraşmamaları veya lonca (*collegium*) üyeliğinin getirdiği tüm kısıtlamalar gibi) ise hukuki sınıflaşma işaretleri olmaktan ziyade ekonomik mülahazaların sonucu görünüyorlar. Bu konuya ilişkin ayrıca bkz. GARNSEY, Peter/SALLER, P. Richard, *The Roman Empire: Economy, Society and Culture*, 2. bası, University of California Press, 2015, s. 134 – 145.

yaşamamaktaydılar, hatta belirli kategori kölelerin maddi bakımdan çoğu Roma vatandaşından daha iyi durumda olacağı tartışmasıdır.¹⁸⁸ Bu iddiayı biraz açmak gerekirse: öncelikle söylenmesi gereken, Roma tarihinin herhangi bir devri bakımından yeknesak bir 'köle'den ve onun sosyal konumundan bahsetmenin olanaksız olduğudur. Köleler arasında birçok ayırım bulunmaktaydı ve her ne kadar bu tasniflerin teknik ve hukuki farklılıkları olduklarını iddia etmek kolay olmasa da görünen odur ki en azından söz konusu tasnifler altında başvuru alan terimlere hukuki metin ve düzenlemelerde rastlanabilmektedir.¹⁸⁹ Bu bakımdan örneğin bir kırsal köle ile *familia Caesar* mensubu bir kamu kölesi; bir ceza kölesi (*servus poena*) ile bir şehir kölesi; madenci bir köle ya da bir *vilicius* (kahya) ile efendisinin fahişelik yaptırdığı bir köle arasındaki farklılıklar aşikardır. Bu farklılıklar ekseriyetle pratik hayatın içerisinde yaşam bulmakla fiili karakterde olsa da hukuki bazı imtiyazlardan da bahsedilebilir.¹⁹⁰

Tüm kölelerin hukuk karşısındaki durumları aynı değildi; fakat söz konusu farklılık kölelerin subjektif özelliklerinden ziyade üzerlerinde hakimiyet sahibi olanların şahsi hususiyetleri, köle üzerindeki hakimiyetin nev'i ya da kölenin yetkilendirilmesinin etkileri ile alakalandırılabilir dinamiklere bağlıydı. Sonuçta denebilir ki; bir taraftan kölelerin kolektif olarak tabii tutuldukları kuralların yeknesaklığı muhafaza edilirken, öte yandan fonksiyonlarına ve faydalarına göre münferit haklar tanınması için yeterli arka kapılar bırakılmaktaydı. Bu bağlamda ilk akla geleceklerden biri de *peculium* müessesesi olacaktır. Efendi tarafından tahsis edilen *peculium*, köleyi ticari hayatın bir parçası haline getirmekte ve ona aralarında 'özgürlüğünü satın alma'nın da olduğu, kısa ve uzun vadeli birçok imkanlar sağlamaktaydı. *Peculium*, hukuken efendinin mülkiyetinde olsa da *de facto* köleye ait addedilmekte¹⁹¹ ve bu bakımdan kölenin maddi bağımsızlığının bir işareti görünümüdür.¹⁹² Roma hukukunca bir şahıs addedilmeyen köle, "*peculium* ile insan niteliğini geri kazanmaktaydı".¹⁹³ *Peculium*'un konusu, safi para olabileceği gibi hayvan, arazi, alacak, ticari işletme veya bir köle de olabilirdi.¹⁹⁴ Kölenin, kendi kölesi (*vicarius*) olabilmesi de mümkündü; hatta bir kölenin *peculium*'unda yer alan *vicarius* kölenin de kendi *peculium*'u olabilir ve o da *peculium*'u kapsamında kendi kölesine (*servus vicari*) sahip olabilirdi.¹⁹⁵ Bu bağlamda belirtmek gerekir ki; Roma hukukunun doğrudan temsil müessesini tanımaması karşısında efendilerin işlerini genellikle köleleri idare etmekteydiler. *Pretor*'un Cumhuriyet devrinden başlayarak tanıdığı *actiones adiecticiae qualitatis* davalar¹⁹⁶ aracılığıyla kölelerin efendi-

¹⁸⁸ Bknz. VITTINGHOFF, Friedrich, 'Soziale Struktur und politisches System in der hohen römischen Kaiserzeit', *Historische Zeitschrift*, Sayı 230, 1980, s. 31-55; JONGMAN, M. Willem, 'Rome: The Political Economy of a World Empire', *The Medieval History Journal*, Cilt 6 Sayı 2, 2003, s. 303-329.

¹⁸⁹ *Vilicus* için bknz. D.14.3.3; şehir-kırsal köle için bknz. D. 50.16.166; Kamu köleleri için bknz. D. 16.2.19; Cod. Th. 8.5.58.3; Ulp. Tit. 20.16.

¹⁹⁰ Örneğin *vilicus* ile *familia Caesaris* mensupları geçerli medeni birliklilikler kurabilirlerdi. Keza, kamu kölelerinin *peculium*'larının yarısını vasiyet edebilme hakları olduğu görünüyor (Ulp. Tit. 20.16).

¹⁹¹ D.15.1.47.6; D.15.1.32pr; D.50.16.182.

¹⁹² bknz. BRADLEY, *Slaves and Masters*, s. 109-110; SCHUMACHER, Leonhard, *Sklaverei in der Antike: Alltag und Schicksal der Unfreien*, Beck, Munich, 2001, s. 269.

¹⁹³ WATSON, s. 95.

¹⁹⁴ ÇELEBİCAN, *Roma Hukukunda Peculium*, s. 182. Buna karşın, köle kendi *peculium*'unun bir parçası değildi (D. 15.1.11.pr; D. 38.2); ve bu kuralın herhangi bir istinası da kabul edilmemekteydi.

¹⁹⁵ BUCKLAND, *Law of Slavery*, s. 197. *Servus vicarius*'un da kendi *vicarius*'u (*vicari vicari*) olabilirdi (D. 33.8.6.3; D. 33.8.25). Tüm bu olasılıklarda mülkiyet yine de efendidedir.

¹⁹⁶ '*Actiones adiecticiae qualitatis*' davalar için bknz. BUCKLAND, *Law of Slavery*, s. 166-186 207-216; ZIMMERMAN, Reinhard, *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Cilt I-II, Oxford University Press, New York, 1996, s.52 vd., 878; DE LIGHT, Luke, *Legal*

dilerinin işletmelerini yönettiklerini, gemilerine kaptanlık yaptıklarını ve de onlar adına muamelelerde ve iktisaplarda bulduklarını biliyoruz.¹⁹⁷ Köleler efendileri için her tür işi yapabilmekteydi,¹⁹⁸ bu bakımdan efendilerin pek de 'şerefli' olmayan bazı iş kollarında köleleri aracılığıyla faaliyet göstermeleri veya para piyasası bir hayli kısıtlı olan Roma'da görünürde ticarete bulunmayan asılzade kesimin nakit para ve kredi ihtiyaçlarını kendi 'banker' köleleri aracılığıyla gidermeleri az görülür durumlar değildiler.¹⁹⁹ Bu tip şehir kölelerinin, yaptıkları işlerin niteliği gereği efendileri tarafından sıkı bir denetim altında olmayarak²⁰⁰ oldukça serbest bir hayat yaşayacakları ve özellikle şehirdeki ticari hayatın aktörleri olan kölelerin serbestlik derecelerinin, efendilerinin serveti ile doğru orantılı olacağı iddia edilebilir.

Efendilerin gerek kendilerince gerekse de görevlendirdikleri köleleri aracılığıyla tatbik ettikleri denetim; belirli bir yetenek veya eğitim gerektiren işler için kullanılan köleler üzerinde daha hafif, hatta belirli durumlar muvacehesinde neredeyse namevcut iken tamamıyla beden gücü gerektiren tarım veya inşaat gibi alanlarda çalışan köleler üzerinde ise daha sert ve koyu idi.²⁰¹ Ve bu bağlamda tarım köleleri, şehir kölelerine nazaran çok daha az imtiyazlara sahiptir. Buna karşın tarım köleleri arasında da özel imtiyazlara sahip adedilmiş bir köle tipi bulunmaktaydı: *vilicus*. *Vilicus*, kendisi de köle olan ve çiftlikte çalışan köleleri idare eden çiftlik kahyasıdır.²⁰² Zengin çiftlik sahipleri zamanlarının çoğunu Roma'da geçirirken çiftliğin tüm idaresini bu *vilicus*'a bırakmaktaydılar ve dolayısıyla da *vilicus* önemli bir mevki haline gelmiştir. *Vilicus*, çiftliği yönetir²⁰³ ve köleler arasında olabilecek anlaşmazlıkları çözerdi; gerekirse 'suçlu' ya da 'kötü' köleleri cezalandırabilme hakkına da sahipti. Ayrıca, efendisinin adına hem ürünleri pazarda satardı hem de tarım

History and Economic History: The Case of the *Actiones Adiecticiae Qualitatis*, The Legal History Review, Cilt 67, Sayı 3-4, 1999, s. 205-226.

¹⁹⁷ *Actio de peculio*, köleye *peculium* verilmiş olduğu durumlarda; *actio quod issu*, kölenin efendisinin izni ya da talimatıyla hareket etmiş olduğu hallerde; *actio in dem rem verso*, kölenin yapmış olduğu muamelelerin efendinin malvarlığında bir zenginleşmeye yol açtığı ihtimallerde cari olmaktadır. *Actio exercitoria*, bir donatanın gemisinin başına getirmiş olduğu köle, kaptan olarak geminin idare ve işletmesi için yaptığı tüm işlerden doğan borçlar için donatana karşı yöneltilen bir dava iken *actio institutoria* bir işletme sahibinin işletmesinin başına getirmiş olduğu kölenin, işletmenin idaresi ve işletmesi için yapmış olduğu borçlardan dolayı işletme sahibine karşı açılabilirdi. Tüm bu davalar aile evlatları için de cari idiler. Detaylı bilgi için bkz. KIRSCHENBAUM, Aaron, Sons, Slaves and Freedmen in Roman Commerce, The Catholic University of America Press, Washington, 1987. Özellikle *actio de peculio* davası için bkz. TÜRKÖĞLU ÖZDEMİR, Gökçe, Roma Hukukunda *Actio de Peculio*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, 2005, s. 103-133.

¹⁹⁸ TERMIN, Peter, Journal of Economic Perspectives, Cilt 20, Sayı 1, 2006, s. 143.

¹⁹⁹ WISEMAN, P. Timothy, New Men in the Roman Senate: 139 BC – AD 14, Oxford University Press, Londra, 1977, s. 77 vd.; ANDREAU, Jean, Banking and Business in Roman Law, (çev.) Janet Lloyd, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 19;

²⁰⁰ GAMAUF, Richard, 'Slaves doing business: the role of Roman law in the economy of a Roman household', European Review of History—Revue européenne d'histoire, Cilt 16 Sayı 3, 2009, s. 339.

²⁰¹ FENOALTEA, 'Stefano, Slavery and Supervision in Comparative Perspective: A Model', The Journal of Economic History, Cilt 44, Sayı 3, 1984, s. 635-668.

²⁰² FOWLER, Warde William, Social Life at Rome in the Age of Cicero, MacMillan & Co., New York, 1964, s. 217; ayrıca bkz. CARLSEN, Jesper, *Vilici and Roman Estate Managers Until AD 284*, L'Erma di Bretschneider, Roma, 1995.

²⁰³ Cat. De Arg. 142.

faaliyetine vs. ilişkin alacakları toplamaktaydı.²⁰⁴ Efendinin çiftlikteki temsilcisi olan *vili-cus*'a bir eş (*vilica*) sağlanması ve bir aile kurmasına izin verilmesi ise özellikle teşvik edilmektedir.

Vilicus dışında medeni birliktelikler kurabilen bir diğer köle grubu ise kamu/imparatorluk (*publici/ceasari*) köleleridir. *Servus publicus*'un, 'standart' bir kölenin aksine, *ius testamenti*'ye sahip olduğu²⁰⁵, *peculium*'unun yarısını vasiyet ile bırakabildiği²⁰⁶ ve de özgür kadınlarla evlenebildiği ya da en azından bir fiili birliktelik içine girebildiği görülmektedir.²⁰⁷ Ayrıca görünen odur ki, *servus publicus*'un evlenebildiği 'köle olmayan kadınlar' atatlı da (*liberta*) olabilmekteydi, *ingenua* (özgür doğmuş) da.²⁰⁸

İmparatorun köleleri ve atatlıları, kendisinin -yani *Cesar*/*Sezar*'ın- *familia*'sını oluşturmaktaydı: *familia Caesaris*. *Familia Caesaris* üyeleri imparatorun hakimiyeti altında olmakla, efendi (*dominus*)/patron (*patronus*)'ları da bizzat imparator'un kendisi idi. *Familia Caesaris* üyesi olan köle ve atatlıların hukuk karşısındaki vaziyetlerinin 'standart' kölelerden farklılaştığı söylenebilir; *familia caesaris* mensubu -köle veya atatlı- kendi statüsündekilere nazaran imtiyazlıdır ve bu bağlamda bir ara-statüde addedildiği iddia edilebilir.²⁰⁹ Bu ara-statünün özelliği ise örneğin kölelerin pratik hayatta sahip olabildiği bazı 'fiili' kazanımlara, belirli sosyal müesseselerin parçası olmalarına veya tabii olacakları 'tabii' yükümlülüklerle hukuki bir geçerlilik tanınmasıdır ki bu bağlamda evlenme modellerini öne çıkarmaktadır. Görünen odur ki, Roma köle hukukunun temel düsturlarından olan 'kölenin hukuken geçerli bir evlilik kuramama'sı *familia Caesaris* üyesi olan köleler bakımından geçerli değildir.²¹⁰ Buna karşın *familia Caesaris*'in tamamıyla yeknesak bir statüde sayılan köle/atatlılardan müteşekkil olduğu da söylenemez; nitekim gerek evlenme modelleri gerekse de çocuklarının statüsü açısından *familia caesaris* üyelerinin hepsinin aynı imtiyazlara, aynı derecede sahip olmadığı da görülmektedir. *Familia Caesaris* içinde bu bağlamda en öne çıkan grup, İmparatorluk maliyesinin bünyesinde çalışanlar (*servi fiscalis*) olmaktadır.²¹¹ Burada üzerinde son durulması gereken; *familia caesaris*'in diğer tüm köle tiplerine göre imtiyazlı görünen durumunun *sc Claudinaum* hükümleri karşısında da geçerli olup olmayacağı sorusudur. Nitekim örneğin *Codex Theodorianus*'da yer alan²¹² *Constantinus*'un emirnamesinde, *familia caesaris* mensubu *servi fiscali* köleler ile evlenen özgür kadınların *sc Claudinaum* hükümlerinden istisna edileceği yer almaktadır. Buna karşın *familia caesaris* mensuplarının *sc Claudianum* hükümlerine tabii olmayacağına ilişkin başka hiçbir bilgi bulunmamakta olup, bu bağlamda *sc Claudianum*'un *familia caesaris*'e ilişkin herhangi bir kayıt içermemiş olduğu anlaşılmaktadır. *Sc Claudianum*, *familia Caesaris*'e herhangi bir istisna öngörmemiş aksine, kuvvetle muhtemel, İmparator atatlısı *Pallas sc Claudianum*'u tasarlarken *familia Caesaris* üyelerinin evliliklerinden ilham almıştır.

²⁰⁴ Varr. De Rust. 1.2.14; Colum. De Rust. 1.8.1-2, 12.3.

²⁰⁵ MOMMSEN, Staatrecht I, s. 323, dn 3.

²⁰⁶ Ulp. Tit. 20, 16; ayrıca bkzn. CIL VI. 2354.

²⁰⁷ EDER, Walter, *Servitus publica: Untersuchungen zur Entstehung, Entwicklung und Funktion der öffentlichen Sklaverei in Rom*, F. Steiner, Wiesbaden, 1980, s. 102-123.

²⁰⁸ WEAVER, *Familia Caesaris*, s. 112-122.

²⁰⁹ K.G. için bkzn. WINTERLING, Alois, *Aula Caesaris: Studien zur Institutionalisierung des Römischen Kaiserhofes in der Zeit von Augustus bis Commodus (31 v. Chr. – 192 n. Chr.)*, R Oldenburg, Müh, 1999.

²¹⁰ WEAVER, *Familia Caesaris*, s. 141, 295.

²¹¹ WEAVER, *Familia Caesaris*, s. 296.

²¹² Cod. Th. 4.12.3.

Görüldüğü üzere, M.S. 1. yüzyıl itibarıyla Roma toplumu içinde birçok farklı köle tipi bulunmaktaydı ve bunların arasında kendilerine efendileri tarafından özgürlük alanları bırakılmışların sayısı hiç de az değildir. Keza, ekonomik olarak iyi durumda addedilebilecek kölelerin sayısı da azımsanamaz. *Familia Ceasaris* üyesi kölelerin özgür kadınlarla birliktelikler kurduklarını biliyoruz²¹³ ve bu bağlamda nadiren de olsa toplumun daha varlıklı sayılabilecek kesimlerinden kadınlar dahi *familia Ceasaris* ile beraberlik içine girebilmekteydiler.²¹⁴ *Claudius* devrinde *familia Ceasaris*'in genel olarak ehemmiyetinin arttığını düşünürsek bir *familia Ceasaris* mensubunun birliktelik yaşayacağı kadınların sadece alt-sınıf kadınlar olamayacağı açıktır. Bunun yanı sıra, özel bir vatandaşın hakimiyeti altında bulunan -şehir- kölelerin toplumsal konumlarının efendilerinin ekonomik gücü ile bağlantılı olacağı ve kölelerin bu maddi durumlarının hangi sınıftan özgür kadınla birliktelik yaşayacaklarını belirleyeceği de rahatlıkla iddia edilebilir.²¹⁵ Dolayısıyla sadece azatlı, *illegitimae* veya fakir kadınlar köleler ile birliktelik yaşıyor değildirler; daha düşük oranlarda olsa da varlıklı, özgür kadınların da zengin ve sosyal/kamusal bağlantıları haiz köleler ile birliktelikler yaşıyor olmaları oldukça muhtemeldir. Burada son eklenecek olan husus, yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere, Roma toplumunun bugün 'alt sınıf' olarak nitelendirilecek kesiminin oldukça geniş olduğu gerçeğidir. Tüm bu noktalar değerlendirildiğinde, M.S. 1. yüzyıl itibarıyla Roma toplumunda özgür kadınların başkalarının köleleri ile birliktelikler yaşamalarının hiç de az rastlanılacak bir durum olmadığı ve toplumun farklı kesimlerinden özgür kadınların böyle ilişkilerin tarafı olabildikleri sonucuna varılır. *Sc Claudianum* da yaygın biçimde görülen söz konusu pratiği aslında yasaklamamış, sonuçlarını efendinin lehine olarak düzenlemiştir. *Sc Claudianum* özgür kadınların köleler ile birlikteliklerini engellemek amacıyla değildi, çünkü 'fiili gerçeği' hukukun değiştiremeyeceğini belki de en iyi *Pallas* bilmekteydi: özgür kadınlar ile başkalarının köleleri birliktelikler yaşamaktaydılar ve bu durum da Roma'nın toplum yapısının doğal bir sonucu idi.

SONUÇ

Roma *Senatus*'u *Octavianus*'a, M.Ö. 27 yılının 16 Ocak gününde, *Augustus* ve de *Princeps* ünvanlarını bahşederken aynı zamanda Roma devleti için de yeni bir devirin başlanıcını ilan etmekteydi. Roma Cumhuriyeti artık sona ermiş ve eski Roma'nın ruhunu da bir nevi yanında götürmüştür. Cumhuriyetin değerleri, imparatorluğun kazanımları ve ihtirasları karşısında geri plana itilmiş; *Lucius Quinctius Cincinnatus*'nin şahsında²¹⁶ hayat bulan, 'Romalılığın' ve de ahlaklı, çalışkan, 'erkek' (*vir-tus*) modelinin simgesi²¹⁷ "çiftçi"nin yerini yeni, şehirli (*urbanus*) grup almaya başlamış ve bu bağlamda bir yandan Roma nüfusu giderek artarken, diğer yandan da imparatorluk sınırları kapsamında şehirleşme hız kazanmıştır.²¹⁸ Tarımın şekil değiştirmesi - giderek genişleyen sınırlar dahilinde ticaretin

²¹³ HERRMANN-OTTO, E, Ex ancilla natus. Untersuchungen zu den 'hausgeborenen' Sklaven und Sklavinnen im Westen des römischen Kaiserreiches, Stuttgart, 1994, s. 201; RAWSON, s. 75.

²¹⁴ Örneğin bkzn. CIL VI.2310 = VI.4462; CIL VI.2311; CIL VI.2321; CIL VI.2363; CIL VI.2374.

²¹⁵ Roma'nın özgür ve yoksul kesiminin ciddi bir oranının şehirlerde yaşadığını da burada hatırlatayım. Bu bakımdan şehirleşmenin ve fakirliğin birlikte yükseldiği söylenmektedir (MORLEY, s. 37-39; PURCELL, Nicholas, The city of Rome and the plebs urbana in the late Republic, Cambridge Ancient History, Cilt 9, 1994, s. 647).

²¹⁶ *Lucius Quinctius Cincinnatus* için bkzn. Liv. 3. 26-29.

²¹⁷ bkzn. Cat. De Arg. pr-1

²¹⁸ M.Ö. 28 tarihli *census*'da Roma vatandaşlarının sayısı 4 milyon iken, 42 yıl sonra, M.S. 14'deki *census*'a göre ise neredeyse 5 milyona ulaşmıştır (Res Gestae Divi Augusti, 8). Bu bağlamda *Augustus*

artması ve yaygınlaşması –gerek merkezde gerekse de eyaletlerde nüfusun şehirlerde toplanması gibi sebepler sonucunda Roma ekonomisi ile birlikte toplum yapısı da farklılaşmaya başlamış ve çiftçi/asker vatandaşlardan müteşekkil olarak mahiyeti belirsiz *patricii* - *plebs* ayırımı üzerine kurulmuş Roma toplumu artık kozmopolit bir karaktere evrilmeye başlamıştır. Bu değişim sırasında eski aristokratik aileler de ‘ilginç’ bir şekilde kaybolmaya yüz tutmuş²¹⁹ ve yerlerini İtalya ve İmparatorluğun farklı yerlerinden gelen dinamik ve yeni unsurlara bırakmışlardır. Bu bağlamda değişen sadece anlayışlar olmamış, Roma hukuku kaynakları da farklılıklar göstermeye başlamış ve *Principatus* devrinin ideolojik simgesi ‘*Senatus*’, özellikle İmparatorluğun ilk iki yüzyılı itibarıyla bir teşri organı olarak öne çıkmaya başlamıştır.

Principatus’un ilk *princeps*’i *Augustus* kendi iktidarı ile hayat bulan ‘yeni Roma’ ruhunu eski Roma ile telif etmek amacıyla, bugün ‘toplumsal mühendislik faaliyeti’ olarak nitelendirilebilecek çok sayıda düzenleme yapmıştır.²²⁰ *Augustus*’un tüm bu düzenlemeleri *lex* (kanun) formundadır; bu bakımdan kendisi *Senatus* kararlarına başvurmamıştır. Buna karşın görülmektedir ki *Senatus* ve kararları (*Senatus consulta*), *Principatus* devrinin karakteristikleri ile uyumlu olarak halk meclisleri ve kanunlarının yerine geçmiştir. Nitekim *Principatus* devrinde toplumsal düzenlemeler öngören *ratio legis*’lere sahip birçok *Senatus* kararı da bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında *Claudius* devrinde çıkarılmış olan ve özgür kadın ile köle erkeğin birlikteliğini düzenleyen *Senatus* kararı (*sc Claudinuum*) da *Augustus* ile başlayan bir temayülün devamı olarak görülebilir ve Roma hukukun M.S. 1 yüzyıldan itibaren özgür kadınların başkalarının köleleri ile birliktelikler içine girmelerinin toplumsal/sınıfsal mülahazlarla yasaklamış olduğu sonucuna varılabilir. Buna karşın *sc Claudianum*’un muhtevası ve öngördüğü hükümlerin analizi bize *sc Claudianum*’un *ratio*’sunun söz konusu ilişkileri engellemek, yasaklamak veya cezalandırmak olmadığını göstermektedir. *Sc Claudianum*’ın hedefi özgür kadın veya köle erkek değildir; erkek kölenin efendisinin kölesi üzerindeki (maddi-manevi) hakları olup amacı da bu hakların simgelediği ‘efendinin kölesi üzerindeki hakimiyetini tüm unsurlarıyla’ muhafaza etmektedir. Her ne kadar bazı yazarlarca (örneğin *Suetonis* veya *Tertullianus*) *sc Claudianum*’a ahlaki bir misyon yüklenilmiş olsa da gerçeğin böyle olmadığı aşikardır. Nitekim, *sc Claudianum*’un hükümlerinin uygulama alanı bulması sadece kölenin efendisinin iradesine bağlanarak efendi dışındaki dinamikler dışarıda tutulmuş ve ilişkiye onayı olup olmamasına göre farklı olasılıklar öngörülmüştür. *Sc Claudianum* ayrıca bilinçli olarak bazı hususları düzenlemeyerek (örneğin söz konusu ilişkiyen doğan çocuğun statüsü) efendi ile kadının aralarında anlaşabilecekleri alanlara imkan bırakmıştır.

Sc Claudianum genel hükümleri içeren ve herhangi bir istaisna öngörmeyen bir *Senatus* kararı idi. Tüm özgür Romalı kadınların her kategoriden köle ile olan birliktelikleri için cari olmakla aynı zamanda bizi M.S. 1 yüzyıl itibarıyla Roma toplumunda özgür kadın – köle erkek fiili birlikteliğinin yaygın olarak görüldüğü ve sadece belirli kadın ya da köle

tus’un yönetiminde Roma nüfusunun yarım yüzyıldan kısa bir süre içinde %25’lik muazzam bir artış göstermiş olduğunu söyleyebiliriz ki *Augustus*’un azada ve vatandaşlığa ilişkin tüm düzenlemeleri de bu bağlamda değerlendirilmelidir. *Augustus*, Roma vatandaşlığını ‘hak edecek’ kişileri belirlemektedir yoksa belirli bir gruba (etnik/sosyal/kültürel/dini) ait olduğu düşünülecek kimseleri dışlamak amacıyla değildir. Cumhuriyet sonunda ve İmparatorluk devrinin başlarında vatandaşlığa alınacak kişilerin Latince bilgileri dahil olmak üzere belirli bir kültürel uyum içinde olmaları gerektiğine yönelik inanç da bu bağlamda yorumlanabilir.

²¹⁹ bu konuya ilişkin bkz. GARNSEY/SALLER, s. 145-146.

²²⁰ *Lex Fufia Caninia; Lex Aelia Sentia; Lex Iunia Norbana; leges Iuliae* ((*Lex Julia de maritandis ordinibus* – *Lex Iulia de adulterii coercendis* - *Lex Papia Poppaea* - *Lex Iulia de Ambitu*).

topluluklarına özgü olmadığı sonucuna götürmektedir. Roma'nın değişen değerleri ve toplum yapısı karşısında özgür kadınların köle erkeklerle birlikteliklerin sayısı artmıştır ve *sc Claudianum* da bu birliktelikleri kabul ederek kaderlerini efendilerin iradelerine bırakmıştır. Sonuçta: ‘özgür kadın – köle erkek’ ilişkisine Roma hukukunun bakışı ‘ahlaki’ veya ‘sınıfsal’ bir mahiyetten görülemez, daha ziyade efendinin kölesi üzerindeki tüm haklarının korunmasını amaçlamakla ‘hakimiyet’ odaklıdır. Roma hukuku için mesele: özgür kadın ve köle erkek ilişkisinin toplumsal veya hukuksal olarak kabul edilemezliğine ilişkin değildir; kölesinin özgür bir kadınla olan ‘aşkının’ dahi efendinin onayına tabii olması gerekliliğine bağlıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ANDREAU, Jean, *Banking and Business in Roman Law*, (çev.) Janet Lloyd, Cambridge University Press, Cambridge, 1999

BAGNALL, Roger/FRIER, Bruce, *Demography of Roman Egypt*, 2. bası, Cambridge University Press, 2006

BONFANTE, Pietro, *Storia del Diritto Romano*, Cilt I, 4. bası, Giuffrè, Milano, 1958

BRADLEY, Keith, *Slaves and Masters in the Roman Empire: A Study in Social Control*, Oxford University Press, New York, 1987 (Slaves and Masters)

BUCKLAND, W.W., *A Textbook of Roman Law*, 3.bası, Cambridge University Press, Cambridge, 1963 (Textbook)

BUCKLAND, W.W., *The Roman Law of Slavery, Condition of the Slave in Private Law from Augustus to Justinian*, The Lawbook Exchange, New Jersey, 2001 (Law of Slavery)

ÇELEBİCAN, Karadeniz Özcan, *Roma Hukuku: Tarihi - Kaynaklar – Genel Kavramlar – Kişiler Hukuku – Hakların Korunması*, 17. bası, Turhan, Ankara, 2014 (Roma Hukuku)

DI MARZO, Roma Hukuku, (çev.) Ziya Umur, 2. Bası, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1959

EDER, Walter, *Servitus publica: Untersuchungen zur Entstehung, Entwicklung und Funktion der öffentlichen Sklaverei in Rom*, F. Steiner, Wiesbaden, 1980

HARPER, Kyle, *Slavery in the Late Roman World: AD 275 - 425*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011 (Slavery in the Late Roman World)

HERRMANN-OTTO, Elisabeth, *Sklaverei und Freilassung in der Griechisch-Römischen Welt*, Darmstadt, 2017 (Sklaverei und Freilassung)

JOLOWICZ, H.F., *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 1932

KASER, Max, *Das Römische Privatrecht*, Cilt 1-2, Beck, Münih, 1971-1975

KRUGER, Paul, *Geschichte de Quellen und Litteratur des Römischen Rechts*, 2. bası, Münih, 1912

LEVICK, B.M., *Claudius*, Yale University Press, New Haven, 1990

MOMMSEN, Theodor, *Römische Geschichte I*, 2. bası, Wiedmann, Berlin, 1856

MOMMSEN, *Römische Staatsrecht*, Cilt III-2, Leipzig, 1888 (Staatsrecht)

- MOMMSEN, Theodor, Römische Strafrecht, Duncker & Humblot, Leipzig, 1899 (Strafrecht)
- MOMIGLIANO, Arnaldo, Claudius; the Emperor and His Achievement, (çev.) Hogarth W. D., Clarendon Press, Oxford, 1934
- MONIER, Raymond Manuel, Elémentaire de Droit Romain, Cilt I, 6. bası, Domat, Paris, 1947
- RADO, Türkan, Principatus devrinde Roma Hususi Hukukunun *Senatus consultum*'lar Yoluyile Islahı, İstanbul, 1958 (*Senatus consultum* Yoluyile Islah)
- ROSTOVITZ, Michael: The Social Economic History of the Roman Empire, 2. bası, Clarendon Press, Oxford, 1957
- UMUR, Ziya, Roma Hukuku – Tarihi Giriş – Kaynaklar - Genel Esaslar, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1983 (Roma Hukuku)
- SCHULZ, Fritz, History of Roman Legal Science, Clarendon Press, Oxford, 1946
- SCHULZ, Fritz, Principles of Roman Law, (çev.) Marguerite Wolff, Clarendon Press, Oxford, 1936 (Principles)
- SCHWARZ, Andreas, Roma Hukuku Dersleri, (çev.) Türkan Rado, 2. Bası, Kenan, İstanbul, 1945
- TAMER Diler, Augustus Çağında Cinsel Suçlar: Lex iulia de adulteriis coercendis, Homer, İstanbul, 2007
- WATSON, Alan, Roman Slave Law, John Hopkins University Press, Baltimore, 1987
- WEAVER, P. R. C., Familia Caesaris: A Social Study of the Emperor's Freedmen and Slaves, Cambridge University Press, Cambridge, 1972 (Familia Caesaris)

Makaleler/Bölümler

- ALBANESE, Bernardo, Apunti sul Senatusconsulto Claudiano, (ed.) Matteo Marrone, Scritti giuridici, Cilt 1, Palumbo Giappichelli, Torino, 1991, s. 29–39
- CROOK, John, Gaius, Institutes, 1.84-86, The Classical Review, Cilt 17, Sayı 1, 1967, s. 7-8
- ÇELEBİCAN, Karadeniz Özcan, Roma Hukuku'nda Peculium Müessesesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Cilt 25, Sayı 3, 1968, s. 179-194
- DE LIGHT, Luke, Legal History and Economic History: The Case of the Actiones Adiecticiae Qualitatis, The Legal History Review, Cilt 67, Sayı 3-4, 1999, s. 205-226
- ERDÖDY, János, SC Claudianum: a Positive Feedback on Property or Defence of Family Bonds?, Journal of European History of Law, Cilt 11, Sayı 1, 2020, s. 152-160
- FENOALTEA, 'Stefano, Slavery and Supervision in Comparative Perspective: A Model', The Journal of Economic History, Cilt 44, Sayı 3, 1984, s. 635-668
- GAMAUF, Richard, 'Slaves doing business: the role of Roman law in the economy of a Roman household', European Review of History—Revue européenne d'histoire, Cilt 16 Sayı 3, 2009, s. 331-346
- HARPER, Kyle, The SC Claudianum in the Codex Theodosianus: Social History and Legal Texts, The Classical Quarterly, New Series, Cilt 60, Sayı 2, 2010, s. 610-638 (SC Claudianum)
- HOETNIK R.H., Autour du « Sénatus- Consulte Claudien ». (ed.) Henri Lévy-Bruhl, Droits de l'antiquité et sociologie juridique, Sirey, Paris, 1959, s. 153–162

- JONGMAN, M. Willem, Rome: The Political Economy of a World Empire, *The Medieval History Journal*, Cilt 6 Sayı 2, 2003, s. 303-329
- MORLEY, Neville, The Poor in the City of Rome, (ed.) Atkins Margaret/Osborne, Robin, *Poverty in the Roman World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 21-39
- PÓLAY, Elemer, Die Sklavenehe und das römische Recht, *Acta Jur. et Pol. Univ.*, Cilt 14, Sayı 7, Szeged, 1967
- RADO, Türkan, Roma'da Senatus ve Teşri Salahiyeti, *ÜHFM*, Cilt 13, Sayı 1, 1947, s. 239 – 258 (Teşri Salahiyeti)
- RADO, Türkan, *Le Senatus consultum Claudianum*, *Annales Fac. Droit d'Istanbul*, Cilt 3, 1954, s. 44–55
- RAWSON, Beryl, Family Life among the Lower Classes at Rome in the First Two Centuries of the Empire, *Classical Philology*, Cilt 61, Sayı 2, 1966, s. 71-83
- SCHILLER, A. Arthur, *Senatus Consulta in the Principate*, *Tulane Law Review*, Cilt 33, 1959, s. 491-508
- SCHEIDEL, Walter: Human Mobility of Roman Italy II: The Slave Population; The Slave Population, *Journal of Roman Studies*, Cilt 95, 2005, s. 64- 79
- SCHEIDEL, Walter: The Roman Slave Supply, (ed.) K. Bradley/P. Cartledge, *The Cambridge World History of Slavery*, Cilt I: The Ancient Mediterranean World, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, s. 287-310 (Slave Supply)
- SIRKS, A.J. Boudewijn, Der Zweck des *Senatus consultum Claudianum* von 52 n. Chr., *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung*, Cilt 122, 2005, s. 138-149
- WEAVER, P.C.R., Gaius 1.84 and the S.C. Claudianum, *The Classical Review*, Cilt 14, Sayı 2, 1964, s. 137-139 (Gaius 1.84)

Klasik Kaynaklar

- CATO & VARRO, *De Re Rustica/On Agriculture*, (çev.) Harrison Boyd Ash, Harvard University Press, 1967
- CICERO, M. Tullius, *Topica/Cicero's Topica*, (çev.) Reinhardt Tobias, Oxford, Oxford University Press, 2004
- SUETONIUS, *De Vitis Casesarum/Life of Twelve Ceasars*, (çev.) Rolfe J.C, Harvard University Press, Massachusetts, 1914
- TACITUS, *Annales/The Annals*, (çev.) Church John Alfred /Brodrribb Jackson William, Londra, MacMillan & Co, 1876
- VARRO, *De Lingua Latina/On the Latin Language*, (çev.) Roland G. Kent, Cambridge, Harvard University Press, 1938

Sözlükler

- BERGER, Adolph: *Encyclopedic Dictionary Of Roman Law*, The American Philological Society, Philadelphia, 1991
- GLARE, P.G.W., *Oxford Latin Dictionary*, 2. bası, Oxford University Press, Oxford, 2012

HEUMANN Hermann Gottlieb/SECKEL Emil, *Handlexicon Zu Den Quel=len Des Römischen Rechts*, 9. Bası, Gustav Fischer, Jena, 1926

KABAAĞAÇ Sina/ALOVA Erdal, *Latince-Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1995

LEWIS Charlton T. /SHORT Charles, *A Latin Dictionary*, Clarendon Press, Oxford, 1891

UMUR, Ziya: *Roma Hukuku* LUGati, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1983

SMITH, William: *A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology I-III*, Londra, John Murray, 1880

SMITH, William: *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, New York, Harper & Brothers Publishing, 1884

Roma Hukuku Kaynakları

BRUNS, Karl Georg, *Fontes Iuris Romani Antiqui*, (ed.) Gradenwitz Otto, 7.bası, Tubingen, 1909

Corpus Iuris Civilis I-III, (ed.) Kruger Paul/Mommsen Theodor/Kroll Wilhelm/Schoell Rudolf, Weidmann, Berlin, 1889

Corpus Inscriptionum Latinarum, (ed.) Mommsen Theodor, Berlin, 1862 – 1936

Domitii Ulpiani Fragmenta Vulgo Tituli Ex Corpore Ulpiani, (ed.) Hugo Gustav, Nabu Press, 2012

GAIUS, *Institutiones*, (çev.) Zulueta Francis de, Clarendon Press, Oxford, 1946

Iustinianus Institutiones (çev.) Umur Ziya, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1968

LENEL, Otto, *Das Edictum Perpetuum*, Verlag von Bernhard Tauchnitz, Leipzig, 1927

Pauli Sententiae, Pubblicazioni della Facoltà di giurisprudenza dell'Università di Padova, Padova, 1995

RICCOBONO, Salvatore, *Fontes Iuris Romani Antejustiniani*, Cilt I, Floransa, 1941

The Codex of Justinian, (ed.) Frier Bruce W. (çev.) Blume Fred H, Cambridge University Press, Cambridge, 2016

The Digest of Justinian 1-4, (ed.) Mommsen Theodor/Kruger Paul, (çev.) Watson Alan, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1985

The Oxyrhynch Papyri I-XIV, (çev.) Grenfell Bernard P. / Hunt Arthur S., Londra, 1898-1920

The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions, (çev.) Pharr Cyldre, Princeton University Press, New Jersey, 1952